

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Πολιτικές για τη Μετανάστευση, τις Κοινωνικές Διακρίσεις
και την Ιδιότητα του Πολίτη

**ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΑΝΗΛΙΚΩΝ ΡΟΜΑ: ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ
ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΚΑΤΑΠΟΛΕΜΗΣΗΣ
ΤΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΜΠΕΙΡΙΑ ΤΩΝ
ΕΠΙΜΕΛΗΤΩΝ ΑΝΗΛΙΚΩΝ**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Ηλιάνα Μαυρή

Τριμελής Εξεταστική Επιτροπή: Δέσποινα Καρακατσάνη, επιβλέπουσα

Γιούλη Παπαδιαμαντάκη

Θεόδωρος Παπαθεοδώρου

Κόρινθος, 2022

Copyright © Ηλιάνα Μαυρή, 2022

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος, All Rights Reserved

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας έκδοσης, εξολοκλήρου ή τμήματος αυτής για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση των μελετών για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τους συγγραφείς. Οι απόψεις και τα συμπεράσματα των κειμένων εκφράζουν τους συγγραφείς και μόνο.

*Στους γονείς μου,
που με στηρίζουν σε κάθε μου βήμα*

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ:	1
ABSTRACT.....	2
ΕΙΣΑΓΩΓΗ:.....	3
ΜΕΡΟΣ Α΄: ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ.....	5
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι: ΑΝΗΛΙΚΟΙ ΚΑΙ ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑ.....	5
1.1. Εννοιολογικές διασαφηνίσεις.....	5
1.2. Η Ερμηνεία της Ανήλικης Παραβατικότητας.....	9
1.3. Προσδιοριστικοί/Αιτιολογικοί παράγοντες της νεανικής παραβατικότητας.....	10
1.3.1. Η συμβολή κοινωνίας και οικονομίας.....	12
1.3.2. Η οικογένεια.....	13
1.3.3. Η εκπαίδευση.....	14
1.3.4. Οι παρέες των συνομηλίκων	15
1.4. Ο Κοινωνικός Έλεγχος.....	16
1.5. Η σημασία πρόληψης της παραβατικότητας.....	17
1.5.1. Η Διεθνής Προστασία των ανηλίκων	18
1.6. Οι Επιμελητές Ανηλίκων.....	19
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ: ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑ/ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ.....	21
2.1 Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΕΓΧΟΥ (CONTROL THEORY).....	22
2.2. Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΔΙΑΦΟΡΙΚΗΣ ΣΥΝΑΝΑΣΤΡΟΦΗΣ	24
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ: Ο ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΤΩΝ ΡΟΜΑ.....	26
3.1. Εισαγωγικά.....	26
3.2. Κοινωνικός Αποκλεισμός.....	28
3.3. Κοινωνική Πρόνοια.....	30
3.4. Η Εκπαίδευση.....	31
3.5. Οι συνθήκες στέγασης – διαβίωσης.....	33
3.6. Η εργασιακή ενασχόληση.....	34
ΜΕΡΟΣ Β΄: Η ΕΡΕΥΝΑ	36
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι: Η ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ.....	36
1.1. Το Έναυσμα και η Επιλογή του Θέματος.....	36

1.2. Σκοπός και Επιμέρους Στόχοι της Έρευνας.....	36
1.3. Τα Ερευνητικά Ερωτήματα.....	37
1.4. Η ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	38
1.4.1. Το Ερευνητικό Εργαλείο.....	38
1.4.2. Ηθικές και Δεοντολογικές Επιταγές – Περιορισμοί στη διεξαγωγή της έρευνας.....	40
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ: ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ.....	41
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ.....	58
3.1. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	58
3.2. ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΑΤΑΠΟΛΕΜΗΣΗΣ ΤΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ.....	64
3.2.1. Το πλαίσιο της Ε.Ε. για Εθνικές Στρατηγικές Ένταξης των Ρομά μέχρι το 2020.....	65
3.2.2. Γνωμοδότηση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής για την Ένταξη των Μειονοτήτων – Οι Ρομά.....	67
3.2.3. Το Στρατηγικό Πλαίσιο της Ε.Ε. για την Ισότητα, την Ένταξη και την Συμμετοχή των Ρομά.....	68
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ.....	72
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι: Οδηγός Συνέντευξης.....	82
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ: Συνοδευτική Επιστολή.....	84
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΙ: Έντυπο Συγκατάθεσης Παραχώρησης Συνέντευξης.....	86
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙV: Συνεντεύξεις.....	87

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα διπλωματική ερευνητική εργασία, πραγματεύεται το φαινόμενο της ανήλικης παραβατικότητας, όπως εκδηλώνεται στον πληθυσμό των Ρομά. Έχει ως σκοπό, την προσέγγιση του ζητήματος της παραβατικότητας ανηλικών ατόμων, μέσα από τη διερεύνηση των προσδιοριστικών και αιτιολογικών παραγόντων που την συνθέτουν. Σημείο αναφοράς, αποτελεί ότι η οπτική της συγκεκριμένης εργασίας δεν εξαντλείται σε μία μονοπαραγοντική εξήγηση και υποστηρίζει την πολυπαραγοντική ερμηνεία στην αναζήτηση των κοινωνικών και περιβαλλοντικών παραγόντων. Παράλληλα, λόγω της προβαλλόμενης εικόνας που επικρατεί για την περιθωριοποίηση και τον κοινωνικό αποκλεισμό των Ρομά εν γένει, εξετάζεται κατά πόσο υπάρχουν ασφαλείς και ισχυροί δεσμοί με το στενό περιβάλλον (οικογένεια και συγγενικό δίκτυο) και κατ' επέκτασιν με την ευρύτερη κοινωνία (εκπαίδευση-σχολείο, κοινότητα), μέσα από τον φακό των κοινωνιολογικών θεωριών. Τα ευρήματα που προέκυψαν, συνδέονται άμεσα με την εμπλοκή ή μη των ανηλικών Ρομά στην παραβατικότητα. Από ερευνητικής σκοπιάς, χρησιμοποιήθηκε η ποιοτική προσέγγιση, ως ερευνητική μέθοδος. Το δείγμα μας αποτέλεσαν οι Επιμελητές Ανηλικών της υπηρεσίας της Αθήνας και το ερευνητικό εργαλείο που επιλέχθηκε, ήταν η χρήση ημιδομημένων συνεντεύξεων. Ακολούθως, διερευνήθηκε η ανάδειξη μελλοντικών προοπτικών καταπολέμησης του φαινομένου μέσα από την διαμόρφωση συντονισμένων μέτρων παρέμβασης προς μια κατεύθυνση πολιτικών ένταξης, όπως έχει προβλεφθεί από σχέδια κειμένων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και να οριστούν βιώσιμες λύσεις για την υλοποίηση κατάλληλων προγραμμάτων. Τέλος, τόσο οι θεωρητικοί προβληματισμοί, όσο και τα συμπεράσματα της έρευνας φιλοδοξούμε να ανοίξουν ένα πεδίο περαιτέρω συζήτησης και έρευνας.

Λέξεις κλειδιά: ανήλικη/νεανική παραβατικότητα, ανήλικοι Ρομά, προσδιοριστικοί παράγοντες, κοινωνιολογικές θεωρίες, Επιμελητές Ανηλικών, προοπτικές καταπολέμησης

ABSTRACT

The present research thesis concerns the phenomenon of juvenile delinquency, as it is expressed in Roma population. It approaches the matter of delinquency, in underaged individuals, through the inquiry of the multiple defining and causative factors that compose it. The theoretical perception of this project, does not remain in a single-factor explanation, but it supports the multi-factor interpretation in the search for the social and environmental characteristics. Alongside, due to the projected notion of the marginalization and social exclusion that prevails among Roma people, it is examined whether there are secure and strong bonds, with the close environment (family and relative network) and consequently with the wider social context (education-school, society), through the lens of sociological theories. The results that emerged, are directly related to the probability of involvement in delinquent acts of Roma juveniles. From the research point of view, a qualitative approach was used as a research method. The population sample, consisted of the Juvenile Probation Officers in Athens and the research tool chosen was the semi-structured interviews. Subsequently, the presentation of future perspectives was proposed, in order to reduce the juvenile delinquency, through the formulation of coordinated intervention measures, to a direction of integration policies, as designed from the European Union. Secondly, it is highlighted, that sustainable solution must be provided, for the implementation of suitable programs. Finally, we hope that both theoretical considerations and conclusions of this thesis, will open a new scope of further discussion and research.

Keywords: juvenile delinquency, juvenile Roma, identifying factors, sociological theories, Juvenile Probation Officers, future prospects

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το φαινόμενο της νεανικής παραβατικότητας σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο απασχολεί όλο και περισσότερο την επιστημονική κοινότητα, την πολιτεία και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, επιζητώντας μια διατομεακή συνεργασία επαγγελματιών και φορέων για την αντιμετώπισή της, λόγω του μεταβαλλόμενου χαρακτήρα, των νέων διαστάσεων και διαφορετικών εκφάνσεων που λαμβάνει στις σύγχρονες κοινωνίες. Στην Ελλάδα, τα τελευταία χρόνια όμως, όπου η οικονομική κρίση βαθαίνει, παρά τον εκσυγχρονισμό των κοινωνιών μας, ευάλωτες ομάδες πληθυσμού όπως οι ανήλικοι, εκδηλώνουν νέες μορφές παραβατικής συμπεριφοράς με σαφή αυξητική εμπλοκή σε μικρότερες ηλικίες.

Επισημαίνεται, ότι όταν αναφερόμαστε για ανηλικούς, γίνεται η χρήση του όρου “παραβατικός” αντί του όρου “εγκληματίας”, ως όρος λιγότερο στιγματιστικός σε συνάρτηση με την εκδήλωση επιείκειας που χαρακτηρίζει την ελληνική ποινική νομοθεσία (βλ. παρακάτω Κουράκης, 2004). Στη συνολική παραβατικότητα ανηλικών ατόμων, ικανό αριθμό συμμετοχής και εκπροσώπησης παρουσιάζουν οι ανήλικοι Ρομά, στα Δικαστήρια της Αθήνας, όπως προκύπτει από τις αφηγήσεις των Επιμελητών Ανηλίκων.

Έννοιες που αποδίδονται στους ανηλικούς, όσον αφορά στην προσωπικότητα, στην κοινωνικοποίηση και στην αντιμετώπιση τους από τους φορείς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου, προσεγγίζονται θεωρητικά, μέσα από διεπιστημονική και πολυπαραγοντική ανάλυση, λόγω των εγγενών δυσκολιών που παρουσιάζουν (Ιντζεσίλογλου, 2012, σ. 5).

Στο πλαίσιο εκπόνησης διπλωματικής εργασίας στο ΠΜΣ του Τμήματος Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής του παν/μίου Πελοποννήσου, με κατεύθυνση «Πολιτικές για τη Μετανάστευση, τις Κοινωνικές Διακρίσεις και την Ιδιότητα του Πολίτη», διεξήχθη ποιοτική έρευνα, με στόχο τη διερεύνηση των προσδιοριστικών παραγόντων που αλληλεπιδρούν και συνεκτιμώνται για την εκδήλωση της παραβατικής συμπεριφοράς των ανηλικών Ρομά. Η εν λόγω μελέτη, παρουσιάζει τα αποτελέσματα έρευνας που πραγματοποιήθηκε στην Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων του Δικαστηρίου Ανηλίκων Αθηνών, καθώς οι επιμελητές κατά την άσκηση των καθηκόντων τους, αναγνωρίζουν και εντοπίζουν τις αιτίες και τους παράγοντες εκείνους που συνθέτουν τη διαμόρφωση παραβατικής συμπεριφοράς, όπου συμμετείχε η πλειονότητα των Επιμελητών (10 από 14) με ενδιαφέρουσες απόψεις και πλούτο ερευνητικών δεδομένων. Το

περιεχόμενο της εργασίας παρουσιάζεται σε δύο μέρη, το θεωρητικό και το ερευνητικό, τα οποία με τη σειρά τους έχουν χωριστεί σε τρία κεφάλαια το καθένα.

Συγκεκριμένα, στο πρώτο μέρος και στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζονται οι εννοιολογικές αποσαφηνίσεις της παραβατικότητας ανηλίκων, όπως η παρεκκλίνουσα και παραβατική συμπεριφορά, η ποινική μεταχείριση των ανηλίκων με την περιγραφή του νομικού πλαισίου που διέπει το Δίκαιο Ανηλίκων, τα Αναμορφωτικά Μέτρα που επιβάλλονται στους ανήλικους παραβάτες, η έννοια της επιρροής του κοινωνικού ελέγχου, ο ρόλος και τα καθήκοντα των Επιμελητών Ανηλίκων, οι προσδιοριστικοί παράγοντες της νεανικής παραβατικότητας, και η αναφορά στη σημασία της πρόληψης.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, παρατίθενται οι κοινωνιολογικές θεωρίες βάσει των οποίων επιχειρείται η ερμηνεία του φαινομένου της παραβατικότητας των ανηλίκων Ρομά με αναφορά στις θεωρίες του Hirschi και του Sutherland, οι οποίες μέσα από τα ερευνητικά δεδομένα, φαίνεται ότι αλληλεπιδρούν συνδυαστικά και δημιουργούν τις συνθήκες για την εκδήλωση της παραβατικής συμπεριφοράς. Τέλος, στο τρίτο κεφάλαιο περιγράφεται η εικόνα του πληθυσμού των Ρομά από ιστορικής, κοινωνικο-πολιτισμικής και οικονομικής άποψης, καθώς και οι διαδικασίες κοινωνικού αποκλεισμού που υφίσταται η κοινότητα των Ρομά. Παράλληλα, εξετάζεται το καθεστώς διαβίωσης και η σχέση των Ρομά με την κρατική πρόνοια. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στους κοινωνικούς παράγοντες, όπως η οικογένεια, το σχολείο και οι τομείς της εργασίας, στέγασης και διαβίωσης.

Στο δεύτερο μέρος, παρουσιάζεται ο σχεδιασμός και η υλοποίηση της ερευνητικής διαδικασίας. Στο πρώτο κεφάλαιο παρατίθενται ο σκοπός, οι ερευνητικές υποθέσεις της μελέτης και η περιγραφή και μεθοδολογία της έρευνας. Στο δεύτερο κεφάλαιο, ακολουθεί η ανάλυση των συμπερασμάτων και στο τρίτο παρουσιάζονται οι υπάρχουσες και κάποιες μελλοντικές προοπτικές, τόσο για την καταπολέμηση του φαινομένου της παραβατικότητας, όσο και για την ένταξη των Ρομά στις κοινότητες των χωρών που διαβιούν, σύμφωνα με κείμενα της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Καταλήγοντας, η εργασία αυτή ολοκληρώνεται με την παράθεση των βιβλιογραφικών αναφορών, πάνω στις οποίες στηρίχθηκε η ερευνητική μελέτη και ακολουθούν τέσσερα παραρτήματα που αφορούν στις ενέργειες της διεξαγωγής της έρευνας (Οδηγός Συνέντευξης, Συνοδευτική Επιστολή προς την Υπηρεσία Επιμελητών

Ανηλίκων Αθήνας, Έντυπο Συγκατάθεσης Παραχώρησης Συνέντευξης και Απομαγνητοφωνημένες Συνεντεύξεις).

ΜΕΡΟΣ Α΄: ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι: ΑΝΗΛΙΚΟΙ ΚΑΙ ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

1.1. Εννοιολογικές Διασαφηνίσεις

Η ανηλικότητα, αποτελεί ένα στάδιο της ανθρώπινης ύπαρξης, κατά το οποίο η κοινωνία προσπαθεί να μεταβιβάσει αξίες, κανόνες, κοινωνικούς ρόλους, κ.ά. στο ανήλικο άτομο, το οποίο συνήθως τους βιώνει ως πρότυπα εξάρτησης και καταπίεσης.

Έχει υποστηριχθεί, ότι η ανηλικότητα δεν μπορεί να προσδιοριστεί με ενιαίους αξιολογικούς και διαχρονικούς όρους, αλλά πρέπει να ερευνηθεί υπό το πρίσμα της ιστορικής συγκυρίας, καθώς και ιδιαίτερων κοινωνικών και δημογραφικών χαρακτηριστικών της. Η θεσμική αντιμετώπιση των παραβατικών ανηλίκων (ποινική καταστολή) διερευνάται, μέσω των πολιτικών, επιστημονικών και ευρύτερων κοινωνικών παραγόντων που χαρακτηρίζουν μια κοινωνία σε συγκεκριμένο χώρο και χρόνο (Μπενβενίστε, 1994, σσ. 1-2). Αντίστοιχα, και το δίκαιο ανηλίκων, «εξαναγκάζει» τον ανήλικο, μέσω της άσκησης του κοινωνικού ελέγχου, προς μια κατεύθυνση οργανωμένης κοινωνικοποίησης του ατόμου (Walter, όπως αναφέρεται στο Πιτσελά, 2013, σσ. 5-6).

Η παραβατικότητα ανηλίκων ανέκαθεν, συνιστούσε ένα άκρως σοβαρό κοινωνικό φαινόμενο, το οποίο πλήττει τόσο τα ίδια τα νεαρά άτομα, όσο και τον κοινωνικό στενό και ευρύτερο περιβάλλον τους. Η μελέτη της προσωπικότητας και της συμπεριφοράς του ανηλίκου, με ό,τι ιδιαίτερα προβλήματα αντιμετωπίζει, έχει αποτελέσει πεδίο επιστημονικής ενασχόλησης, στα πεδία της κοινωνιολογίας, της ψυχολογίας, της εγκληματολογίας, αλλά και της παιδαγωγικής.

Η έννοια της παραβατικότητας ανηλίκων, σύμφωνα με τον ορισμό που αντλείται από το Legal Dictionary (όπως αναφέρεται στο Καρδαρά, 2021, σ. 63), αναφέρεται κυρίως σε ανήλικους που εκδηλώνουν συμπεριφορές αταξίας ή ανυπακοής, εκτός γονικού ελέγχου, με αποτέλεσμα να υφίστανται κυρώσεις. Οι κυρώσεις αυτές, μπορεί να αφορούν

συμπεριφορές που συνιστούν «παρέκκλιση» από τους δεδομένους κοινωνικούς κανόνες, ενίοτε όμως λαμβάνουν την μορφή ποινικής καταστολής στο πλαίσιο του εκάστοτε συστήματος απονομής δικαιοσύνης.

Ειδικότερα, ως παρέκκλιση (Giddens, 2002, σ. 249), ορίζεται η μη συμμόρφωση σε ένα δεδομένο σύστημα αξιών και κανόνων που είναι αποδεκτό σε μια κοινότητα ή κοινωνία. Ορισμένες παραβιάσεις κανόνων, δεν θεωρούνται ανεκτές, ενώ άλλες θεωρούνται μικρής σημασίας και δεν προκαλούν την κοινωνική αντίδραση. Η αξιολόγηση του βαθμού αρνητικών συνεπειών που παράγει η παρέκκλιση, ανήκει σε συγκεκριμένη κοινωνία, χώρο και χρόνο. Υπό αυτή την έννοια, παρεκκλίνουσες συμπεριφορές που δημιουργούν μεγάλη κοινωνική απαξία, ονομάζονται παραβατικές και προκαλούν την αντίδραση του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης.

Η Σπινέλλη (1985, σ. 105), διακρίνει την παρέκκλιση σε *πρωτογενή*, δηλαδή αρχική παρεκκλίνουσα συμπεριφορά (π.χ. χρήση ναρκωτικών ουσιών), η οποία υφίσταται κυρώσεις και στιγματισμό και *δευτερογενή*, κατά την οποία ο παρεκκλίνων υιοθετεί τον αντίστοιχο ρόλο και συμπεριφέρεται ανάλογα, γεγονός που οδηγεί σε μεγαλύτερη κοινωνική αντίδραση και κατ' επέκτασιν στην εφαρμογή των ποινικών νόμων.

Το δίκαιο ανηλίκων ορίζεται ως ένα σύνολο κανόνων που ρυθμίζει τα δικαιώματα, τις υποχρεώσεις, την προστασία των ανηλίκων, αλλά και της κοινωνίας ευρύτερα, στο μέτρο που η διατήρηση και η εξέλιξή της συναρτάται με τη διαφύλαξη των νεότερων μελών της (Σπινέλλη, 1992, σ. 19). Σε ένα πρώτο επίπεδο, εξετάζοντας τα πράγματα μέσα από το νομικό πλαίσιο, αξίζει να δούμε ποιος πραγματικά θεωρείται παραβατικός ανήλικος; Κατά το Άρθρο 121 του νέου Ποινικού Κώδικα:

«Ανήλικοι παραβάτες νοούνται αυτοί που κατά τον χρόνο τέλεσης της πράξης έχουν ηλικία μεταξύ του δωδέκατου και του δέκατου όγδοου έτους της ηλικίας τους συμπληρωμένων». Σημαντική καθίσταται μία ιδιαιτερότητα όσον αφορά την ποινική μεταχείριση των ανηλίκων, όπου περιγράφεται στο Άρθρο 126 του Π.Κ.: «Η αξιόποινη πράξη που τελέστηκε από ανήλικο δώδεκα έως δεκαπέντε ετών δεν καταλογίζεται σε αυτόν», οπότε το δικαστήριο μπορεί να του επιβάλει αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα. Οι ανήλικοι, υποβάλλονται σε αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα ή σε περιορισμό σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων, σύμφωνα με τις διατάξεις που προβλέπονται από τα ακόλουθα άρθρα του Π.Κ. Όλα τα ανωτέρω, αναφέρονται αυτούσια και στην πιο

πρόσφατη αναθεώρηση του Ποινικού Κώδικα (Νόμος υπ' αριθμ. 4619, ΦΕΚ 95/11-06-2019, τεύχος Α', άρθρο 126).

Στο σημείο αυτό, χρήσιμη κρίνεται η απαρίθμηση των αναμορφωτικών μέτρων, όπως περιγράφεται σε σαφήνεια στο άρθρο 122, παρ. 1 του Π.Κ. Ειδικότερα, τα αναμορφωτικά μέτρα είναι τα εξής:

- α) η επίπληξη του ανηλίκου,
- β) η ανάθεση της υπεύθυνης επιμέλειας του ανηλίκου στους γονείς ή στους επιτρόπους του,
- γ) η ανάθεση της υπεύθυνης επιμέλειας του ανηλίκου σε ανάδοχη οικογένεια,
- δ) η ανάθεση της επιμέλειας του ανηλίκου σε προστατευτικές εταιρείες ή σε ιδρύματα ανηλίκων ή σε επιμελητές ανηλίκων,
- ε) η συνδιαλλαγή μεταξύ ανήλικου δράστη και θύματος για έκφραση συγνώμης και εν γένει για εξώδικη διευθέτηση των συνεπειών της πράξης,
- στ) η αποζημίωση του θύματος ή η κατ' άλλον τρόπο άρση ή μείωση των συνεπειών της πράξης από τον ανήλικο,
- ζ) η παρακολούθηση κοινωνικών και ψυχολογικών προγραμμάτων σε κρατικούς, δημοτικούς, κοινοτικούς ή ιδιωτικούς φορείς,
- η) η φοίτηση σε σχολές επαγγελματικής ή άλλης εκπαίδευσης ή κατάρτισης, θ) η παρακολούθηση ειδικών προγραμμάτων κυκλοφοριακής αγωγής,
- ι) η παροχή κοινωφελούς εργασίας,
- ια) η ανάθεση της επιμέλειας και επιτήρησης του ανηλίκου σε προστατευτικές εταιρείες ή σε επιμελητές ανηλίκων και

ιβ) η τοποθέτηση σε κατάλληλο κρατικό, δημοτικό, κοινοτικό ή ιδιωτικό ίδρυμα αγωγής. Από τις ανωτέρω τωρινές τροποποιήσεις που ισχύουν στο Ελληνικό δίκαιο, προκύπτει το συμπέρασμα, ότι διευρύνθηκε το κατάλογος των αναμορφωτικών μέτρων, δηλαδή των εναλλακτικών τρόπων μεταχείρισης των ανηλικών παραβατών, περιορίζοντας σημαντικά την δυνατότητα ποινικού εγκλεισμού (ειδικό κατάστημα κράτησης ανηλίκων).

Επιπλέον, σύμφωνα με το άρθρο 122, παρ. 3 του Π.Κ., η επιλογή του αναμορφωτικού μέτρου που πρόκειται να επιβληθεί διέπεται από την αρχή της επικουρικότητας, για την εφαρμογή της οποίας, τα αναμορφωτικά μέτρα που προβλέπονται στα στοιχεία της πρώτης παραγράφου του ίδιου άρθρου (α' έως θ'), προτάσσονται των

υπολοίπων. Το περιεχόμενο και η διάρκεια κάθε μέτρου, θα πρέπει να βρίσκονται σε πλήρη αναλογία, ως προς την βαρύτητα της πράξης που έχει τελεστεί στην προσωπικότητα του ανηλίκου και τις βιοτικές του συνθήκες.

Καθίσταται σαφές (Κοσμάτος, 2020), ότι η παράταση του αναμορφωτικού μέτρου μετά την ενηλικίωση του ανηλίκου, θα πρέπει να προϋποθέτει την βεβαιότητα του δικαστηρίου για απόλυτη αναγκαιότητα συνέχισης του μέτρου αυτού, λόγω των ειδικών χαρακτηριστικών, τόσο της ατομικής προσωπικότητας του ανηλίκου, όσο και ευρύτερα από το κοινωνικό του περιβάλλον. Επιπρόσθετα, πρέπει να υπάρχει η θεμελιωμένη κρίση ότι η διακοπή του αναμορφωτικού μέτρου θα οδηγήσει σε υποτροπή στην παραβατικότητα (σ. 120).

Εκτός των αναμορφωτικών μέτρων, μπορεί να επιβληθούν στον ανήλικο και θεραπευτικά μέτρα, αν η κατάσταση του ανηλίκου απαιτεί ιδιαίτερη μεταχείριση, ιδίως εάν αυτός πάσχει από ψυχική διαταραχή ή από οργανική νόσο, ή βρίσκεται σε κατάσταση που του δημιουργεί σοβαρή σωματική δυσλειτουργία ή του έχει γίνει έξη η χρήση ηλεκτρονικών υπολογιστών, οиноπνευματωδών ποτών ή ναρκωτικών ουσιών και δεν μπορεί να την αποβάλει με τις δικές του δυνάμεις ή εμφανίζει ουσιώδη καθυστέρηση στην πνευματική και ηθική του ανάπτυξη (άρθρο 123, παρ. 1, Π.Κ.). Τα θεραπευτικά μέτρα (Γασπαρινάτου, 2020, σ. 310), δεν διαφέρουν ουσιωδώς από τα αναμορφωτικά μέτρα. Κατά την κρατούσα άποψη, αποτελούν μέτρα ασφαλείας. Τα συνηθέστερα επιβαλλόμενα από αυτά είναι: α) η παρακολούθηση συμβουλευτικού θεραπευτικού προγράμματος και β) η παραπομπή του ανηλίκου σε θεραπευτικό ή άλλο κατάλληλο κατάσταση.

Η παραβατικότητα συνεπώς, προϋποθέτει την τέλεση μιας αξιόποινης πράξης από ανήλικο. Εάν, αντιθέτως ο ανήλικος εμφανίζει μία αποκλίνουσα συμπεριφορά, τότε γίνεται λόγος για “προπαραβατικό” ανήλικο (Κουράκης, 2004, σσ. 6-7). Πιο συγκεκριμένα, με σκόπιμο τρόπο εδώ τονίζεται ότι όταν αναφερόμαστε σε ανηλικούς χρησιμοποιείται ο όρος “παραβατικός” αντί του όρου “εγκληματίας”, ώστε να αποφευχθεί ως προς αυτούς η χρήση ορολογίας που θα μπορούσε να λειτουργήσει στιγματιστικά εις βάρος τους, όπως συμβαίνει με τον όρο “εγκληματίας”.

Η υιοθέτηση του όρου παραβατική συμπεριφορά έχει και πρακτική αξία, δηλαδή πέραν της μη αρνητικής φόρτισης του όρου και μη στιγματισμού τους, υποδηλώνει και συμπεριφορά μη ώριμου εγκληματία. Επομένως, τόσο οι αστυνομικοί, όσο και οι δικαστές,

συμπεριφέρονται προς τους ανήλικους με κοινωνικο-ψυχολογικά κριτήρια, ειδικά γι' αυτήν την ομάδα (Σπινέλλη, 1985, σ. 107).

Το φαινόμενο της ανήλικης παραβατικότητας και η μεταχείριση των ανηλίκων από το δίκαιο (Αλεξιάδης, 2004), αντιμετωπίστηκε με ιδιαίτερη προσοχή, ήδη από τις αρχές του 20^{ου} αι. Κατ' αρχάς, οι ανήλικοι αντιμετωπίστηκαν, ως άτομα με μειωμένο καταλογισμό, λόγω έλλειψης βούλησης. Κατόπιν, κατά κοινή ομολογία, διαπιστώθηκε ότι ο ανήλικος, δεν είναι μια μικρογραφία του ενήλικα, αλλά μία ξεχωριστή προσωπικότητα, διαφορετική από εκείνη των ενήλικων ατόμων. Προς αυτή την κατεύθυνση, συνέβαλε και η ανάπτυξη του κλάδου της εξελικτικής ψυχολογίας. Εξ' αυτού του γεγονότος, πρέπει να αντιμετωπίζεται με ειδική προσέγγιση και κατάλληλα μέτρα, σεβόμενα τις ηλικιακές του ανάγκες, που να προσιδιάζουν στην νεαρή ηλικία, ώστε ο ανήλικος να μην στραφεί ξανά και σύντομα στο έγκλημα (σ. 192).

Η νομική προσέγγιση της ανηλικότητας, διαφοροποιείται από αυτή των ενηλίκων και βασίζεται σε μία ολόκληρη «φιλοσοφία σκέψης», η οποία εξετάζει τον βαθμό ωριμότητας, την ψυχοσύνθεση και την συνολική προσωπικότητα του ανηλίκου, σύμφωνα με τα πορίσματα ερευνών και μελετών (Καρδαρά, 2021, σ. 68). Ακολουθώντας το παράδειγμα των διεθνών οργανισμών, όπως το Συμβούλιο της Ευρώπης, του ΟΗΕ, κ.ά., ο Έλληνας ποινικός νομοθέτης, επέδειξε μεγάλο ενδιαφέρον στο ζήτημα της νεανικής παραβατικότητας, με βάση τα επιστημονικά ρεύματα της εποχής και με γνώμονα την παιδαγωγική μεταχείριση.

Η έξαρση του φαινομένου της νεανικής παραβατικότητας σε ορισμένα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, είχε ως επακόλουθο την αναμόρφωση των δικαιωμάτων των ανηλίκων. Προς αυτή την κατεύθυνση, υιοθετήθηκαν διάφορες λύσεις, προσαρμοσμένες άλλοτε σε μέτρα ποινικού τύπου, αλλά και σε λύσεις μέσω των συστημάτων κοινωνικής πρόνοιας διάφορων κρατών. (Κουράκης, 2006, σ. 100).

1.2. Η ερμηνεία της ανήλικης παραβατικότητας

Η προβληματική της διερεύνησης των αιτιών και ερμηνείας της εγκληματικής και ειδικότερα της παραβατικής συμπεριφοράς, διαχρονικά έχει απασχολήσει ποικίλους κλάδους των κοινωνικών/ανθρωπιστικών, νομικών και άλλων επιστημών. Με την ενδελεχή

επιστημονική μελέτη, αντίστοιχα θα εξαρτηθούν και οι μελλοντικές παρεμβάσεις σε επίπεδο αντιμετώπισης (λ.χ. μεταχείρισης των ανήλικων παραβατών) αλλά και πρόληψης του φαινομένου της παραβατικότητας. Για την καλύτερη δυνατή εξήγηση του φαινομένου, η εργασία αυτή υποστηρίζει τη θέση ότι η αιτιολογική προσέγγιση του εγκλήματος, βασίζεται αποτελεσματικά στις πολυ-παραγοντικές θεωρίες και σε μια πληθώρα παραγόντων, όπου συνθέτουν το «μωσαϊκό» για την εκδήλωση της παραβατικής συμπεριφοράς.

Σύμφωνα με επιστημονικές αναφορές (Αλεξιάδης, 1989, σ. 140), κανένα θεωρητικό σχήμα έως σήμερα, προκειμένου να αιτιολογήσει το έγκλημα/παραβατικότητα, δεν κατόρθωσε να απομονώσει έναν και μόνο παράγοντα (μονοδιάστατες θεωρίες) που να ευθύνεται με βεβαιότητα στην εκδήλωση της παραβατικής συμπεριφοράς. Το γεγονός αυτό, οδήγησε στην υιοθέτηση της αντίληψης ότι η εξήγηση του εγκλήματος/παραβατικότητας, οφείλεται στη δράση πολλών παραγόντων (βιολογικών, κοινωνικών, ψυχολογικών, κ. ά.).

Η πολυ-παραγοντική προσέγγιση (multiple factor ή multiple causation approach), αναπτύχθηκε εν γένει στην αμερικάνικη εγκληματολογία, επιχειρεί την εξήγηση μέσω της σύνθεσης διαφόρων στοιχείων, όπως το ατομικό με το κοινωνικό, το στατικό με το δυναμικό, κ.ά. (Mergen, όπως αναφέρεται στο Χαΐδου, 2021, σ. 55). Στην κατηγορία αυτή (Αλεξιάδης, 2004), ανήκουν συνθετικές απόψεις, οι οποίες δεν επιχειρηματολογούν υπέρ μιας μεμονωμένης κατεύθυνσης, αλλά λειτουργούν συνδυαστικά στην πολλαπλή αιτιολογία του εγκλήματος. Με άλλα λόγια, οι πολύ-παραγοντικές ερμηνευτικές προσεγγίσεις, δέχονται ότι σε κάθε περίπτωση διάπραξης εγκλήματος, συντρέχουν από κοινού, τόσο στοιχεία από τον ανθρώπινο σωματικό, ψυχολογικό οργανισμό, όσο και στοιχεία από το κοινωνικό περιβάλλον. Ωστόσο, η μεταβλητή που αλλάζει, είναι ο βαθμός επίδρασης των επιμέρους παραγόντων, ο οποίος σε κάθε περίπτωση είναι και διαφορετικός (σ. 46).

1.3. Προσδιοριστικοί/Αιτιολογικοί παράγοντες της νεανικής παραβατικότητας

Η παρούσα εργασία, στην προσπάθεια εύρεσης και ανάλυσης των αιτιωδών παραγόντων της ανήλικης/νεανικής παραβατικότητας, δεν θα αναδείξει τις ερμηνευτικές

προσεγγίσεις που τάσσονται υπέρ των βιολογικών παραγόντων. Με άλλα λόγια, δεν αποτελεί ενδιαφέρον αυτής της εργασίας να υποστηρίξει θέσεις που σχετίζονται με τη γενετική προδιάθεση («βιολογικός ντετερμινισμός»), μέσα από μια σειρά κληρονομικότητας φυσιολογικών χαρακτηριστικών (δια-γενεακή μεταβίβαση), που σφυρηλατούν και διαμορφώνουν το προφίλ του ανήλικου παραβάτη. Η κρίση που έχει διαμορφωθεί για τους εν λόγω παράγοντες είναι ότι μπορούν να λειτουργήσουν μόνο συμπληρωματικά στην ολιστική μελέτη και διεξαγωγή συμπερασμάτων για το φαινόμενο της παραβατικότητας. Οι παράγοντες αυτοί (Γασπαρινάτου, 2020, σ. 66), έχουν επικριθεί, λόγω ασάφειας και αοριστίας που ενέχουν στην εκτίμηση και αξιολόγηση της επικινδυνότητας, αλλά και κυρίως στον βαθμό πιθανολόγησης γύρω από την εκδήλωση της παραβατικής συμπεριφοράς. Θα εξετάσει λοιπόν κοινωνικούς αλλά και περιβαλλοντικούς παράγοντες.

Συμπληρωματικά του όρου “αιτιολογικοί παράγοντες”, για την πρόληψη, ερμηνεία και αντιμετώπιση του φαινομένου της παραβατικότητας, θα χρησιμοποιηθεί και ο όρος “παράγοντες κινδύνου”. Ως παράγοντες κινδύνου, εννοούνται εκείνοι οι οποίοι επηρεάζουν την εκδήλωση αντικοινωνικών μορφών συμπεριφοράς. Με άλλα λόγια, ενισχύουν τις πιθανότητες του ανήλικου να εμπλακεί σε παρεκκλίνουσες μορφές συμπεριφοράς, οι οποίες με τη σειρά τους ενδέχεται να λειτουργήσουν αρνητικά ως προς την προσαρμογή του στο κοινωνικό περιβάλλον και να εξελιχθούν σε παραβατικές πράξεις (Young, Marchant & Wilder, όπως αναφέρονται στο Κορώνα, 2014, σ. 53).

Κατ’ αρχάς, η μονοσήμαντη σημασία που δίδεται σε κάθε μεμονωμένο παράγοντα που επιδρά στην παραβατικότητα είναι τουλάχιστον ατελής, διότι έχει διαπιστωθεί ότι υπάρχει συνεχής αλληλεπίδραση όλων των παραγόντων και καθίσταται εξαιρετικά δύσκολο κάποιος από αυτούς να απομονωθεί και να αναλυθεί ξεχωριστά, καθώς συντρέχουν σωρευτικά (Κουράκης, 2013, σ. 84). Το γεγονός αυτό, εξηγεί την δυσκολία προσέγγισης και διεξαγωγής καθολικών και γενικών συμπερασμάτων στις ερευνητικές προσπάθειες που έχουν επιχειρηθεί διαχρονικά αναφορικά με το φαινόμενο της παραβατικότητας, καθώς αποτελεί ένα μεταβαλλόμενο φαινόμενο, το οποίο διαρκώς αλλάζει μορφή.

1.3.1. Η συμβολή κοινωνίας και οικονομίας

Η κοινωνία τείνει να «αντανακλά» τις επιπτώσεις της οικονομίας, δηλαδή, βαδίζει παράλληλα με την οικονομική ανάπτυξη των χωρών. Ειδικότερα, οι διάφορες οικονομικές κρίσεις, η πολιτική αστάθεια, καθώς και η αποδυνάμωση σημαντικών θεσμών (συμπεριλαμβανομένων του κράτους, του συστήματος υγείας, του συστήματος εκπαίδευσης, κ.ά), επιφέρουν χαμηλούς και επίμονους δείκτες ανεργίας και ιδιαίτερα στην περίπτωση των νέων, αυξάνουν την εμπλοκή τους σε παραβατικές ενέργειες (World Youth Report, 2003, σ. 193).

Συνεπώς, η έλλειψη προσαρμογής, η παρέκκλιση και κατόπιν η παραβατικότητα των νέων, αποτελούν παραπάνω από ενδείξεις βαθιάς κοινωνικής κρίσης. Τα σημάδια της μη προσαρμογής, εκδηλώνονται όταν το άτομο εμφανίζει δυσκολία να ανταποκριθεί στις αξιακές απαιτήσεις που το προτάσσει το κοινωνικό του περιβάλλον, αλλά και όταν το περιβάλλον αυτό δεν ανταποκρίνεται στις ανάγκες του ατόμου (Μαγγανάς, όπως αναφέρεται στο Μαλλούχου & Μουτσοπούλου, 2018, σ. 3).

Η επίδραση των οικονομικών παραγόντων, εξετάζεται στο παρόν κείμενο αναφορικά με την συνολική παραβατικότητα, καθώς αποτελεί μια πτυχή του ανθρώπινου βίου που αλληλεπιδρά σε όλες τις υπόλοιπες, έχοντας έντονο αντίκτυπο και αντανακλώντας την ψυχική και σωματική ευημερία του ατόμου.

Βασιζόμενοι σε παλαιότερες εκτιμήσεις (Nicesforo, στο Φαρσεδάκης, 1985, σσ. 95-96), η φτώχεια και η οικονομική ανέχεια δεν ωθούν το άτομο κατ' αναγκαστικότητα στη διάπραξη παραβατικών ενεργειών, αλλά καλλιεργούν εκείνους τους όρους που οδηγούν στην στέρηση πνευματικής και ηθικής μόρφωσης, αποτελώντας δυσλειτουργικούς μηχανισμούς στην ανάπτυξη του συστήματος αναστολών.

Φωτεινό παράδειγμα η περίοδος οικονομικής κρίσης που πέρασε τόσο η χώρα μας, όσο και άλλες ευρωπαϊκές χώρες, την τελευταία δεκαετία, με τις γνωστές συνέπειες της απώλειας εισοδήματος και της αύξησης της ανεργίας για την πλειονότητα του ελληνικού πληθυσμού.

Το φαινόμενο της παραβατικότητας ανηλίκων ατόμων, παρόλο που κινείται στο πλαίσιο χαμηλής και μεσαίας βαρύτητας, εμφανίζει σημεία διαφοροποίησης από προηγούμενες χρονικές περιόδους. Υπάρχει δηλαδή, αύξηση των αδικημάτων βίας, μείωση

του ορίου ηλικίας εμπλοκής με τον ποινικό νόμο και ανάπτυξη σοβαρών προβλημάτων στον οικογενειακό ιστό (Καρδαρά, 2021, σ. 86).

Είναι γενικά αποδεκτό, ότι οι διαφορές των οικογενειακών μεταβλητών σε παραβατικούς και μη παραβατικούς ανηλίκους, διαπιστώνεται ότι είναι υπαρκτές, ανεξάρτητα από την εθνική ή κοινωνική ομάδα στην οποία ανήκουν και δευτερευόντως, ανεξάρτητα από το πολιτιστικό επίπεδο μας χώρας και τα συστήματα κοινωνικού ελέγχου (Rother et al., όπως αναφέρεται στο Φαρσεδάκης, 1985, σ. 55).

1.3.2. Η οικογένεια

Η οικογένεια, ως πρωτογενής φορέας κοινωνικοποίησης του ατόμου αλλά και ως κοινωνικός πυρήνας, επιδρά με τρόπο καθοριστικό στην υγιή ανάπτυξη του παιδιού. Συνεπώς, γίνεται αντιληπτό, ότι η μελέτη του θεσμού και της λειτουργίας της οικογένειας, μπορεί να εξηγήσει επιτυχώς κάποια από τα βαθύτερα αίτια της παραβατικής ή μη συμπεριφοράς.

Οι θεωρίες που ασχολούνται με την οικογένεια, (Γεωργούλας, 2009) έχουν κυρίως δύο οπτικές ανάλυσης. Η πρώτη κατηγορία θεωριών, δίνει σημασία στις διαπροσωπικές σχέσεις γονέα παιδιού (επίβλεψη, διαπαιδαγώγηση, κ.λπ.). Η δεύτερη, δίνει έμφαση σε αυτούς τους αντικειμενικούς παράγοντες που στοιχειοθετούν μια παραβατική οικογένεια, όπως η οικονομική κατάσταση, οι σχέσεις των γονέων μεταξύ τους, αλλά και η σημασία που δίνεται από το ίδιο το παιδί στην επίδραση αυτών των αντικειμενικών παραγόντων (σσ. 59-60).

Όσον αφορά ένα παράδειγμα για την πρώτη θεωρία, η πιθανή εγκληματική δράση των γονέων και ιδιαίτερα του πατέρα σε σχέση με αγόρια σε νεαρή ηλικία, έχει ισχυρό αντίκτυπο στον τρόπο με τον οποίο τα παιδιά θα οργανώσουν την κοινωνική δράση και συμπεριφορά τους (Τσαλκάνης, Γεωργούλας & Μανουδάκη, 2005, σ. 103).

Για τη δεύτερη θεωρία που εστιάζει στους αντικειμενικούς παράγοντες, υποστηρίζεται (Φαρσεδάκης, 1985), ότι οι κοινωνικο-οικονομικές μειονεξίες με τις οποίες μπορεί να έρχεται αντιμέτωπη μια οικογένεια, όπως λ.χ. η φτώχεια, οι κακές συνθήκες στέγασης και διαβίωσης, το χαμηλό status, κ.λπ., λειτουργούν ως εύλογες αιτίες σύνδεσης με την παραβατικότητα (σ. 68). Η κακή ανατροφή και αγωγή που συνεπάγονται τα

οικονομικά προβλήματα, έχουν αναφερθεί ως πιθανά αίτια παραβατικής συμπεριφοράς. Οι κακές συνθήκες, όπως για παράδειγμα η επαιτεία, η αλητεία αλλά και άλλες αντικοινωνικές πράξεις όπως μικροκλοπές, χαρακτηρίζουν περισσότερο οικογένειες με φτωχά ή και ανύπαρκτα εισοδήματα (Γεωργούλας, 2009, σ. 65).

Τέλος, στην κατηγορία των οικογενειακών παραγόντων, δεν είναι αμελητέα η επίδραση των ενδοοικογενειακών συγκρούσεων. Οι διαμάχες αυτές ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας, καλλιεργούν ένα επιφορτισμένο κλίμα εχθρικών προτύπων, αποδέκτης της οποίας καθίσταται το ίδιο το παιδί, το οποίο ωθείται προς την εκπλήρωση αυτών των συμπεριφορών στο εξω-οικογενειακό περιβάλλον, εφόσον είναι κάτι που θεωρεί φυσιολογικό και οικείο.

1.3.3. Η εκπαίδευση

Το σχολείο και γενικότερα η εκπαίδευση, θεωρείται ένας από τους σημαντικότερους θεσμούς κοινωνικοποίησης. Το παιδί με την είσοδό του στο σχολείο, αναλαμβάνει ευθύνες και συγχρόνως ανεξαρτητοποιείται από το οικογενειακό περιβάλλον (Νόβα-Καλτσούνη, 2010, σ. 172).

Η παιδεία, ως βασικός πυλώνας συγκρότησης της ανθρώπινης προσωπικότητας, καθίσταται σοβαρός παράγοντας συμμετοχής ή μη στην παραβατικότητα. Όπως αναφέρει ο Γεωργούλας, το σχολείο δεν μεταδίδει απλώς γραμματικές γνώσεις, αλλά διαμορφώνει ήθος και σφυρηλατεί τον χαρακτήρα, διότι καθοδηγεί τα παιδιά στην τάξη και την πειθαρχία, στην αποστροφή του ψεύδους, της αδικίας, της νωθρότητας, της θρασύτητας και γενικότερα στη μύηση κοινωνικών κανόνων συμπεριφοράς. Παράλληλα, μέσω της διδασκαλίας, διανοίγονται οι ηθικοί και διανοητικοί ορίζοντες, ενισχύεται η εγκράτεια των μαθητών και έτσι τα παιδιά προσαρμόζονται περισσότερο στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον (2009, σ. 66).

Δεν πρέπει βέβαια, να παραλείψουμε και την προφανή λειτουργία του σχολείου, ως ρυθμιστή κατανομής επαγγελματικών θέσεων, πολιτικών στάσεων και αντιλήψεων. Ο ρόλος του σχολείου δεν περιορίζεται μόνο στο να μεταδίδει βασικές γνώσεις και δεξιότητες για την επαγγελματική σταδιοδρομία των νέων, αλλά λειτουργεί ενοποιητικά,

μέσω της αποδοχής κοινών αξιών και κανόνων που οδηγούν σε αυτό που ο Ντυρκάϊμ αποκάλεσε συλλογική συνείδηση (1978, σσ. 20-23).

Η ισορροπία ανάμεσα στο οικογενειακό και το εκπαιδευτικό σύστημα είναι κρίσιμη, όταν ερευνάται η παραβατική συμπεριφορά των ανηλίκων. Ο παράγοντας «ευθύνης» της εκπαίδευσης, στο παραβατικό φαινόμενο, είναι άρρηκτα συνδεδεμένος με τον ρόλο της οικογένειας που αναφέραμε παραπάνω. Έρευνες στο πεδίο, διαπιστώνουν (Léauté, όπως αναφέρεται στο Φαρσεδάκης) με σημαντικά στοιχεία, ότι παρατηρείται συσχετισμός παραβατικότητας και σχολικής απροσαρμοστικότητας (1985, σ. 69). Με άλλα λόγια, η επίδραση του οικογενειακού περιβάλλοντος, συντελεί πολλές φορές στη γένεση της μη σχολικής προσαρμοστικότητας.

Επομένως, αν οι πολιτισμικές καταβολές και απόψεις των γονιών για τη συμπεριφορά των παιδιών τους, είναι υποστηρικτικές μπορούν να λειτουργήσουν θετικά ως προς την ακαδημαϊκή επιτυχία των παιδιών έστω και εάν υπάρχουν αρνητικές πιέσεις του περιβάλλοντος.

1.3.4. Οι παρέες των συνομηλίκων

Ένας μεγάλος αριθμός παραβατικών συμπεριφορών που διαπράττονται από ανήλικους οφείλεται σε ομαδική δράση και δη μεταξύ συνομηλίκων, με κοινά ενδιαφέροντα και ηλικία. Οι εν λόγω ομάδες (Νόβα-Καλτσούνη, 1995, σσ. 142-148), έχουν ιδιαίτερη σημασία για τον ανήλικο, διότι αποτελούν μια προσπάθεια ένταξης σε μια ομάδα, χωρίς τον αυστηρό έλεγχο των γονέων. Τα παιδιά μαθαίνουν να υπολογίζουν τις δυνατότητες και τις επιθυμίες των μελών της ομάδας, καθώς και τις υποχρεώσεις τους. Επειδή λοιπόν, μες την ομάδα δεν βρίσκονται υπό τον έλεγχο των ενηλίκων, δοκιμάζουν ελεύθερα συμπεριφορές που μια «ωγής» οικογένεια αποδοκιμάζει (π.χ. κάπνισμα, χρήση ουσιών, κ.λπ.). Έτσι, και ιδιαίτερα λόγω της ανάγκης για αποδοχή από την όποια ομάδα συνομηλίκων και ανήκουν, πολλές φορές συμμετέχουν στην εκδήλωση παρεκκλίνουσας ή/και παραβατικής συμπεριφοράς. Η ομάδα των συνομηλίκων, επιτελεί έναν διττό ρόλο, όντας πηγή παραβατικής συμπεριφοράς αλλά και καταφύγιο των παραβατικών ανηλίκων (Χαΐδου, 2021, σ. 83)

1.4. Ο Κοινωνικός Έλεγχος

Μια έννοια η οποία δεν θα μπορούσε να λείπει από την συγκεκριμένη εργασία και έχει συνδεθεί στενά τόσο με τους παράγοντες της παραβατικότητας σε ανήλικα και ενήλικα άτομα, όσο και με τις προσπάθειες αντιμετώπισης τους από την πλευρά του συστήματος απονομής της δικαιοσύνης, είναι η σημασία του ρόλου που κατέχει ο κοινωνικός έλεγχος.

Με τον όρο κοινωνικό έλεγχο, αναφερόμαστε στην προσπάθεια των επίσημων και μη επίσημων φορέων κοινωνικοποίησης να επιτύχουν ένα κοινά αποδεκτό σύστημα δράσης και συμπεριφοράς σε μια δεδομένη κοινωνία. Με αυτόν τον τρόπο, επιτυγχάνεται η μείωση των συγκρούσεων μεταξύ των μελών μιας κοινωνίας και η σκοπούμενη διατήρηση της συνοχής μιας κοινωνίας.

Αν και έχει υποστηριχθεί ότι δεν μπορεί να υπάρχει κοινωνία που να είναι απαλλαγμένη από κάποια μορφή εγκληματικότητας (Durkheim, 1978, σ. 130), εντούτοις η θετικιστική αντίληψη ορίζει τον κοινωνικό έλεγχο, ως τη διαδικασία εκείνη που ασκείται όταν διαταράσσεται η τάξη, η ομοιομορφία και οι αποδεκτές κοινές αξίες.

Το πλαίσιο της άσκησης του κοινωνικού ελέγχου εκτείνεται σε όλα τα επίπεδα του κοινωνικού βίου και αποτελεί την επιβολή των κανόνων της κυρίαρχης τάξης πάνω στις κυριαρχούμενες, δηλαδή αυτές που στερούνται κοινωνικής και οικονομικής ισχύος.

Στις σύγχρονες και σύνθετες κοινωνίες (Bottomore, 1990), οι διάφορες κοινωνικές ομάδες (π.χ. θρησκευτικές ομάδες), συγκρούονται μεταξύ τους, στην προσπάθειά τους να επιβάλλουν τους δικούς τους κοινωνικούς κανόνες, σε όσο το δυνατόν μεγαλύτερο μέρος της κοινωνίας (σ. 253). Σε κάθε κοινωνία, η ρύθμιση της συμπεριφοράς ατόμων και ομάδων, επιτυγχάνεται αφενός με τη χρήση βίας και αφετέρου με την καθιέρωση κοινωνικά αποδεκτών και δεσμευτικών κανόνων (ό.π., 1990, σ. 251).

Ο κοινωνικός έλεγχος διακρίνεται σε *άτυπο* και *τυπικό*. Στην πρώτη κατηγορία, εντάσσονται οι ανεπίσημοι φορείς της κοινωνικοποίησης, όπως η οικογένεια, το σχολείο, οι συνομήλικοι κ.ά., ενώ στην δεύτερη κατηγορία εντάσσονται οι επίσημοι φορείς, όπως είναι μεταξύ άλλων το κράτος, η αστυνομία και τα και τα δικαστήρια (βλ. και Giddens, 2002, σ. 251 για τους κανόνες και τις κυρώσεις). Με την ευρεία έννοια (Χαΐδου, 2021, σ. 64), αφορά όλους τους μηχανισμούς κοινωνικοποίησης, καθώς και την οργανωμένη

κοινωνική αντίδραση στο έγκλημα και την παραβατική συμπεριφορά. Με τη στενότερη έννοια, αφορά στον έλεγχο που ασκεί το ποινικό και σωφρονιστικό σύστημα, αλλά και στους μη εμφανείς καταναγκαστικούς μηχανισμούς του κράτους (π.χ. στο επίπεδο της εκπαίδευσης, της υγειονομικής περίθαλψης, κ.λπ.).

Ήδη, πολλές δεκαετίες πριν είχε υποστηριχθεί ότι ο κοινωνικός έλεγχος ασκείται στα άτομα σε ανύποπτο χρόνο, χωρίς να γνωρίζουν πότε, γιατί, από ποιους και για ποιον σκοπό (Cohen, 1985, σ. 7). Επίσης, η κοινωνική αντίδραση μπορεί να ασκείται απευθείας από το κράτος ή και από πιο αυτόνομους επαγγελματικούς φορείς, όπως για παράδειγμα στο πεδίο της κοινωνικής εργασίας και της ψυχιατρικής (ό.π., 1985, σ. 3).

Γενικά, οι θεωρητικοί του κοινωνικού ελέγχου, υποστήριξαν ότι η συμμόρφωση στους δεδομένους κοινωνικούς κανόνες και αξίες, επιτυγχάνεται μέσα από την άσκηση του κοινωνικού ελέγχου. Η απουσία δε αυτού, δημιουργεί κοινωνική παρέκκλιση και κατ' επέκταση παραβατική συμπεριφορά.

1.5. Η σημασία της πρόληψης της παραβατικότητας

Έχει επιστημονικά αποδειχθεί, από πολλές μελέτες σε διεθνές επίπεδο, αλλά και στην Ελλάδα, ότι η πρόληψη της παραβατικότητας και ιδιαίτερα των ανηλίκων έχει πρωταρχική σημασία, αποσκοπώντας στη μείωση των παραβατικών πράξεων, αλλά και της υποτροπής. Επισημαίνουμε ότι η θέση της παρούσας ερευνητικής εργασίας, θεωρεί ότι η παραβατικότητα, οφείλεται, μεταξύ άλλων, κυρίως σε κοινωνικά αίτια και παράγοντες και γι' αυτόν τον λόγο, επικεντρώνεται στην διερεύνηση προτάσεων και μέτρων για την πρόληψη που έχουν κοινωνικό χαρακτήρα. Συνακόλουθα, η πρόληψη της νεανικής παραβατικότητας, για να έχει αποτέλεσμα, θα πρέπει να ενεργοποιεί έναν αριθμό παραγόντων, του στενότερου και του ευρύτερου περιβάλλοντος, στο οποίο αναπτύσσεται η προσωπικότητα του ανηλίκου. Η λήψη, η έκταση και η ποιότητα των μέτρων παρέμβασης (Αλεξιάδης, 2004, σσ. 283-284), διαφέρουν από χώρα σε χώρα, και εξαρτώνται από την πολιτική της εκάστοτε κυβέρνησης, καθώς και των οικονομικών της δυνατοτήτων.

Έτσι, θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη μνεία (Κουράκης, 1997), στην βελτίωση των όρων διαβίωσης και ποιότητας ζωής του ανηλίκου, στην ενίσχυση του ρόλου της οικογένειας, ως υποστηρικτικού παράγοντα, αλλά και ως παράγοντα κοινωνικοποίησης και

φυσικά να δοθούν οι ευκαιρίες για μόρφωση και εργασία. Επίσης, θα πρέπει να αντικατασταθεί, κατά το δυνατόν, η στιγμιστική διαδικασία που ακολουθεί μια καταδικαστική απόφαση, από την προσφυγή σε μέτρα που πλήττουν τις βασικές αιτίες της παραβατικότητας. Τέτοια μέτρα, είναι η ανάθεση σε επιμέλεια από επιμελητή ανηλίκων, ένταξη σε συμβουλευτικά και θεραπευτικά προγράμματα (χρήση ουσιών), καθώς και ευρεία χρήση του μέτρου της κοινωφελούς εργασίας (σσ. 64-65).

Με βάση τα ανωτέρω, παρέχεται η δυνατότητα στους παραβατικούς ανήλικους, μιας ομαλής ενσωμάτωσης στο κοινωνικό σύνολο, καθώς το τρίπτυχο “οικογένεια-σχολείο-εργασία”, μπορεί να ενισχυθεί και με προγράμματα επιδοτούμενα από την πολιτεία, προς αυτήν την κατεύθυνση.

Όσον αφορά, στις ενέργειες της πολιτείας να εφαρμόσουν στρατηγικές πρόληψης και παρεμβάσεων προς τις ομάδες των νέων που εκδηλώνουν παραβατική συμπεριφορά, θα πρέπει να δώσουν ιδιαίτερη προσοχή κυρίως στα εξής:

- α) στην οικονομική στήριξη των προγραμμάτων με σταθερότητα και συνέχεια,
- β) στον σεβασμό των πορισμάτων της διεπιστημονικής κοινότητας,
- γ) στη διασφάλιση του κράτους δικαίου και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων,
- δ) στην αναγνώριση των διαφορετικών αναγκών και χαρακτηριστικών (φυλετικών, πολιτισμικών, κ.ά.) των ομάδων στις οποίες απευθύνονται (Γεωργούλας & Τσαλκάνης, 2006, σσ. 100-101).

1.5.1. Η Διεθνής Προστασία των ανηλίκων

Η ανάγκη ιδιαίτερης μεταχείρισης της ανήλικης παραβατικότητας, επέβαλλε την αυξημένη προστασία των ανηλίκων, μέσω διεθνών κειμένων, προερχόμενα από τον ΟΗΕ και εξειδικεύτηκαν από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Αυτά, απέκτησαν εθνική υπόσταση από τα κράτη-μέλη της Ε.Ε. και από την χώρα μας. Παρακάτω, θα αναφερθούμε σε δύο βασικές Συμβάσεις, οι οποίες προστατεύουν την ανηλικότητα.

Η πρώτη, γνωστή και ως η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (Κοσμάτος, 2020, σ. 57), υιοθετήθηκε το 1989 από την γενική συνέλευση του ΟΗΕ με τίτλο: «Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (ΔΣΔΠ)». Κυρώθηκε από την Ελλάδα με τον Ν. 2101/1992, με 54 άρθρα και ρυθμίζει όχι μόνο ατομικά αλλά και τα

κοινωνικά δικαιώματα των ανηλίκων, όπως νομικά, πολιτιστικά και οικονομικά, χωρίς να κάνει διακρίσεις σε φυλή, θρησκεία, γλώσσα, κ.ά. Οι βασικές κατευθυντήριες γραμμές της αναφέρονται:

- α) στη λήψη μέτρων έναντι των διακρίσεων,
- β) στην έκδοση δικαστικών αποφάσεων προς το συμφέρον του παιδιού,
- γ) στη διατήρηση της οικογενειακής συνοχής,
- δ) στο δικαίωμα στη μόρφωση και στην ελευθερία,
- ε) στην απαγόρευση των βασανιστηρίων και
- στ) στην νομική προστασία του ανηλίκου έναντι κάθε παράνομης στέρησης της ελευθερίας του, καθώς και της ποινικής του μεταχείρισης.

Η δεύτερη που θα αναφέρουμε είναι η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την άσκηση των δικαιωμάτων των παιδιών (ΕΣΔΑΔΠ), η οποία κυρώθηκε από την Ελλάδα με τον Ν. 2507/1997, εξειδικεύει την προστασία που παρέχεται από την Διεθνή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού και αναφέρεται στο δικαίωμα των παιδιών να τυγχάνουν αρωγής, ως προς την άσκηση όλων των διαδικασιών που είναι απαραίτητες, ενώπιον των δικαστικών αρχών. Επίσης, επιτάσσει και την δημιουργία των αναγκαίων μηχανισμών για την απρόσκοπτη άσκηση των δικαιωμάτων αυτών (ό.π., σ. 59).

1.6. Οι Επιμελητές Ανηλίκων

Ο θεσμός των Επιμελητών Ανηλίκων (Πιτσελά, 2006, σσ. 150-151) συναντάται για πρώτη φορά στον Ν. 5098/1931 «περί δικαστηρίων ανηλίκων» (ΦΕΚ 198, τεύχος Α'). Η συγκρότηση όμως της υπηρεσίας, απαντάται στον Ν. 2793/1954 «περί της οργάνωσης παρά τοις δικαστηρίοις ανηλίκων υπηρεσίας επιμελητών ανηλίκων» (ΦΕΚ 52, τεύχος Α'). Η ένταξη της υπηρεσίας επιμελητών ανηλίκων στο δημόσιο, συστήθηκε με τον Ν. 378/1976 (ΦΕΚ 171, τεύχος Α').

Η Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων είναι στελεχωμένη από πτυχιούχους Πανεπιστημίων και δή από σχολές Νομικής, Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Κοινωνικής Εργασίας και Ψυχολογίας, Φιλοσοφικής, Θεολογικής, Οικονομικών και Παιδαγωγικών Τμημάτων (Κουράκης, 2013, σσ. 529-530).

Σύμφωνα με τις πιο πρόσφατες αναθεωρήσεις του Προεδρικού Διατάγματος υπ' αριθμόν 6 (ΦΕΚ 7/15-01-2021, τεύχος Α', άρθρο 26), οι Υπηρεσίες Επιμελητών Ανηλίκων και Κοινωνικής Αρωγής, έχουν ως αποστολή την εξωιδρυματική μεταχείριση ανηλίκων που έχουν διαπράξει κάποιο αδίκημα ή διατρέχουν τον κίνδυνο να γίνουν δράστες ή θύματα αξιόποινων πράξεων και παρέχουν υποστήριξη στην ποινική δικαιοσύνη για ανηλίκους, τόσο στο επίπεδο της πρόληψης της παραβατικότητας και θυματοποίησης των ανηλίκων, όσο και στο επίπεδο της μεταχείρισης.

Ειδικότερα, οι Επιμελητές Ανηλίκων στην Ελλάδα (Κουράκης, 2013, σ. 532), έχουν τα εξής κύρια καθήκοντα:

- Ασκούν την επιμέλεια των Ανηλίκων, όταν το Δικαστήριο (στο πλαίσιο της αναμορφωτικής/θεραπευτικής μεταχείρισης) ή το Υπουργείο Δικαιοσύνης (στο πλαίσιο της πρόληψης) τοποθετούν τον ανήλικο υπό την επιμέλεια της Υπηρεσίας Επιμελητών Ανηλίκων ή διατάσσεται σχετικός περιοριστικός όρος. Εδώ, να σημειωθεί πως «η ανάθεση της επιμέλειας ανηλίκων σε ειδικούς επιμελητές ανηλίκων είναι το σημαντικότερο από τα προβλεπόμενα αναμορφωτικά μέτρα που αναπληρώνουν την ποινική μεταχείριση» (Σπινέλλη, 1992, σ. 110).
- Ασκούν προστατευτική επίβλεψη και παρακολουθούν την εξέλιξη ανηλίκων στους οποίους επιβλήθηκαν τα αναμορφωτικά μέτρα της επίπληξης ή της θέσεως του ανηλίκου από την υπεύθυνη επιμέλεια των γονέων του αλλά και τα νέα μέτρα του Άρθρου 122 του Ποινικού Κώδικα (π.χ. η παρακολούθηση κοινοτικών, εκπαιδευτικών προγραμμάτων, η κοινωφελής εργασία κ.λπ.).

Παράλληλα, σύμφωνα με τον Σύνδεσμο Επιμελητών Δικαστηρίων Ανηλίκων (ΣΕΔΑ), στο έργο των Υπηρεσιών των Επιμελητών Ανηλίκων καθοριστική συμβολή διαδραματίζουν η άσκηση του αναμορφωτικού μέτρου της επιμέλειας και η διενέργεια της κοινωνικής έρευνας, ενός εργαλείου συλλογής στοιχείων, τόσο για τον ίδιο τον ανήλικο όσο και για το οικογενειακό και ευρύτερο περιβάλλον του, με στόχο την καταλληλότερη μεταχείριση του ανηλίκου. Κατόπιν, ανάλογα με το πόρισμα της εν λόγω έρευνας, συντάσσεται σχετική έκθεση, η οποία διαβιβάζεται στο Υπουργείο Δικαιοσύνης και στη συνέχεια εκδίδεται υπουργική απόφαση, με την οποία ανατίθεται η επιμέλεια στην αρμόδια Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων, συνδράμοντας έτσι και το έργο του δικαστή ανηλίκων. Με άλλα λόγια, καταλήγει σε μια γραπτή πρόταση (γνωμοδότηση), την οποία υποβάλλουν

οι ίδιοι οι επιμελητές στο Δικαστήριο, σχετικά με την ενδεικνυόμενη μεταχείριση των ανηλίκων δραστών. Η έκθεση αυτή καθίσταται εξ' ορισμού εμπιστευτική και δεν αποτελεί μέρος της δικογραφίας, λαμβάνει ωστόσο πρόσβαση εις γνώσιν της ο ανήλικος, εφόσον το αιτηθεί. Άλλη μια βασική αρμοδιότητα των επιμελητών αποτελεί και η παραπομπή περιστατικών σε άλλους φορείς ή υπηρεσίες.

Κατά την καθημερινή άσκηση του επαγγελματικού ρόλου των Επιμελητών Ανηλίκων, ανακύπτουν διλήμματα και συγκρούσεις που σχετίζονται κυρίως με τον κώδικα ηθικής και δεοντολογίας (εχεμύθεια), τον γνωμοδοτικό τους ρόλο στη δίκη και τη διατήρηση των ορίων ανάμεσα στη συμβουλευτική και τη μεταχείριση (Ζαγούρα, 2008, σ. 75). Συνεπώς, γίνεται φανερή η μεγάλη σημασία του έργου που επιτελούν οι επιμελητές ανηλίκων, οι οποίοι εποπτεύουν συμβουλευτικά τον ανήλικο σε όλα τα στάδια της διαδικασίας, ασκώντας προστατευτική επίβλεψη, έως την τελική κοινωνική του επανένταξη.

Τέλος, οι Επιμελητές Ανηλίκων αποτελούν έναν σημαντικό συνδετικό κρίκο της πολυσύνθετης αυτής κοινωνικής αλυσίδας που επικεντρώνεται στην πρόληψη και την αντιμετώπιση του φαινομένου της παραβατικότητας. Σε αυτούς τους απαιτητικούς ρυθμούς που αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της σύγχρονης κοινωνίας, οι επιμελητές προσπαθούν ως δημόσιοι λειτουργοί, να σταθούν επάξια στον ρόλο τους και να συνδράμουν υποστηρικτικά τον ανήλικο, με γνώμονα το βέλτιστο συμφέρον του και την προστασία των δικαιωμάτων του, παρέχοντας εξατομικευμένη παρέμβαση με στόχο την ομαλή ένταξη ή/και επανένταξή του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ II: ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑ/ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Ο πυρήνας αυτής της εργασίας, όπως ορθώς περιγράφεται στην επιστημονική βιβλιογραφία από τον Cohen (1985, σ. 3), αφορά στις οργανωμένες αντιδράσεις στο έγκλημα/παραβατικότητα, καθώς και στις μορφές της αποκλίνουσας κοινωνικής συμπεριφοράς, οι οποίες έχουν γίνει αντιληπτές είτε με την κατασταλτική έννοια (αφού

γίνει η τέλεση της παραβατικής πράξης), είτε με την προληπτική έννοια (πρόληψη της πράξης).

Μετά από βιβλιογραφική μελέτη του φαινομένου της ανήλικης/νεανικής παραβατικότητας και λαμβάνοντας υπόψιν την πληθυσμιακή ομάδα που εξετάζεται στην παρούσα ερευνητική εργασία, κατά την κρίση μας επιχειρήθηκε η σύνδεση της βιβλιογραφίας γύρω από το φαινόμενο της παραβατικότητας με δύο κοινωνιολογικές θεωρίες για την ερμηνεία της παραβατικότητας. Όπως χαρακτηριστικά περιγράφεται από τον Giddens: «Οποιαδήποτε ικανοποιητική εξήγηση της φύσης του εγκλήματος, πρέπει να είναι κοινωνιολογική, γιατί το τι είναι έγκλημα εξαρτάται από τους κοινωνικούς θεσμούς μιας κοινωνίας» (2002, σ. 254).

Τα στοιχεία ενός παρεκκλίνοντα ανηλίκου (Γεωργούλας, 2009), διαμορφώνονται μέσα από τον «φακό» των θεωριών της εγκληματολογικής επιστήμης. Με βάση τις αιτιολογικές προσεγγίσεις, ο βαθμός της επικινδυνότητας που αντιμετωπίζει, μπορεί να έγκειται στην ευαλωτότητα του χαρακτήρα του απέναντι στις επιδράσεις που δέχεται από κοινωνικούς και άλλους παράγοντες (σ. 13).

2.1. Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΕΓΧΟΥ (CONTROL THEORY)

Travis Hirschi (1969): Ο δεσμός με την κοινωνία (bond to society)

Η θεωρία του Hirschi περί των κοινωνικών δεσμών εντάσσεται στις θεωρίες του κοινωνικού ελέγχου και χρησιμοποιείται για την ερμηνεία της παραβατικής συμπεριφοράς. Όπως αναφέρει η Σπινέλλη (2005, σ. 270), οι θεωρίες του κοινωνικού ελέγχου αφορούν στους παράγοντες συμμόρφωσης που συγκρατούν την ανθρώπινη συμπεριφορά σε κοινωνικά αποδεκτά όρια (π.χ. θεσμοί, οικογένεια, σχολείο, κ.λπ.). Με άλλα λόγια, ότι η παράβαση των νόμων είναι φυσική και αναμενόμενη και καλείται να αντικαταστήσει το εγκληματολογικό ερώτημα «γιατί ορισμένα άτομα τελούν εγκλήματα;» με το ερώτημα «γιατί ορισμένα άτομα δεν τελούν εγκλήματα;».

Σύμφωνα με τον Thio (2003, σσ. 71-72) στη θεωρία του Travis Hirschi, υπάρχουν τέσσερις τρόποι προκειμένου να δεθούν τα άτομα με την κοινωνία. Ο πρώτος, αφορά στην *προσκόλληση* σε συμβατικά άτομα ή καταστάσεις. Στην περίπτωση των νέων, αυτή φαίνεται μέσα από την αγάπη και τον σεβασμό προς τα πρόσωπα των γονέων, την ύπαρξη

φίλων και τη σκληρή δουλειά με στόχο την απόκτηση αξιόλογων πνευματικών προσόντων. Ο δεύτερος τρόπος είναι η *δέσμευση* με συμβατικές καταστάσεις. Τα άτομα επενδύουν χρόνο και ενέργεια σε συμβατικούς τομείς δράσης, όπως για παράδειγμα η μόρφωση, η δουλειά, η βελτίωση επαγγελματικών ικανοτήτων για την εξασφάλιση γοήτρου, ή την απόκτηση φήμης. Ο τρίτος τρόπος είναι η *ενασχόληση* με συμβατικές δραστηριότητες, όπου τα άτομα βρίσκονται απασχολημένα, ώστε δεν έχουν χρόνο να εμπλακούν σε παρεκκλίνουσες και παραβατικές ενέργειες. Τέλος, η *πίστη* στο ηθικό κύρος των κοινωνικών κανόνων και στην υπακοή τους, αποτελεί τον τέταρτο τρόπο δεσμού των ατόμων με την κοινωνία. Εάν αυτά τα τέσσερα στοιχεία του δεσμού του ατόμου με την κοινωνία είναι ισχυρά, το άτομο πιθανότατα παραμένει στη συμβατικότητα. Στην περίπτωση όμως που δεν είναι ισχυρά, το άτομο είναι πιθανό να ολισθήσει στην παρέκκλιση.

Στο σημείο αυτό, ο Shoemaker (όπως αναφέρεται στο Hughes και Kroehler, 2014, σ. 259), παρατηρεί πως καθώς το πιο ουσιώδες στοιχείο των θεωριών του ελέγχου αφορά στις μικρότερες πιθανότητες εμπλοκής των ανθρώπων σε παρεκκλίνουσες συμπεριφορές εφόσον είναι ενταγμένοι σε εγκαθιδρυμένους θεσμούς, η προσέγγιση αυτή έχει εστιάσει στην ελεγκτική δύναμη βασικών κοινωνικών θεσμών (οικογένεια, εκπαιδευτικό σύστημα, κ.λπ.). Για παράδειγμα, οι μελέτες που έχουν γίνει για τη σχέση της οικογένειας με την παρεκκλίνουσα συμπεριφορά, επικεντρώθηκαν στους νέους ανθρώπους. Διαπιστώθηκε, ότι η ολοκληρωμένη οικογενειακή δομή και οι ομαλές οικογενειακές σχέσεις περιορίζουν την πιθανότητα εμφάνισης νεανικής παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς. Παράλληλα, η συμμετοχή στο εκπαιδευτικό σύστημα, λειτουργεί ως παράγοντας προστασίας, διότι προάγει τους συμβατικούς δεσμούς, τις σχετικές πεποιθήσεις και τις αντίστοιχες δεσμεύσεις. Ο Hirschi, διαπίστωσε ότι ο δεσμός τους ατόμου με το σχολείο και η ανάπτυξη θετικών σχέσεων με τη σχολική κοινότητα (συμμαθητές, καθηγητές), μειώνουν την πιθανότητα παραβατικής συμπεριφοράς.

Η θεωρία του Hirschi με τη συμβολή του Gottfredson μετεξελίχθηκε σε θεωρία του αυτοελέγχου. Υποστηρίζουν, δηλαδή, ότι το έγκλημα παράγεται όταν συμπίπτουν μαζί έλλειψη αυτοελέγχου και συγχρόνως ύπαρξη εγκληματικών ευκαιριών (Σπινέλλη, 2005, σσ. 273-274). Θεμελίωσαν, επίσης, τις απόψεις τους μέσα από μια σειρά εμπειρικών ερευνών. Στην ανωτέρω θεωρία υπήρξε και αντίλογος κυρίως σε ερευνητικό επίπεδο, όπου

αναφέρεται ότι η παραβατικότητα δεν οφείλεται στους ασθενείς δεσμούς, αλλά αντίθετα αυτή δημιουργεί τη ρήξη των δεσμών με οικογένεια, σχολείο, κ.λπ. (ό.π., σ. 275).

2.2. Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΔΙΑΦΟΡΙΚΗΣ ΣΥΝΑΝΑΣΤΡΟΦΗΣ

Edwin Sutherland: Η θεωρία του Διαφορικού Συγχρωτισμού (Differential Association Theory)

Η θεωρία του Sutherland, εμφανίζει μια διαχρονική δημοτικότητα στην προσπάθεια των κοινωνιολογικών θεωριών να ερμηνεύσουν την εγκληματική/παραβατική συμπεριφορά. Ανάμεσα σε αναφορές (Γασπαρινάτου, 2020, σ. 96), ο Sutherland ανήκε στη Σχολή του Σικάγο και η θεωρία του έχει δεχθεί σαφείς επιρροές τόσο από τον Tarde, όσο και από την προσέγγιση της συμβολικής διαντίδρασης του Mead.

Κατά τον Sutherland, το έγκλημα μαθαίνεται μέσω της συναναστροφής του ατόμου με άλλα άτομα του περιβάλλοντός του. Το άτομο υιοθετεί παραβατικές συμπεριφορές επειδή η ομάδα μέσω της οποίας κοινωνικοποιείται είναι παραβατική (Βασιλαντωνοπούλου, 2014, σ. 64).

Η θεωρία αυτή, δίνει έμφαση στην διαμόρφωση των στάσεων και των συμπεριφορών των ατόμων, υποστηρίζοντας ότι τα άτομα μαθαίνουν την παραβατική συμπεριφορά, στο πλαίσιο κλειστών ομάδων, όπως οι ομάδες των φίλων (Hughes & Kroehler, 2014, σ. 247).

Γνωρίζουμε ότι η κοινωνική οργάνωση δεν χαρακτηρίζεται από ομοιομορφία αλλά συντίθεται από πολλές διαφορετικές κοινωνικές ομάδες (differential social organization), οι οποίες λειτουργούν με διαφορετικά πρότυπα και αξίες οι κάθε μία. Στο πλαίσιο δε της επιβολής συμμόρφωσης στους κανόνες της κυρίαρχης ιδεολογίας, πολλές ομάδες εισέρχονται σ' ένα στάδιο σύγκρουσης, ιδιαίτερα με το κράτος, οδηγούμενες ενίοτε σε έκνομες συμπεριφορές.

Με τον όρο διαφορική οργάνωση της ομάδας, ο Sutherland εννοεί ότι η κοινωνία απαρτίζεται από διαφορετικές ομάδες ατόμων, άλλες με εγκληματική παράδοση και άλλες με μη εγκληματική (στο Thio, 2003, σ. 64). Από την άλλη, με τον όρο διαφορικό συγχρωτισμό εννοεί ότι εάν ένα άτομο, εμφορείται περισσότερο από εγκληματικά πρότυπα απ' ότι μη εγκληματικά, τότε είναι πολύ πιθανόν να υιοθετήσει στάσεις που ευνοούν την

παρεκκλίνουσα συμπεριφορά και ακολούθως τη συμμετοχή του σε παραβατικές δραστηριότητες. Αυτό που έχει σημασία, είναι η υπεροχή των εγκληματικών επαφών έναντι των μη εγκληματικών. Πάνω σε αυτό (Becker, 2000), είναι σημαντικό να προσθέσουμε ότι η συναναστροφή με διάφορες προσωπικές ομάδες μπορεί να διαφέρει κατά περίπτωση στη συχνότητα, τη διάρκεια, την προτεραιότητα αλλά και την ένταση (σ. 15).

Δεν σημαίνει όμως, ότι όλα τα άτομα που σχετίζονται με εγκληματικές συμπεριφορές, θα γίνουν απαραίτητα και εγκληματίες. Για παράδειγμα ένας δικηγόρος που ασκεί ποινική δικηγορία, μπορεί να σχετίζεται με πολλούς εγκληματίες, καθημερινά στο πλαίσιο της εργασίας του, χωρίς αυτό να υπονοεί και να προϋποθέτει ότι θα γίνει και ο ίδιος εγκληματίας (Thio, 2003, σ. 65).

Το ίδιο μπορούμε να πούμε για τους αστυνομικούς, τους εγκληματολόγους και τους υπαλλήλους των φυλακών. Αυτό συμβαίνει γιατί η και εγκληματική συμπεριφορά μαθαίνεται μέσω της κανονικής διαδικασίας μάθησης (ψυχοκοινωνική διαδικασία), η οποία απαιτεί α) τη μάθηση συγκεκριμένων τεχνικών διάπραξης του εγκλήματος και β) την κινητοποίηση προς την υιοθέτηση αλλαγών των στάσεων, κινήτρων και συμπεριφορών του ατόμου (Sutherland & Cressey στο Taylor, Walton and Young, σ. 126).

Με άλλα λόγια, στην θεωρία του διαφορικού συγχρωτισμού, τα πρότυπα συμπεριφοράς (Matsueda, 1982), μαθαίνονται μέσα από διαπροσωπικές επαφές, οι οποίες είναι άμεσες, απηχούν στο συναίσθημα, προσδίδουν αίγλη, έχουν μεγαλύτερη σπουδαιότητα για τη μεταγενέστερη συμπεριφορά του ατόμου απ' ότι πρότυπα συμπεριφοράς που δεν έχουν αυτά τα χαρακτηριστικά. Επομένως, για παράδειγμα, ο βαθμός του δεσμού του ατόμου απέναντι στους φίλους θα έχει ένα σημαντικό αντίκτυπο στο πως θα ορίσει και θα ερμηνεύσει το ίδιο το άτομο τους νομικούς κώδικες/κανόνες (σ. 493).

Όπως όλες οι θεωρίες, έτσι και η θεωρία του διαφορικού συγχρωτισμού έχει υποστεί κριτική από μεταγενέστερους θεωρητικούς. Όπως αναφέρει η σχολή της Κριτικής Εγκληματολογίας (Taylor, Walton & Young, 1973, σ. 131), η θεωρία του Sutherland δίνει έμφαση στην απόκτηση κινήτρων, των οποίων βασικό χαρακτηριστικό, αποτελεί η ελεύθερη βούληση του ατόμου και η επίτευξη στόχων. Παραλείπει έτσι μια ανάλυση και

αξιολόγηση των δομικών παραγόντων που ωθούν το άτομο στην υιοθέτηση εγκληματικής συμπεριφοράς, μέσω μιας διαδικασίας μάθησης.

Η βασική όμως κριτική που ασκήθηκε στον Sutherland είναι η έλλειψη στήριξης της θεωρίας από εμπειρικά δεδομένα. Ο Matsueda, (1982, σ. 500) εκφράζει προβληματισμούς για τη λειτουργικότητα των μαθησιακών προτύπων συμπεριφοράς στο άτομο, χωρίς εμπειρικά ερείσματα, χρήση ομάδων ελέγχου κλπ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ: Ο ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΤΩΝ ΡΟΜΑ

3.1. Εισαγωγικά

Από τα έγγραφα πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης και στις συζητήσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (2020), ο γενικός όρος «Ρομά» περιλαμβάνει διάφορες ομάδες, όπως τους Ρομά, τους Σίντι, τους Καλέ, τους Αθίγγανους, τους Ρουντάρι, τους Ασκάλι, τους Αιγύπτιους, τους Γιενίς, τους Ντομ, Λομ, Ρομ και Αμπντάλ καθώς και τους πλανόδιους πληθυσμούς (gens du voyage, Τσιγγάνους, Camminanti, κ.λπ.).

Οι Τσιγγάνοι θεωρούνται μία από τις αειπλανείς φυλές του κόσμου (Εξαρχος, 1998) και στην πατρίδα μας απαντώνται με ποικίλες προσωνυμίες, όπως Γατντζάνοι, Κατσίβελοι, Γύφτοι, Ρόμοι, Ζαπαράδες, Ρουντάροι, Λαουτάροι, Σίντηδες, Καναπιτσάδες, Νταλίπηδες, Καμπέρηδες, Κουλοβόδες, Τζιαμαλήδες, κ.ά. Δεν είναι λίγες οι φορές που εμείς «οι άλλοι» θεωρούμε το σύνολο των Ρομά σαν μία φυλή και αγνοούμε ότι δεν αποτελούν ομόφυλο ή ομόγλωσσο ή ομόθρησκο ή ομοεθνές σύνολο πληθυσμού, ούτε διέπονται από τους ίδιους κανόνες κοινωνικής οργάνωσης και συνύπαρξης (σ. 193). Συνεπάγεται λοιπόν, από την επιστημονική βιβλιογραφία, ότι το σύνολο του πληθυσμού των Ρομά στην Ελλάδα, αλλά και ευρύτερα στην Ευρώπη και τον κόσμο, δεν αποτελεί μια ενιαία εθνοπολιτισμική και γλωσσική οντότητα.

Προς επίρρωση των ανωτέρω, αναφέρουμε το γεγονός ότι η γενική ονομασία Ρομ με την οποία αναγνωρίστηκαν από τη διεθνή κοινότητα, αποτελεί κατ' ουσίαν επινόημα που χρησίμευε για την προς τα «έξω» επικοινωνία των τσιγγάνων, αφού χαρακτηρίζει μόνο μία από τις τσιγγάνικες φυλές (Τερζοπούλου & Γεωργίου, 1998, σ. 12).

Ειδικότερα, αναφερόμενοι σε κάποια κύρια σημεία που υποδηλώνουν κάποιες επιμέρους διαφορές (Εξαρχος, 1998, σ. 194), τονίζονται τα εξής:

- Πολλές φυλές, φαίνεται ότι αποδέχονται κάποια θρησκεία (ορθοδοξία ή ισλαμισμός) ή αίρεση, όμως αυτό δεν είναι απόλυτα ακριβές, αφού τα περισσότερα μέλη των φυλών αυτών υπακούουν σε δικούς τους θρησκευτικούς κώδικες.
- Πολλές φορές «αυτοπροσδιορίζονται», μέσω της χρήσης των διαφορετικών γλωσσών που ομιλούν και με αυτόν τον τρόπο, αντιλαμβάνονται τη μεταξύ τους «διαφορετικότητα» σε τομείς του βίου τους (π.χ. επαγγελματική ενασχόληση, ήθη και έθιμα, παραδεκτές αξίες, κ.λπ.).
- Πολλές φυλές ομιλούν διαφορετικές γλώσσες μεταξύ τους, γλώσσες που δεν ανήκουν σε κάποιο σύστημα των «ανδικών γλωσσών», οπότε διαπιστώνεται ότι δεν είναι όλα τα γένη προερχόμενα από μέρη της Ινδίας.

Όσον αφορά στην δομή και στη συγκρότηση των οικογενειών των Ρομά, τα κείμενα της βιβλιογραφίας (Νόβα-Καλτσούνη, 2004), συγκλίνουν στην διαπίστωση, ότι η διευρυμένη κατά κόρον και όχι η πυρηνική μορφή οικογένειας, αποτελεί την βασική μονάδα κοινωνικής οργάνωσης στους τσιγγάνους. Πάνω σε αυτή την θέση, δεν εννοούμε ότι η οικογένεια είναι μια ομάδα συγγενών που διαμένουν όλοι μαζί στην ίδια κατοικία, κάτω από την ίδια στέγη, αλλά ότι συναποτελούν/συνιστούν μικρές συγγενικές ομάδες που κατοικούν η μία δίπλα στην άλλη. Επιπλέον, το άτομο, διαθέτει λειτουργίες ρόλου υποκειμένου, ως μέλος μιας ομάδας (σσ. 3-4). Συνεπώς, η κοινωνία των Ρομά, δεν είναι ατομοκεντρική, όπως παρατηρείται στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες. Η διαπαιδαγώγηση των παιδιών, διαφοροποιείται ανάλογα με το φύλο τους. Για τα κορίτσια, αναμένεται να γίνουν σύζυγοι και μητέρες και όχι να εργαστούν, ενώ για τα αγόρια, να ασκήσουν κάποιο επάγγελμα και όχι να σπουδάσουν (Νόβα-Καλτσούνη, 2000, σ. 265).

Όσον αφορά στη γλώσσα, η Ρομανί ή Ρομανές (Romani chib) είναι η μητροδίδακτη γλώσσα εκατομμυρίων Τσιγγάνων σε όλο τον κόσμο. Η λέξη προέρχεται από τον αυτοπροσδιοριστικό όρο Ρομ. Στην πραγματικότητα (Τερζοπούλου & Γεωργίου, 1998), η Ρομανί χαρακτηρίζεται ως κοινωνική διάλεκτος, όπου αναπτύχθηκε και ομιλείται από ένα ομοιογενές στρώμα, δομημένο σε οικογενειακή βάση και όχι σε επίπεδο σύνθετης κοινωνίας (σσ. 33-34). Με άλλα λόγια, δεν αποτελεί μια γραπτή γλώσσα («άγραφη» γλώσσα) που διατηρείται από την πλειοψηφία του πληθυσμού και δανείζεται στοιχεία από

τις γλώσσες των χωρών διαμονής τους, παρουσιάζοντας έτσι μια «γλωσσική ανομοιογένεια/ποικιλομορφία». Χρησιμοποιείται ως επί το πλείστον, στο πλαίσιο της συνεννόησης με το οικείο οικογενειακό και συγγενικό περιβάλλον και δεν αποτυπώνει σύνδεση με τους κώδικες της κρατούσας μορφής κοινωνίας. Για τον λόγο αυτόν, δύσκολα θα συναντήσει κάποιος γραπτά τσιγγάνικα κείμενα. Μπορούμε να θεωρήσουμε πως ενδεχομένως η γλώσσα αποτελεί έναν παράγοντα που αντικατοπτρίζει την απομόνωσή τους από την ευρύτερη κοινωνία.

3.2. Ο Κοινωνικός Αποκλεισμός

Διάσπαρτα στη βιβλιογραφία, προκύπτει από πολλές αναφορές ότι ο πληθυσμός των Ρομά, βρίσκεται στο κοινωνικό περιθώριο της ελληνικής κοινωνίας. Οι τσιγγάνοι, αντιμετωπίστηκαν ιστορικά ως «άλλοι», ως διαφορετικοί, πολιτισμικά ξένοι και ιδίως ως κατώτερη φυλή σε σχέση με την εκάστοτε κυρίαρχη εθνότητα του δυτικού κόσμου. Αυτή η εθνοκεντρική αντιμετώπιση των τσιγγάνων τους «απένειμε» μια ετικέτα φυλής ιδιαίτερα επικίνδυνης και απειλητικής. Η αρνητική αυτή αξιολόγηση, ανάγκασε τους τσιγγάνους να λειτουργούν ανταγωνιστικά και τους ώθησε στο περιθώριο της κοινωνικής ανάπτυξης, κοινωνικά αποκλεισμένους (Τερζοπούλου & Γεωργίου, 1998, σ. 11).

Με τον όρο κοινωνικός αποκλεισμός, θα ορίζαμε την πολιτική και κοινωνική στάση της πλειονότητας ενός πληθυσμού, που εκφράζει την κυρίαρχη ιδεολογία του πλήθους, το οποίο αντιλαμβάνεται τον εαυτό του ως «ένα», έναντι μιας μειονότητας συνανθρώπων του, θεωρώντας τους σαν «ένα άλλο», διαφορετικό από τους ίδιους, Ως συνέπεια, αυτό το μικρό ποσοστό ανθρώπων δεν έχει πρόσβαση στα στοιχειώδη ατομικά και πολιτικά δικαιώματα (Εξαρχος, σσ. 195-196).

Στην Ελλάδα, οι Ρομά, παρά την μακροχρόνια παραμονή τους από τον 14^ο αι. στον ελλαδικό χώρο, δεν έχουν καταφέρει να ενσωματωθούν στην ευρύτερη κοινωνία και σε αυτό υποστηρίζεται ότι ευθύνονται και οι ίδιοι (Λυδάκη, στο Γιωτοπούλου & Διγγελίδης, 2016, σ. 106). Από όποιο μέρος και αν κατάγονται, αισθάνονται ξένοι σε αυτόν τον τόπο, με αποτέλεσμα να βρίσκονται σε μια συνεχόμενη προσπάθεια αναζήτησης πατρίδας.

Αν και υπήρχε ψήφισμα του ΟΗΕ από το 1954, η πολιτογράφηση των τσιγγάνων στην Ελλάδα συντελέστηκε, το 1978 μετά από εικοσιτέσσερα χρόνια. Με εγκύκλιο του

Υπουργείου Εσωτερικών προς όλες τις Νομαρχίες του κράτους, άρχισε η διαδικασία για την απόκτηση της ελληνικής ιθαγένειας των Ρομά (Ντούσας, 1997, σσ. 61-62).

Το βασικό νομικό ζήτημα στην Ελλάδα μέχρι τη δεκαετία του '50 (Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής Ένταξης των Ρομά, 2018), ήταν η απόκτηση της ελληνικής ιθαγένειας από τους Ρομά. Με το Ν.Δ. 3370/1955 ρυθμίζεται το πλαίσιο για την αναγνώριση των Ρομά ως Ελλήνων πολιτών. Μέχρι τότε οι Ρομά θεωρούνταν ανιθαγενείς και κατείχαν ειδικό δελτίο ταυτότητας από το Τμήμα Αλλοδαπών. Μετά από 40 περίπου χρόνια, στα μέσα της δεκαετίας του '90, ιδρύθηκαν σωματεία και Μ.Κ.Ο. για την υποστήριξή τους και αργότερα, από το 2002 και μετά, υπήρξαν αρκετές παρεμβάσεις της ελληνικής πολιτείας όπου με το ν. 3304/2005 περί της «Αρχής της ίσης μεταχείρισης, ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού» (ΦΕΚ 16 Α) υλοποιήθηκαν θετικές δράσεις κοινωνικής ένταξης σε εναρμόνιση με τις ευρωπαϊκές κοινοτικές οδηγίες 43/2000 και 78/2000 που ενσωματώθηκαν στο ελληνικό εσωτερικό δίκαιο. Το νομοθέτημα αυτό αποτελεί ένα νόμο – πλαίσιο, που περιλαμβάνει βασικούς όρους για την καταπολέμηση των διακρίσεων.

Η γνώση μας για τους τσιγγάνους είναι πολύ περιορισμένη και αυτό οφείλεται κυρίως στην απουσία μιας συνεκτικής επιστημονικής ιστορικής ανάλυσης, η οποία παρατηρείται κατά κόρον στο εύρος της επιστημονικής βιβλιογραφίας για την εν λόγω πληθυσμιακή ομάδα.

Οι ερμηνείες για την “κοινωνική συμπεριφορά” των τσιγγάνων (Κάτσικας & Πολίτου, 1999), κατατάσσονται σε τέσσερις κατηγορίες. Πρώτον, η φυλετική ερμηνεία, κατά την οποία οι τσιγγάνοι είναι μια ομάδα ανθρώπων, οι οποίοι αναπαράγονται επειδή είναι οι απόγονοι των τσιγγάνων. Άρα, δεν υφίστανται περιβαλλοντικές επιρροές και επιδράσεις. Η δεύτερη, αναφερόμενη ως η αντίληψη της συμπαγούς εθνοτικής ομάδας, προερχόμενη από τις Ινδίες ως μοναδικής κοιτίδας προέλευσης, γεγονός που αφαιρεί από τους τσιγγάνους κάθε μεταγενέστερη εξέλιξη. Ως τρίτη, έρχεται η αντίληψη ότι οι τσιγγάνοι αποτελούν «κατάλοιπο» του παρελθόντος, το οποίο αποδιοργάνωσε και περιθωριοποίησε η κοινωνία μέσω της εκβιομηχάνισης. Κατ’ αυτό το σκεπτικό, χαρακτηρίζονται ως αμέτοχοι της ανάπτυξης των κοινωνιών, «οπισθοδρομικοί» και «εμμονικοί» με την φτώχεια και τον αναλφαβητισμό (σσ. 75-77). Το ερμηνευτικό αυτό

σχήμα αντίληψης, αφαιρεί τη δυναμική της “κατασκευής” μιας κοινωνίας φτωχών και ανέργων από το σύγχρονο καπιταλιστικό σύστημα, το οποίο για λόγους οικονομικής κυριαρχίας, δημιούργησε μια νέα κοινωνική τάξη, την τάξη των φτωχών.

Τέλος, η τέταρτη αντίληψη, προσεγγίζει το ζήτημα αυτής της πληθυσμιακής ομάδας, αποδίδοντάς τους την ετικέτα του κοινωνικού περιθωρίου, εστιάζοντας στην συμβολή των κρατικών κατασταλτικών μηχανισμών στην κατασκευή αυτής της εικόνας. Έτσι, το κράτος «κατασκεύασε» τους τσιγγάνους, ως ανιθαγενείς, η εκκλησία ως άπιστους, αστυνομία ως παράνομους και η πρόνοια ως άπορους, οι οποίοι ζουν στα όρια της φτώχειας, τελείως εξαρτημένοι από τα κοινωνικά/κρατικά επιδόματα (Κάτσικας & Πολίτου, 1999, σ. 78).

3.3. Η Κοινωνική Πρόνοια

Η εξάρτηση του πολίτη από προνοιακά επιδόματα, δεν είχε πάντα την αρνητική χροιά που έχει σήμερα. Στις προ-βιομηχανικές κοινωνίες, η εξάρτηση των ατόμων ήταν μια φυσική κατάληξη που ορίζονταν από τις σχέσεις εξουσίας της συγκεκριμένης κοινωνίας. Η κρίση όμως των τελευταίων ετών και η αβεβαιότητα των κοινωνικών συνθηκών σε όλο τον κόσμο, έχει ως αποτέλεσμα, όλο και περισσότερα άτομα να προσφεύγουν για στήριξη στο προνοιακό σύστημα.

Η έννοια της εξάρτησης από τα επιδόματα στην παγκοσμιοποιημένη κοινωνία, μεταφράζεται μέσα από την ιδεολογία της νεοφιλελεύθερης πολιτικής από οικονομική εξάρτηση σε ηθική και ψυχολογική. Το γεγονός αυτό (Giddens, όπως αναφέρεται στο Μητακίδου, 2015, σ. 131) προσδίδει έμφαση στις λαθεμένες επιλογές του ατόμου και όχι στις κοινωνικοπολιτικές συνθήκες που δημιουργούν την εξάρτηση. Η παραπάνω ιδεολογία, εκφράζεται και μέσα από τα κυβερνητικά προγράμματα κοινωνικής πολιτικής της ατζέντας του New Deal, τόσο στην Αμερική, όσο και στην Ευρώπη για την καταπολέμηση της φτώχειας, της ανεργίας και του κοινωνικού αποκλεισμού.

Με άλλα λόγια, η άποψη που επικρατεί σχετικά με την επιδοματική πολιτική, είναι ότι αυτή οδηγεί σε νωθρότητα και κοινωνικό παρασιτισμό. Κατά τον Fairclough (όπως αναφέρεται στο Μητακίδου, 2015, σ. 132), ως αντιπροσωπευτικό παράδειγμα χρησιμοποιεί την περίπτωση των Ρομά, για τους οποίους υποστηρίζει ότι λαμβάνουν κρατική βοήθεια

αλλά εξακολουθούν να διαμένουν σε καταυλισμούς, να μην στέλνουν τα παιδιά τους στο σχολείο, να έχουν συχνά παραβατική συμπεριφορά και να υιοθετούν πολιτισμικά πρότυπα που τους ωθούν στο περιθώριο (π.χ. πρόωρη εργασία, έφηβες μητέρες, κ.ά.).

3.4. Η Εκπαίδευση

Μελετώντας το βιβλιογραφικό υλικό για την εκπαίδευση των Ρομά, η κυρίαρχη και προβαλλόμενη εικόνα της πραγματικότητας για την ένταξη των Ρομά στην εκπαιδευτική διαδικασία, δεν παρουσιάζεται και τόσο ευοίωνα.

Στην τσιγγάνικη κοινωνία (Ευστρατόγλου, 1999), η εκπαίδευση δεν χαίρει μεγάλης αποδοχής ως θεσμός, καθώς η μετάδοση της γνώσης γίνεται προφορικά μέσα στην οικογένεια. Η επαγγελματική τους απασχόληση εξάλλου, δεν απαιτεί πολλές εκπαιδευτικές γνώσεις, αφού τα επαγγέλματα που μετέρχονται, ανήκουν κυρίως στο εμπόριο, σε υπηρεσίες ή σε παραδοσιακή τέχνη (καλαθοπλεκτική, χαλκουργική, κ.λπ.). Είναι πολύ καλοί στην αριθμητική και τους μαθηματικούς υπολογισμούς, τους οποίους όμως μαθαίνουν με εμπειρικό τρόπο και όχι τόσο στην ανάγνωση και τη γραφή (σ. 86).

Στον τομέα της εκπαίδευσης, το σχολείο φαίνεται πως δεν αποτελεί παραδοσιακό θεσμό για τους Ρομά, καθώς θεωρούν πως η γνώση αποκτάται μέσω της πράξης και όχι μέσω της θεωρητικής διδασκαλίας. Ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού των Ρομά, είτε δεν έχει φοιτήσει καθόλου στο σχολείο, είτε φοίτησε στις πρώτες τάξεις της στοιχειώδους εκπαίδευσης και την διέκοψε, χωρίς ποτέ να την ολοκληρώσει (Λιάπη & Γώγου, 2018).

Το σύνολο των μελετών που θίγουν το θέμα του αναλφαβητισμού των τσιγγάνων, εστιάζει στην έκτασή του και όχι στην συστηματική διερεύνηση του εκπαιδευτικού επιπέδου τους. Πολλές μελέτες σε τοπικό επίπεδο, συγκλίνουν στο συμπέρασμα ότι η πλειονότητα των τσιγγάνων είναι οργανικά και λειτουργικά αναλφάβητοι, με βασικές αιτίες τις συχνές τους μετακινήσεις, την πρόωμη επαγγελματική τους δραστηριότητα και την εμφάνιση προβλημάτων στο σχολείο (Ευστρατόγλου, 1999, σ. 84-85).

Οι Βασιλειάδου και Παυλή-Κορρέ (2011, σ. 37) αναφέρουν, ότι το σχολείο δεν είναι ελκυστικό για τους Τσιγγάνους. Το ίδιο το σχολείο, στην οργάνωση του αναλυτικού του προγράμματος, στη διδασκαλία και στην προετοιμασία των μαθητών, δεν λαμβάνει υπόψιν τις πολιτισμικές τους ιδιαιτερότητες και τις μετακινήσεις τους.

Εκτός από την διαδεδομένη αντίληψη ότι οι Ρομά δεν ενδιαφέρονται να ενταχθούν στο εκπαιδευτικό σύστημα, υπάρχει και η άποψη, ότι οι κοινωνίες στις οποίες ζουν οι Ρομά, άσκησαν μέτρα δίωξης και καταπίεσης πάνω τους, με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί μια δυσπιστία και μια αντίσταση των Ρομά απέναντι στον θεσμό της εκπαίδευσης (Κάτσικας & Πολίτου, 1999, σσ. 80-81).

Το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, γνωρίζουμε ότι παρέχει δωρεάν φοίτηση σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης. Από το γεγονός αυτό, φαίνεται πως δίνει και ίσες ευκαιρίες σε όλους. Την ίδια στιγμή όμως, με το να μην λαμβάνει υπόψιν του τις διαφορετικές και πολιτισμικές ιδιαιτερότητες των μαθητών, μεταθέτει τη σχολική αποτυχία στην ευθύνη των ίδιων των μαθητών.

Η έλλειψη ειδικών γλωσσικών εγχειριδίων και βοηθημάτων, ο μονόγλωσσος χαρακτήρας του σχολείου, η παραμέληση της μητρικής γλώσσας και η ανεπάρκεια επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών για την ενθάρρυνση και αντιμετώπιση δίγλωσσων παιδιών, ευθύνονται για την απομάκρυνση των παιδιών από το σχολείο. Η απομάκρυνση με την σειρά της επιφέρει τη σχολική αποτυχία (Σελλά-Μάζη, 2015, σσ. 45-46). Όλες αυτές οι εκπαιδευτικές εκκρεμότητες, δεν αναδεικνύουν απλά την περιθωριοποίηση των τσιγγάνων, αλλά υποδηλώνουν και την αποτυχία του σχολείου, που δεν ευνοεί την κοινωνική ανάπτυξη με τη μαζική εγγραφή τους.

Συνεπώς, το σχολείο για τους Ρομά, συνιστά μια απειλή για τον παραδοσιακό τρόπο οργάνωσης της δικής τους κοινωνίας. Οι ρόλοι, τα πρότυπα και οι συμπεριφορές που παράγει το σχολείο είναι κάτι ξένο στην κουλτούρα των Ρομά (Βασιλειάδου & Παυλή-Κορρέ, 2011, σ. 23). Ο γονιός Ρομά που στέλνει το παιδί του στο σχολείο, διακινδυνεύει να χάσει ένα μέρος της κουλτούρας του, καθώς το παιδί εκτίθεται σε ένα «ξένο» σύστημα αξιών που παράγει το σχολείο. Ως εκ τούτου, οι τσιγγάνοι μαθητές βρίσκονται αντιμέτωποι τόσο με πρότυπα και αξίες μεταξύ τσιγγάνικης και μη τσιγγάνικης κουλτούρας, όσο και ανάμεσα σε δύο διαφορετικές παιδαγωγικές με διαφορετικούς στόχους και μεθόδους. Το σχολείο τελικά, αποτελεί μέρος ενός άλλου κόσμου, καθώς οι τσιγγάνοι (Piasere, όπως αναφέρεται στο Liegeois, 1987), “δεν κατακτούν τις γνώσεις διατυπώνοντας ερωτήσεις, αλλά βιώνοντας τις απαντήσεις” (σ. 48). Φαίνεται πως στην κοινωνία των Ρομά, η σχολική επιτυχία, δεν συνεπάγεται και την οικονομική επιτυχία. Η σχολική αποτυχία του παιδιού Ρομά, δεν αξιολογείται με αρνητικό τρόπο και ίσως να του δίνει την ευκαιρία να

καλλιεργήσει από μικρή ηλικία τις επαγγελματικές δεξιότητες που απαιτεί η κοινότητα των Ρομά (π.χ. γυρολογικό εμπόριο), με επίκεντρο την επαγγελματική ενασχόληση της οικογένειας.

Στην ουσία της, ενώ η πρόσβαση στην εκπαίδευση των Ρομά αποτελεί θεμελιώδες και κοινωνικό δικαίωμα και βρίσκεται στις επιδιώξεις των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εντούτοις, στην πράξη έρχονται αντιμέτωποι με τον κοινωνικό αποκλεισμό και τις διακρίσεις. Η ελλιπής ή/και καθόλου σε κάποιες περιπτώσεις πρόσβαση στην εκπαίδευση, οφείλεται σε μια σειρά παραμέτρων, με κυριότερη τις συνθήκες διαβίωσης.

3.5. Οι συνθήκες στέγασης – διαβίωσης

Το στεγαστικό πρόβλημα για την ομάδα του τσιγγάνικου πληθυσμού, είναι ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν, καθώς αποτελεί σοβαρή πρόκληση, για την αποτελεσματική ένταξή τους.

Ιδιαίτερα στη χώρα μας, ενώ υπάρχει αστικοποιημένος πληθυσμός (λ.χ. Ρομά Αγίας Βαρβάρας, Άνω Λιοσίων και αλλού), παρατηρείται σε μεγάλο βαθμό και η ύπαρξη ημινομάδων. Συμπληρωματικά θα μπορούσαμε να χρησιμοποιήσουμε και τον όρο των ημιενταγμένων, όπου αναφερόμαστε σε εκείνους που βρίσκονται σε μια διαδικασία εγκατάστασης. Παρόλα αυτά, παραγκουπόλεις ή τενεκεδουπόλεις, χτισμένες με πρόχειρο τρόπο, μακριά από τα αστικά κέντρα, με προβλήματα βασικών έργων υποδομής (ρεύμα, νερό, κ.λπ.), συνιστούν την κυρίαρχη υπάρχουσα εικόνα (Μουχελή, 1996, σσ. 502-503). Από τα προαναφερθέντα, δεν διαφοροποιείται σημαντικά η διαπίστωση, ότι οι περισσότεροι από τους οικισμούς των Ρομά (ό.π., 1996, σ. 499), βρίσκονται σε υποβαθμισμένες περιοχές. Οι καταυλισμοί των Ρομά, επίσης, βρίσκονται σε έλεος των καιρικών φαινομένων, αποτελώντας παράλληλα εστίες μόλυνσης με αποτέλεσμα οι δημοτικές αρχές να χαρακτηρίζουν, λόγω των περιβαλλοντικών προβλημάτων που δημιουργούν, ανεπιθύμητους τους Ρομά που ζουν έξω από τα όρια των αστικών περιοχών.

Βέβαια, οφείλουμε να επισημάνουμε το γεγονός ότι υπάρχουν κάποιες κινητοποιήσεις των τοπικών αρχών, ώστε να βελτιωθούν οι συνθήκες διαμονής των Ρομά, κατασκευάζοντας κατοικίες, παρέχοντας τροχόσπιτα που διαθέτουν ηλεκτρικό ρεύμα και νερό, ωστόσο αυτά, εφαρμόζονται σε πόλεις, οι οποίες είναι απομακρυσμένες και

αποσυνδεδεμένες με το περιβάλλον αστικού τύπου. Ως συνέπεια της απομόνωσης και του κοινωνικού αποκλεισμού που υφίστανται, ο ελληνικός πληθυσμός περιλαμβάνοντας τόσο τους γονείς των μαθητών μη Ρομά, όσο και τους εκπαιδευτικούς, εξακολουθεί να διατηρεί βαθιά ριζωμένη αρνητική στάση κατά των Ρομά (Πανταζής & Μαυρουλή, 2011, σ. 124).

Σε συνδυασμό με τα παραπάνω, και σε σχέση με την παραμέληση χάραξης πολιτικών από την πλευρά του κράτους για την διευκόλυνση της εγκατάστασής τους, διαπιστώνουμε και σε αυτό το πεδίο τάσεις για αυξημένο αποκλεισμό των Ρομά. Με άλλα λόγια, επιβεβαιώνεται η περιθωριοποίησή τους από την ευρύτερη κοινωνία, καθώς οι κάτοικοι των περιοχών που συνορεύουν αρνούνται να αποδεχτούν την εγκατάστασή τους στα όρια των δήμων τους, μέσω ισχυρών προκαταλήψεων εις βάρος τους. Συνεπώς, δεν προκαλεί έκπληξη ότι η συμμετοχή τους σε πολιτιστικές δραστηριότητες του ευρύτερου οικιστικού ιστού είναι ελάχιστη (Μουχελή, 1996, σ. 504).

Με τις σημερινές συνθήκες να φαντάζουν κάθε άλλο παρά κατάλληλες, σύμφωνα με αναφορές (Korunovska & Jovanovic), οι κοινότητες των Ρομά στην Ευρώπη, εκτίθενται σε μεγάλο κίνδυνο θνησιμότητας από την υγειονομική κρίση με τη μορφή πανδημίας, γνωστή και ως Covid-19, λόγω των συνθηκών διαβίωσής τους (φτώχεια, περιθωριοποίηση). Η κρίση αυτή δεν φαίνεται να μετριάζεται, το αντίθετο μάλιστα παρουσιάζει μια κατακόρυφη αύξηση με καταστροφικούς δείκτες. Αυτή η κατάσταση, σαφώς δεν επηρεάζει αποκλειστικά τις κοινότητες Ρομά, αλλά συμβαίνει σε παγκόσμια κλίμακα σε όλες τις κοινωνίες, οικονομίες και πολιτικές (2020, σ. 3).

Βέβαια, όπως θα περιγράψουμε παρακάτω, τα Διαρθρωτικά Ταμεία μπορούν να συμβάλλουν στη βελτίωση των κοινωνικών και οικονομικών υποδομών για τους Ρομά που ζουν σε φτωχές περιοχές με χαμηλή ποιότητα στέγασης. Για παράδειγμα, το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης μπορεί να στηρίξει μέτρα για αναβάθμιση της στέγασης για τις κοινότητες των Ρομά.

3.6. Η εργασιακή ενασχόληση

Οι περισσότεροι Τσιγγάνοι/Ρομά σήμερα, πλην ελαχίστων εξαιρέσεων (όπως οργανοπαίχτες, μουσικοί), απασχολούνται ως εποχιακοί εργάτες γης ή γυρολόγοι/μικροπωλητές, που τις περισσότερες φορές δεν έχουν άδεια εργασίας, καθώς τα

παραδοσιακά τους επαγγέλματα (σιδεράς, καλαθάς, γανωτής, κ.ά.) δεν έχουν ζήτηση και ως εκ τούτου έχουν εγκαταλειφθεί (Εξαρχος, 1998, σ. 201).

Επειδή, λοιπόν, οι συνθήκες ζωής άλλαξαν με την ανάπτυξη της τεχνολογίας, και τη δημιουργία νέων μορφών οργάνωσης της παραγωγής (εγκατάλειψη της υπαίθρου), οι Τσιγγάνοι αναγκάζονται να εγκατασταθούν στις πόλεις, ασχολούμενοι κυρίως με το γεωλογικό εμπόριο. Οι περισσότεροι δεν μπόρεσαν να αποτελέσουν μέρος του εργατικού δυναμικού της μισθωτής εργασίας, καθώς αυτό δεν ταιριάζει με την κοσμοθεωρία τους, αλλά και δεν βρίσκει θετική ανταπόκριση από τους εργοδότες (Λυδάκη, 1998, σσ. 15-17). Επίσης, οι εργοδότες εκφράζουν καχυποψία στο να προσλάβουν πολίτες Ρομά με το καθεστώς της μισθωτής εργασίας, καθότι τους θεωρούν αναξιόπιστους.

Όμως, στον βαθμό που εξαναγκάζονται να συναλλάσσονται με μη Ρομά και κυρίως με τους κρατικούς μηχανισμούς, υποχρεώνονται να εξέρχονται από τα πλαίσια της κλειστής κοινωνικής τους οργάνωσης και να προσαρμόζουν την τεχνογνωσία της επιβίωσής τους στα νέα δεδομένα, γεγονός που δημιουργεί δυσκολίες αφού οι απαιτήσεις του κρατικού μηχανισμού οικονομικών δραστηριοτήτων είναι «ξένες» προς τους παραδοσιακούς τρόπους επιβίωσης. Απόδειξη περί τούτου, αποτελεί η δυσκολία προσαρμογής τους στις απαιτήσεις της πολιτείας (π.χ. έκδοση άδειας) για την άσκηση υπαίθριου εμπορίου. Υποστηρίζεται για τους Τσιγγάνους ότι επιμένουν να μην εγκαταλείπουν τις προβιομηχανικές δομές του πολιτισμού τους (Τερζοπούλου, Μ. & Γεωργίου, Γ., 1998, σ.27).

Συνοψίζοντας, μπορούμε να πούμε πως η διαδικασία μετασχηματισμού της κλειστής κοινωνικής οργάνωσης των Ρομά, χαρακτηρίζεται από αντιθέσεις και συγκρούσεις με την ευρύτερη κοινωνία. Η επιμονή άσκησης του παραδοσιακού υπαίθριου τρόπου ζωής τους στον αστικό χώρο, η απροθυμία και συνάμα η αδυναμία να ανταποκριθούν στις διαδικασίες της πολιτειακής οργάνωσης και γενικότερα ο κοινωνικός αποκλεισμός τους, δυσκολεύουν την ένταξή τους και δημιουργούν έντονες συγκρουσιακές καταστάσεις που οδηγούν συχνά στην παραβατικότητα.

ΜΕΡΟΣ Β΄: Η ΕΡΕΥΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι: Η ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ

1.1. Το έναυσμα και η επιλογή του θέματος

Έναυσμα της παρούσας ερευνητικής εργασίας αποτέλεσε η ιδιαιτερότητα της κοινότητας των Ρομά σε επίπεδο κοινωνικού αποκλεισμού και περιθωριοποίησής τους από την ευρύτερη κοινωνία, με την απόδοση χαρακτηριστικών κοινωνικών, πολιτισμικών, φυλετικών και άλλων. Σε συνάρτηση με το φαινόμενο της παραβατικής συμπεριφοράς του πληθυσμού των ανηλίκων, μας ενδιέφερε να ανακαλύψουμε πώς οι ανήλικοι Ρομά, βιώνοντας τον στιγματισμό και όσα αναφέρονται ανωτέρω και με την συμβολή διάφορων ακόμα παραγόντων, οδηγούνται στην υιοθέτηση παραβατικών προτύπων και κατ' επέκταση στην εμπλοκή στην παραβατικότητα μέσω της τέλεσης παραβατικών πράξεων.

Η έρευνα αυτή, στον θεματικό τίτλο κατεύθυνσης του μεταπτυχιακού προγράμματος “Πολιτικές για τη Μετανάστευση, τις Κοινωνικές Διακρίσεις και την Ιδιότητα του Πολίτη”, θα μπορούσαμε να πούμε ότι εμπίπτει περισσότερο στο κομμάτι των κοινωνικών διακρίσεων και της ιδιότητας του πολίτη. Παρόλα αυτά, επισημαίνουμε ότι το χαρακτηριστικό των μετακινήσεων/μετοικήσεων, αυτής της ομάδας πληθυσμού, αποτελεί μια μορφή εσωτερικής μετανάστευσης.

Για την παρούσα έρευνα, διατυπώνουμε την υπόθεση, σύμφωνα με τη μελέτη της βιβλιογραφίας και τη σύνδεσή της με την κοινωνιολογική θεωρία ότι οι ανήλικοι Ρομά, φαινομενικά από το πρώτο στάδιο μελέτης της βιβλιογραφίας, δεν παρουσιάζουν ισχυρούς δεσμούς με την ευρύτερη κοινωνία και κατέχουν ένα «ικανό» μερίδιο συμμετοχής στην παραβατική συμπεριφορά (Hirschi), καθώς και ότι η συμπεριφορά αυτή, αποτελεί προϊόν μάθησης, μέσα από συναναστροφές με προσωπικές ομάδες (Sutherland).

1.2. Ο σκοπός και οι επιμέρους στόχοι της έρευνας

Ο σκοπός της έρευνας είναι η παρουσίαση του φαινομένου της παραβατικότητας των ανηλίκων Ρομά, όπως βιώνεται από τους Επιμελητές Ανηλίκων της Αθήνας, στην

πράξη, μέσα από την αλληλεπίδραση, την εμπειρία και την επαγγελματική σχέση που οι ίδιοι αναπτύσσουν με τους ανήλικους Ρομά κατά την εκτέλεση των καθηκόντων τους. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον, παρουσιάζει η διερεύνηση των δεσμών που αναπτύσσουν οι ανήλικοι Ρομά με το οικογενειακό και συγγενικό δίκτυο, καθώς και την ευρύτερη κοινωνία (σχολείο, κοινότητα).

Οι επιμέρους στόχοι της έρευνας αφορούν αφενός στην διερεύνηση των παραγόντων που διαμορφώνουν και στοιχειοθετούν το προφίλ του ανήλικου παραβάτη Ρομά και αφετέρου, στην αναζήτηση μελλοντικών προοπτικών καταπολέμησης για η μείωση του φαινομένου της ανήλικης παραβατικότητας για την συγκεκριμένη πληθυσμιακή ομάδα.

1.3. Τα Ερευνητικά Ερωτήματα

Πιο συγκεκριμένα, τα τρία ερευνητικά ερωτήματα (δηλαδή οι άξονες με βάση τους οποίους κατασκευάστηκε ο οδηγός συνέντευξης και διαμορφώθηκαν οι ερωτήσεις), τα οποία επιλέχθηκαν να διερευνηθούν και να ερμηνευθούν είναι τα ακόλουθα:

1. Πως προσλαμβάνουν οι επιμελητές τους δεσμούς των ανήλικων Ρομά με την κοινωνία;
2. Ποιοι αποτελούν τους προσδιοριστικούς παράγοντες, που ωθούν τους ανήλικους Ρομά στην τέλεση παραβατικών πράξεων; (κύριο ερευνητικό ερώτημα)
3. Προτάσεις προοπτικών καταπολέμησης του φαινομένου της παραβατικότητας (δράσεις, πρωτοβουλίες, πολιτικές)

Στο σημείο αυτό, μια άλλη σημαντική παράμετρος, η οποία καθίσταται αναγκαία για την επιτυχή εκπόνηση μιας έρευνας, δεν είναι άλλη από την έννοια της εγκυρότητας. Η εγκυρότητα (validity) στην ποιοτική έρευνα (Berg & Mansvelt, όπως αναφέρεται στο Ιωσηφίδης, 2008, σ. 269), συνίσταται στο κατά πόσο αντιστοιχούν οι ερευνητικές υποθέσεις και τα ερωτήματα της έρευνας, με τα αποτελέσματα της έρευνας που θα προκύψουν. Με άλλα λόγια, στο κατά πόσο δηλαδή, η ανάλυση και η ερμηνεία των δεδομένων της έρευνας που έχουν συλλεχθεί, ικανοποιούν τις απαιτήσεις του ερευνητή και εξηγούν με επαρκή τρόπο την κοινωνική πραγματικότητα, μέσα από τα αποτελέσματα.

1.4. Η Μεθοδολογία της Έρευνας

Το είδος της μεθόδου της κοινωνικής έρευνας που επιλέχθηκε για την συγκεκριμένη διπλωματική εργασία είναι η ποιοτική κοινωνική έρευνα. Κρίθηκε η καταλληλότερη μέθοδος, διότι σε όλη την διαδικασία της ποιοτικής έρευνας, το κύριο μέλημα του ερευνητή, επικεντρώνεται στη σύλληψη και κατανόηση των νοημάτων, όπως αποτυπώνονται μέσα από τα ίδια τα υποκείμενα της έρευνας, για το υπό διερεύνηση ζήτημα. Αποτελεί δηλαδή, μία διαδικασία με ερμηνευτικό χαρακτήρα, όπου ο ερευνητής ερμηνεύει ο,τι ακούει και κατανοεί μέσα από τα δικά του «φίλτρα» (Ισάρη & Πουρκός, 2015, σ. 43).

Όσον αφορά στην στρατηγική της δειγματοληψίας, επιλέχθηκε η χρήση σκόπιμης δειγματοληψίας (ή δειγματοληψία κατά κρίση), κατά την οποία τα υποκείμενα που θα διερευνηθούν επιλέγονται βάσει της κρίσης του ερευνητή, όσον αφορά στο ποια υποκείμενα θα είναι πιο χρήσιμα και αντιπροσωπευτικά (Babbie, 2011, σ. 291). Στην περίπτωση μας, το δείγμα που επιλέχθηκε για την έρευνα αποτέλεσαν δέκα (10) Επιμελητές Ανηλίκων της υπηρεσίας της Αθήνας, επτά (7) γυναίκες και τρεις (3) άνδρες.

1.4.1. Το Ερευνητικό Εργαλείο

Το μεθοδολογικό ερευνητικό εργαλείο, που θεωρήθηκε το πιο ορθό ώστε να διερευνηθούν οι στάσεις και οι αντιλήψεις των επιμελητών απέναντι στα ζητήματα που θίγουν τα ερευνητικά μας ερωτήματα, ήταν η χρήση ημι-δομημένων συνεντεύξεων (semi-structured interviews), με ανοιχτού τύπου ερωτήσεις.

Η συγκεκριμένη έρευνα, αναφέρεται στο είδος της κοινωνιολογικής συνέντευξης. Υποστηρίζεται (Φίλιας, 1996, σ. 131), ότι διαφέρει εμφανώς από την δημοσιογραφική, διότι αποτελεί μια «συστηματοποιημένη» συνέντευξη, η οποία περιλαμβάνει έναν ορισμένο αριθμό χαρακτηριστικών που καθορίζουν την τεχνική της εφαρμογής της. Πράγματι, μπορούμε να παραδεχτούμε, ότι είναι εύστοχος ο ισχυρισμός πως η συνέντευξη είναι το αποτέλεσμα μιας μεθοδολογικής στρατηγικής. Το άτομο που αναλαμβάνει τη λήψη της συνέντευξης, οφείλει σε μικρό χρονικό διάστημα, να αντλήσει επαρκείς και σημαντικές πληροφορίες.

Όπως αναφέρεται (Ψαρρού, 2001), η τεχνική της συνέντευξης πρέπει να προβλέπει:

- 1) τη διατύπωση των θεμάτων υπό μορφή ερωτήσεων,
- 2) την προσαρμογή των θεμάτων στο πνευματικό επίπεδο των συνεντευξιαζόμενων και
- 3) την ενημέρωση όσων θα επιλέξουν να υποβληθούν σε συνέντευξη (σ. 145)

Ως τρόπος απόκτησης των απαντήσεων, η συνέντευξη προετοιμάστηκε και συστηματοποιήθηκε με επιστημονικό τρόπο, εξετάζοντας παράλληλα και τις επιμέρους λεπτομέρειες. Διατυπώθηκε εγγράφως, αλλά πραγματοποιήθηκε υπό τη μορφή προφορικής συζήτησης, όπου έγινε προσπάθεια το ένα ερώτημα να διαδέχεται ομαλά και σταδιακά το άλλο.

Ο οδηγός συνέντευξης είναι δομημένος σε τρεις επιμέρους θεματικές ενότητες, όπου η καθεμία περιλαμβάνει τις εξής θεματικές επικεφαλίδες:

A. Δημογραφικά στοιχεία συνομιλητών (φύλο, γνωστικό υπόβαθρο και ιδιότητα επιμελητή, χρόνια προϋπηρεσίας στην συγκεκριμένη υπηρεσία)

B. Ανήλικοι Ρομά και δεσμοί με την κοινωνία

Γ. Ανήλικοι Ρομά και παραβατικότητα

Οι ερωτήσεις του Οδηγού Συνέντευξης (βλ. Παράρτημα I), κατασκευάστηκαν σε συνάρτηση με τα ερευνητικά ερωτήματα της εργασίας. Οι συμμετέχοντες, κλήθηκαν να απαντήσουν σε δέκα (10) κύριες ερωτήσεις. Όπου κρίθηκε απαραίτητο, απάντησαν και σε κάποιες διευκρινιστικές ερωτήσεις, συμπληρωματικές ως προς τις κύριες. Κάθε συνέντευξη διήρκεσε περίπου 30 λεπτά. Έπειτα ακολούθησε η διαδικασία χειρόγραφης απομαγνητοφώνησης των συνεντεύξεων και η κωδικοποίηση των δεδομένων. «Η κωδικοποίηση αφορά στη διαδικασία χωρισμού του κειμένου σε τμήματα και της απόδοσης επικεφαλίδων σε αυτά έτσι ώστε να σχηματίζουν περιγραφές και γενικά θέματα» (Creswell, 2011, σ. 283). Η ταξινόμηση των απαντήσεων έγινε με βάση τη λογική της θεματικής ανάλυσης, όπως θα διατυπωθεί και στην συνέχεια στο στάδιο της ανάλυσης και παρουσίασης αποτελεσμάτων. Κάθε ερώτηση δηλαδή, θα περιέχει ένα σύνολο απαντήσεων και θα διαθέτει έναν θεματικό τίτλο.

1.4.2. Ηθικές και Δεοντολογικές Επιταγές – Περιορισμοί στη διεξαγωγή της έρευνας

Οι κοινωνικοί επιστήμονες, ίσως σε μεγαλύτερη κλίμακα από τους «απλούς» πολίτες, έχουν ένα ηθικό καθήκον απέναντι στους συναδέλφους τους, στον πληθυσμό της μελέτης τους και στην ευρύτερη κοινωνία. Ως αιτία γι' αυτό, συνίσταται το γεγονός πως οι κοινωνικοί επιστήμονες επιχειρούν να εμβαθύνουν στον κοινωνικό βίο άλλων συνανθρώπων τους. Από τέτοια ταξίδια μέσα στον προσωπικό βίο, σε ποικίλες πολιτικές, πρακτικές και με γνώμονα την ευημερία των ανθρώπων και των κοινωνιών διαμορφώνουν τη συγκρότηση της μελέτης/έρευνάς τους (Berg, 2001, σ. 39).

Οποιαδήποτε και αν είναι η εστιασμένη ενασχόληση του αντικειμένου τους, οι κοινωνικοί ερευνητές συνυπολογίζουν τις επιδράσεις της έρευνας στους συμμετέχοντες που εμπλέκονται και συμπεριφέρονται με τέτοιο τρόπο, ώστε να εξασφαλίζουν την προστασία της ανθρώπινης αξιοπρέπειάς τους. Αναλυτικότερα, προσεγγίζοντας έννοια της δεοντολογίας (Cavan, όπως αναφέρεται στο Cohen & Manion, 1997, σ. 487), μπορούμε να πούμε ότι αποδίδει πρωταρχική σημασία στην επίδειξη ευαισθησίας, σε συνάρτηση με τα δικαιώματα των άλλων. Η δεοντολογία, δημιουργεί περιορισμούς, ως προς τις δυνατότητες που έχουμε στην προσπάθεια να αναζητήσουμε την αλήθεια. Σημαντικό επίσης καθίσταται ότι η δεοντολογία τοποθετεί τον σεβασμό και την αξιοπρέπεια του ανθρώπου, πάνω από την αναζήτηση της αλήθειας.

Δεδομένου πόσο σημαντική είναι η τήρηση της ηθικής και δεοντολογίας που διέπει τον κλάδο των Κοινωνικών/Ανθρωπιστικών επιστημών, και επιδιώκοντας την επίτευξη της διαφάνειας που έπρεπε να τηρηθεί, μέσω των διαδικασιών εκπόνησης της συγκεκριμένης ερευνητικής εργασίας, σε πρώτο επίπεδο είχε πραγματοποιηθεί συνεννόηση για συνεντεύξεις διά ζώσης και είχε συμφωνηθεί μέσω τηλεφωνικής επικοινωνίας η χορήγηση άδειας από την υπηρεσία.

Λόγω της υγειονομικής κρίσης που μαστιάζει την εποχή μας σε παγκόσμια κλίμακα αυτήν την περίοδο, γνωστή ως κορονοϊός (Covid-19), υψηλής μεταδοτικότητας και κάποιες συναφείς μεταλλάξεις που αναγεννήθηκαν στο πέρασμα του χρόνου, σύμφωνα με οδηγίες της κυβέρνησης βρισκόμαστε σε καθεστώς με αναγκαία την τήρηση κοινωνικών αποστάσεων (social distancing). Παρόλα αυτά, οι συνεντεύξεις διενεργήθηκαν στην υπηρεσία των Επιμελητών Ανηλίκων, το χρονικό διάστημα Οκτωβρίου – Νοεμβρίου

(2021), με την χρήση προστατευτικής μάσκας προσώπου και την τήρηση των απαιτούμενων μέτρων. Υπήρξε μια συχνότητα επισκέψεων, λόγω αφενός της φύσης της εργασίας των επιμελητών, η οποία απαιτεί και την απουσία τους εκτός γραφείων και αφετέρου λόγω της δικής μου εργασίας, διότι δεν υπήρχε εύκολη ταύτιση ωραρίων με εκείνα των επιμελητών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ: ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

Η παρουσίαση των ερευνητικών αποτελεσμάτων και η προσπάθεια απάντησης στα ερευνητικά ερωτήματα, διατυπώθηκε μέσα από την νοηματοδότηση της καθημερινής πρακτικής των συνομιλητών επιμελητών ανηλίκων που αποδίδουν στον πληθυσμό των Ρομά. Στο σημείο αυτό, θα πραγματοποιηθεί εκτενώς η ανάλυση και η παρουσίαση αποτελεσμάτων της έρευνας, μέσα από τις καταθέσεις των επιστημονικών λεγομένων των επιμελητών, καθώς και η σύνδεσή αυτών με το θεωρητικό πλαίσιο.

Όσον αφορά στο πρώτη θεματική ενότητα ερευνητικών ερωτημάτων, στο πώς προσλαμβάνουν δηλαδή οι επιμελητές τους δεσμούς των ανηλίκων Ρομά με την κοινωνία, γίνεται αντιληπτό πως η οργάνωση της ρόμικης κοινωνίας, συγκροτείται γύρω από την οικογένεια, την συγγένεια και την συλλογικότητα. Συζητήθηκαν ερωτήσεις για το κατά πόσο η οικογένειες των ανηλίκων Ρομά είναι δομημένες και υποστηρικτικές, αν και ποιες βαθμίδες εκπαίδευσης παρακολουθούν, πόσο ενδιαφέρον εκδηλώνουν οι ανήλικοι για επαγγελματική σταδιοδρομία και αν υπάρχει συμμετοχή σε δρώμενα στις κοινότητες που διαβιούν. Με βάση το ερευνητικό αυτό ερώτημα προκύπτουν και αναλύονται τα ακόλουθα θέματα.

1^η Ερώτηση

Η έννοια της προστασίας/στήριξης της οικογένειας

Από τα λεγόμενα των συνομιλητών, έγινε αντιληπτό πως η έννοια της προστασίας που ασκεί η οικογένεια στον ανήλικο Ρομά, διαδραματίζει έναν διαφορούμενο ρόλο μέσα στις μεταξύ τους σχέσεις, καθώς η ομάδα τους δομείται στην ουσία της σε επίπεδο οικογένειας. Στο σημείο αυτό, σημαντική κρίνεται η αποτύπωση του Σ8: «*Αυτές οι ομάδες,*

μόνο σαν οικογένεια μπορούν να υπάρξουν, οπότε ο κοινωνικός δεσμός αυτός, είναι αναγκαστικός». Συμπληρώνοντας, ο Σ7 αναφέρει: «Πρόκειται για κοινωνίες κλειστές, ομάδες οικογενειακές κλειστές, που συγχρωτίζονται κυρίως με την φυλή τους...». Επιπλέον, παρότι σε αρκετές περιπτώσεις υπάρχει ανομοιογένεια ανάμεσα στις οικογένειες, δίνεται μια έμφαση στη διαφορετική λειτουργικότητα της οικογένειας. Όπως μας αναφέρει ο συνομιλητής Σ2: «Οι περισσότεροι άνθρωποι που εξυπηρετούμε εδώ, είναι άνθρωποι οι οποίοι ζουν κατά κύριο λόγο σε πυρηνικές οικογένειες ή σε μονογονεϊκές, αλλά με λειτουργικότητα εκτεταμένου οικογενειακού συστήματος». Συμπληρωματικά, η πλειοψηφία του δείγματος, εκφράζει ότι οι γονείς των ανηλίκων Ρομά, σε συναισθηματικό επίπεδο, τον υποστηρίζουν, ενώ υστερεί από μέρους τους η οικονομική και επαγγελματική υποστήριξη, καθώς αδυνατούν λόγω αντιμετώπισης οικονομικών δυσκολιών. Ειδικότερα, όπως εκφράζεται από τον Σ3: «Συναισθηματικά δηλαδή, τον στηρίζουν τον νέο, επαγγελματικά όμως δεν ξέρω εάν υπάρχει η δυνατότητα να τον στηρίζουν, γιατί οι περισσότεροι από τους Ρομά που έρχονται εδώ, είναι χαμηλού κοινωνικο-οικονομικού επιπέδου». Σε αυτό, συγκλίνει και η άποψη που διαθέτει ο Σ6: «...σαφώς και υπάρχουν δεσμοί ενδιαφέροντος και κοινωνικής στήριξης το παιδί να τα πάει καλά, αλλά πάντοτε στα περιορισμένα πλαίσια της δικής τους αντίληψης και για τα πράγματα που έχουν να κάνουν με την οικογενειακή τους κατάσταση» και από τον Σ9 ότι «Κατά τα άλλα βέβαια, πιστεύω ότι είναι υποστηρικτικό, όσον αφορά την αλληλεγγύη, την συναισθηματική σύνδεση». Ωστόσο, τονίστηκε ότι δεν εκλαμβάνουν την έννοια της ένταξης με την οπτική της κρατούσας αντίληψης, καθώς έχουν διαφορετικές προτεραιότητες στις αξίες, με τον ίδιο συνομιλητή να προσθέτει: «Δεν θα έλεγα ότι το οικογενειακό περιβάλλον του Ρομά με τις ιδιαιτερότητες τις πολιτισμικές που έχει είναι βοηθητικό στο να τον εντάξει στο κρατούν κοινωνικό πλαίσιο...γιατί υπάρχει μια διαφορετική πρόσληψη της αξίας της εκπαίδευσης ας πούμε». Για την εκπαίδευση, αναφέρει και ο Σ10: «Ως ανήλικος δεν είναι υποστηρικτικό σε πολλούς τομείς, όπως για παράδειγμα στην εκπαίδευση». Καταλήγοντας, οδηγούμεθα στο συμπέρασμα ότι η υποστήριξη της οικογένειας Ρομά, ως προς το παιδί, εξαρτάται από τον βαθμό της αστικοποίησης τους και κατ' επέκτασιν της ένταξής τους στην κοινωνία, με τον Σ10 να εκφέρει την εξής θέση: «...είναι μερικές οικογένειες Ρομά που βρίσκονται στην ακραία κατάσταση φτώχειας, δηλαδή μένουν σε παράγκες, δίχως νερό, δίχως φως, δίχως τίποτα...οπότε εκεί, υποστηρικτική μπορεί να είναι μόνο η αγάπη που τους έχουν» αλλά και τον Σ2: «Αυτοί που μένουν στους

καταυλισμούς...έχουν συνήθως πάρα πολλά λειτουργικά προβλήματα, πρακτικά προβλήματα και συχνά αντιμετωπίζουν προβλήματα νομικής και διοικητικής ύπαρξης...όμως ενδιαφέρονται για τα παιδιά τους και υπάρχει μια έντονη παιδο-κεντρικότητα». Τέλος, ο Σ5 συνοψίζει: «Νομίζω ότι οι δεσμοί στους Ρομά είναι πάρα πολύ έντονοι και υποστηρικτικοί γιατί είναι το μόνο που έχουν».

2^η Ερώτηση

Η Συμμετοχή στις βαθμίδες εκπαίδευσης

Αναφορικά με τους ανηλίκους Ρομά στο πλαίσιο της εκπαίδευσης, οι επιμελητές περιγράφουν είτε την πλήρη απουσία τους, είτε την ελλιπή συμμετοχή τους. Μάλιστα, κατηγορηματικά ο Σ1 αναφέρει με έντονο τόνο: «Όχι, οι περισσότεροι δεν παρακολουθούν. Εάν βγάλουν κάποιοι λίγοι το δημοτικό», ο Σ3 «Μπορεί να έχουν μια μικρή επαφή, οι περισσότεροι έχω την εντύπωση ότι έχουν διακόψει γρήγορα. Είναι λίγοι αυτοί που συνεχίζουν» και τα λεγόμενα του Σ2: «Εγγραφές γίνονται, αλλά παρακολούθηση δεν υπάρχει». Ως προς αυτό, συγκλίνει και η άποψη του Σ6: «Μέχρι σήμερα τους κυνηγάμε για να τελειώσουν τουλάχιστον τις πρώτες τάξεις τους δημοτικού και να μπορούν να μάθουν να διαβάζουν...η τάση είναι αυτή, μάθε δυο-τρία πράγματα να μπορείς να συνεννοείσαι, να μετράς τα λεφτά, τα ρέστα και τα αυτά και τελείωσε. Δουλειά μετά...Η στοιχειώδης εκπαίδευση δεν θα μπορούσε να γίνει πιο υποχρεωτική, παρόλα αυτά δεν το τηρούν αυτό», ενώ σύμφωνα με τον Σ7 για την πλειοψηφία των Ρομά στην παρακολούθηση της εκπαιδευτικής διαδικασίας, λέει ότι «η καλύτερη εικόνα που έχω είναι οι πρώτες τάξεις του γυμνασίου...ξέρουν να κάνουν πράξεις μαθηματικές. Μαθαίνουν πρακτικά πράγματα, αυτά που τους χρειάζονται για το εμπόριο...». Παράλληλα, συμφωνεί και ο Σ10: «...σπάνια να είναι κάποιος που έχει σπουδάσει Ρομά. Μπορεί να βρεθεί, αλλά θα είναι περίπτωση».

Σε ένα δεύτερο επίπεδο, εκφράζεται και το επιχείρημα ότι υπάρχει και το ενδεχόμενο σκοπιμότητας, με τον Σ4 να αναφέρει: «Μπορεί να γράφονται τυπικά στο σχολείο για να πάρουν το επίδομα και να μην παρακολουθούν, κάτι το οποίο δεν είναι μυστικό. Και το σχολείο το γνωρίζει και η πολιτεία το μαθαίνει πανεύκολα, αλλά κάνει τα στραβά μάτια», κάτι το οποίο παρουσιάζεται σαν μια δεδομένη πραγματικότητα.

Επίσης, υπήρξαν και αντικρουόμενες απόψεις, όσον αφορά στην σχολική διαρροή των παιδιών Ρομά, με τον Σ9 να τάσσεται υπέρ της άποψης ότι «*Εάν κρίνω από την δική μας εμπειρία, είναι πάρα πολύ υψηλά τα ποσοστά διαρροής και αναλφαβητισμού στους ανήλικους Ρομά*» και τον Σ3 να αναφέρει πως «*Στους ανήλικους παραβάτες υπάρχει διαρροή γενικά στο σχολείο, όχι μόνο στους Ρομά*». Στον αντίποδα, ο Σ8 κάνει λόγο για απουσία πολιτικών που να δείχνουν ενδιαφέρον, ως προς την κατεύθυνση της σχολικής ένταξής τους. Χαρακτηριστικά αναφέρει: «*Νομίζω ότι είναι στα όρια του στατιστικού λάθους τα παιδιά αυτά που έχουν τελειώσει έστω το δημοτικό*» και «*Τις περισσότερες φορές δεν είναι καν γραμμένα στα ληξιαρχεία... πως να μιλήσουμε για σχολική διαρροή αυτοί οι άνθρωποι είναι σαν να μην υπάρχουν καν... είναι τελείως πραγματικό το πρόβλημα*». Ακολούθως, υποστηρίχθηκε και η θέση, η οποία συνδέεται και με το θεωρητικό μας πλαίσιο στο προηγούμενο μέρος της εργασίας (βλ. Βιβλιογραφική Ανασκόπηση), ότι η απουσία από τον θεσμό της εκπαίδευσης, οδηγεί εύκολα τα παιδιά στην εμπλοκή τους με την παραβατικότητα, όπου σύμφωνα με τον Σ3: «*Το να μένει κανείς έξω από το σχολείο, συνδέεται σταδιακά με την παραβατικότητα*». Επιπλέον, ο Σ1 καταδεικνύει τον ανυπόμονο χαρακτήρα τους πως «*Κινούνται με την άμεση ικανοποίηση αναγκών... Δεν έχουν υπομονή λόγω της ανέχειας που οδηγεί στην αναγκαστική ανάληψη δράσης, δηλαδή ή να δουλέψουν ή να κλέψουν*».

Θετική κρίνεται η αναφορά πως στην σύγχρονη εποχή, σημειώνονται κάποια πρόοδο, με τον Σ2 να λέει ότι «*Υπάρχει σαφώς διαφορά από γενιά σε γενιά. Τα νεότερα παιδιά έχουν την τάση να μαθαίνουν έστω γραφή και ανάγνωση*» και ο Σ10: «*Κάποιοι έφηβοι που έρχονται εδώ και είναι γονείς σου λένε τώρα εγώ το παιδί μου το ξεκινάω από τον παιδικό σταθμό. Βλέπω ότι οι νέες γενιές αρχίζουν και διαφοροποιούνται. Και εκεί υπάρχει μια ελπίδα. Αυτό να το σημειώσεις για τους νέους γονείς*». Επιπροσθέτως, ένας εκ των επιμελητών, κατέθεσε ένα φωτεινό παράδειγμα που το θυμάται με αισιοδοξία, στο πέρασμα της επαγγελματικής του πορείας. Η αναφορά αυτή, γίνεται από τον Σ7: «*Ένα από τα παιδιά που είχαμε εδώ, όχι αυτό που ήρθε αλλά ο αδερφός του, ήταν ένα παιδί που διάβαζε μόνος του από μικρός συνεχώς, μα χιόνια είχε πήγαινε στο σχολείο, τελείωσε την Κοινωνιολογία της Παντείου και ήθελε να δώσει στο Μεταπτυχιακό της Εγκληματολογίας...χωρίς φροντιστήρια, χωρίς τίποτα. Μόνος του*».

Τέλος, ο Σ5 έκρινε αναγκαίο να δηλώσει σε επίπεδο παρεμβάσεων: «Δεν ξέρει η οικογένεια πως λειτουργεί το σύστημα», «...δεν είναι τόσο θέμα ενημέρωσης, αλλά είναι να τους βάλουν στην αναγκαιότητα αυτής της κουλτούρας της εκπαίδευσης και ότι αυτό θα το χρησιμοποιήσει το παιδί», καθώς και ο Σ6 τονίζει ότι «Δεν τους έχει γίνει συνείδηση ότι είναι απαραίτητη γι' αυτούς, για το κοινωνικό τους status και για τον τρόπο που σχετίζονται μέχρι σήμερα με το δημόσιο».

3^η Ερώτηση

Τα όνειρα για το μέλλον

Τα όνειρα και οι φιλοδοξίες που διαθέτουν οι ανήλικοι Ρομά για το μέλλον τους και την επαγγελματική τους πορεία, κατά τα λεγόμενα των επιμελητών, θεωρούν ότι οι συνθήκες είναι τόσο δυσμενείς, που σπάνια υπάρχει ακόμα και η δυνατότητα του ονείρου. Αναφορικά με τον Σ1: «Δεν τους βοηθάνε τα δεδομένα τα κοινωνικοοικονομικά να έχουν κίνητρο για το μέλλον». Ως προς αυτό, επιβεβαιώνει και ο Σ5: «Όχι δεν υπάρχουν όνειρα...Ξέρουν ότι η μοίρα τους δεν είναι πολύ καλή, ότι είναι παρατημένοι, δεν στο λένε, αλλά εμείς το μεταφράζουμε έτσι, με την έννοια των ερεθισμάτων που έχουν», αλλά και ο Σ10 που εκφράζει μέσω των λεγομένων του την λύπη για την κατάσταση που επικρατεί «Όχι δεν υπάρχει αυτό δυστυχώς και αυτό είναι μεγάλη πληγή και πόνος και για εμάς εδώ που είμαστε».

Ιδιαίτερα, για τον επαγγελματικό τομέα, φαίνεται πως «φέρουν» σε μεγάλο βαθμό τις προσδοκίες εκείνες και τα καθιερωμένα πρότυπα της οικογένειας. Όπως αναφέρει ο Σ9: «Όχι, δεν θα έλεγα ότι υπάρχει ένα όραμα, όνειρα και φιλοδοξίες με βάση την αστική αντίληψη. Λόγω των ιδιαιτεροτήτων αυτής της ομάδας...είναι επικεντρωμένοι ενδεχομένως σε επιχειρηματικές δραστηριότητες...Νομίζω ότι η φιλοδοξία τους δεν είναι ανάλογη αυτής της κρατούσας...». Με έντονο τόνο, παραδέχεται με την σειρά του και ο Σ7: «Αυτό που προέχει και είναι αυτό που αν θέλεις επικαλύπτει όλα τα υπόλοιπα, είναι η φυλετική παράδοση. Δηλαδή, δεν έχω δει ποτέ, εκτός από το παιδί στην Κοινωνιολογία, που ήταν η φωτεινή εξαίρεση, να διαχωρίζεται η πορεία ενός παιδιού με βάση τα θέλω του. Είναι η φυλετική παράδοση που ισχύει. Δεν υπερισχύει ένα “θέλω” εκπαιδευτικό, έναντι του φυλετικού “πρέπει”». Επιπλέον, όπως υποστηρίζει ο Σ4: «Στην μεγάλη πλειοψηφία, η μοίρα

τους είναι προδιαγεγραμμένη...μπορεί να ακούσεις να σου λένε, ναι θα πάρω το μαγαζί του μπαμπά μου, το μανάβικο ή θέλω να δουλεύω στη λαϊκή. Μπορεί βέβαια να σου πουν και κάποιοι, έχω κάποια παιδιά στο μυαλό μου, που παρακολουθούν σχολείο κανονικά και θέλουν να τελειώσουν και να κάνουν μια τέχνη. Δεν είναι η πλειοψηφία, αλλά υπάρχουν».

Συμπληρωματικά, στον επαγγελματικό τομέα, παράδοση φαίνεται να αποτελούν τα ελεύθερα επαγγέλματα. Με ξεκάθαρο τρόπο μας περιγράφει ο Σ1: «Μια περίπτωση, είναι να έχει φροντίσει ο πατέρας να έχει κάποια επιχείρηση. Συγκεκριμένα, φαντάσου ένας πατέρας που θυμάμαι, είχε αποθήκη για ανακυκλώσιμες μπαταρίες αυτοκινήτων, το οποίο είχε επιδοτηθεί και από την Ευρωπαϊκή Ένωση, αλλά αυτό είναι ένα στα είκοσι χρόνια, πολύ ιδιαίτερο» και ο Σ3 ότι «...οι περισσότεροι από όσους έχω δει εγώ τουλάχιστον, ασχολούνται με το εμπόριο, κάπως έτσι στα μαγαζιά ή ο πατέρας θα έχει ανοίξει ένα μαγαζί, δηλαδή με επιχειρηματικού τύπου δραστηριότητες». Επεξηγηματικά, προς την ίδια κατεύθυνση ο Σ2 διευκρινίζει: «Η γενική προσέγγιση, είναι προς βιοποριστικά επαγγέλματα πρακτικού και τεχνικού τύπου, δηλαδή ακόμα και για τους αστικοποιημένους, ένα πλάνο είναι να τελειώνω με το σχολείο για να ξέρω να διαβάζω και να γράφω, βγάζω και ένα δίπλωμα για μηχανάκι, διατηρώντας ένα ξεκάθαρο εργατικό προφίλ ανειδίκευτου».

Καταλήγοντας, εντύπωση προκαλεί το παράδειγμα που δίνει ο Σ8, για το πως ακόμα και από την απουσία προσδοκίας, ένα άτομο μπορεί μέσα ακόμα και στα πιο απρόσμενα μέρη, να μάθει τον εαυτό του, να αναπτύξει τα ταλέντα και τις κλίσεις του και ενδεχομένως να τα αξιοποιήσει στην εξέλιξή του. Εύστοχα, μέσα από ένα παράδειγμα, αναφέρει τα εξής : «Κοιτάζτε, θα σας πω ένα παράδειγμα...Είχα ένα παιδί που ήταν από την κατηγορία που σας έλεγα στην αρχή, ότι η φυσική και νομική του ύπαρξη δεν ήταν καταχωρημένη πουθενά και την απέκτησε μέσω του ποινικού συστήματος, με αυτόν τον στρεβλό τελείως τρόπο....Το εντυπωσιακό και το οξύμωρο, έως γελοίο, είναι ότι το παιδί αυτό το ένα, αντικρίζοντας την στοιχειώδη ασφάλεια, ενός τέτοιου συστήματος, όπως είναι η φυλακή, κατάφερε...να συνεννοηθεί με κάποιους άλλους...Πληροφορούμαι ότι στη φυλακή, γράφτηκε στο σχολείο και πηγαίνει. Είναι εξαιρετικός στο να χειρίζεται computer...Το ότι μπήκε η ζωή του με τον τελείως στρεβλό τρόπο της φυλακής σε μία ας το πούμε κανονικότητα, αυτό του έδωσε την ικανότητα να αναπτύξει δεξιότητες, προφανώς και δεν μπορεί να βγει κανένα συμπέρασμα ότι η φυλακή κάνει τέτοιο πράγμα, αλλά θέλω να σας πω ότι τέτοιες μορφές σε παιδιά που ήταν τελείως χαοτικά έξω, κάτι τους κάνει, τα συγκροτεί».

4^η Ερώτηση

Σύνδεση με κοινοτικές δραστηριότητες

Φαίνεται πως η συμμετοχή των πολιτών Ρομά στο σύνολό τους, αλλά και ειδικότερα των ανηλίκων Ρομά στα πολιτιστικά δρώμενα του δήμου ή/και της περιοχής τους είναι ελλιπής έως και ανύπαρκτη. Πιο συγκεκριμένα, λόγω της στάσης της πλειονότητας των δήμων απέναντί τους, αντίστοιχα και εκείνοι τους αντιμετωπίζουν, κυρίως σε επίπεδο παροχικής στήριξης (π.χ. οικονομικά επιδόματα, διοικητικές υπηρεσίες και τα συναφή). Σημαντική κρίθηκε στο σημείο αυτό να αναφερθεί, η αποτύπωση των λεγομένων του Σ2, ότι *«Έχουν την ανάγκη για διαφορετικούς λόγους, στήριξης από φορείς. Επομένως, όλες αυτές οι ομάδες, γνωρίζουν ότι για να έχουν αυτήν την στήριξη, είτε είναι οικονομική, είτε είναι υλική τρόφιμα, ρούχα και λοιπά, είτε διοικητική, πρέπει να απευθυνθούν στον δήμο...αυτό το ερώτημα είναι και ο πραγματικός δείκτης ένταξης. Έχουν σχέσεις με το δήμο σε θέματα που αφορούν διοικητικά, οικονομικά, προνοιακά, σε πραγματική συμμετοχή όμως, σε αυτό που λέμε κοινωνικο-πολιτισμική εμπλοκή με δήμο, στον οποίον μένουν, είναι εξαιρετικά περιορισμένη. Η σχέση τους με τον δήμο είναι περιορισμένη και η λειτουργικότητά τους σε σχέση με αυτόν, είναι μερική»*.

Επιπλέον, σε κάποια από τις συζητήσεις, θίχτηκε το ζήτημα των επιλογών που τους δίνονται, από πλευράς Τοπικής Αυτοδιοίκησης, με τον Σ4 να τονίζει: *«Συνήθως, θα πρέπει ο δήμος να έχει τέτοια πρόθεση να τους παρακινήσει...δηλαδή, όπου οι δήμοι έχουν κάνει δουλειά και έχουν φέρει σε αυτούς αυτές τις επιλογές...δεν είναι αρνητικοί...Δεν προσπαθούν και τόσο πολύ οι αρχές και οι φορείς. Οι ίδιοι, σε λογικά δεδομένα, ζητάνε κάτι τέτοιο. Όπου ασχολούνται πιο θερμά μαζί τους ανταποκρίνονται. Δεν θα έρθουν όλοι, αλλά θα βρεις αυτούς που θέλουν να πάνε μπροστά να προχωρήσουν, ενώ συνήθως δεν έχουν ούτε αυτήν την ευκαιρία να το κάνουν»*. Ακολούθως, μίλησαν και για την κατάσταση που επικρατεί για την περιθωριοποίησή τους, με τον Σ9 να περιγράφει: *«Η αίσθησή μου είναι και νομίζω μετά λύπης το λέω, ότι είναι σχετικά περιθωριοποιημένοι στις τοπικές κοινωνίες...υπάρχει ένα αναμορφωτικό μέτρο που λέγεται κοινωφελής εργασία και λέει τις συνέπειες που έχει το άτομο στο δικαστήριο, τόσες ώρες, στον δήμο τάδε, στις εργασίες που επιτρέπεται. Με πάρα πολλούς δήμους είχαμε πρόβλημα, στο να δεχτούν παιδιά Ρομά. Απροθυμία και μια στιγματιστική διάθεση»*, αλλά και τον Σ8 να κάνει την εξής δήλωση: *«Αυτό έπρεπε να*

ρωτήσουμε τους λευκούς συμπολίτες μας, εάν δέχονται να είναι...δεν αλλάζει την δραματική τους θέση, στην οποία βρίσκονται, είτε είναι ενταγμένοι, είτε δεν είναι».

Σε συνάρτηση με την περιθωριοποίησή τους, μέσα από τις αφηγήσεις των επιμελητών, περιγράφεται ακόμα πιο σκληρό το πρόσωπο της πραγματικότητας για την υπάρχουσα εικόνα που έχει διαμορφωθεί και γίνεται λόγος για σκοπιμότητες ψηφοθηρικού χαρακτήρα, με τον Σ6 να καταδεικνύει ότι *«Ο κάθε δήμος θέλει να έχει τους ψηφοφόρους του, δεν είναι και αυτό μια αλήθεια; Τους θέλουν αλλά κάπου απόμερα. Υπάρχει ένας διαχωρισμός κοινωνικός και σαφέστατα αυτό δεν έχει αλλάξει καθόλου. Μακάρι κάποιοι δήμαρχοι να το ξεπεράσουν αυτό, αλλά είναι το σύνηθες αυτό; Μερικοί δήμοι, δέχονται να δείχνουν ένα πρόσωπο πιο ανθρώπινο, αλλά μέχρι εκεί που να μην πληγεί το κομμάτι του πληθυσμού τους».* Συγχρόνως, υπό αμφισβήτηση τίθενται τα υπάρχοντα προγράμματα ανά τα χρόνια, τα οποία έχουν σχεδιαστεί ειδικά γι' αυτήν την πληθυσμιακή ευάλωτη ομάδα. Εδώ, εύλογα εκφράζεται ο προβληματισμός του Σ5, καθώς και ανοιχτά ερωτήματα προς τους αρμόδιους: *«Ο δήμος αυτά που κάνει είναι πολυτέλειες γι' αυτούς...Καλά όλα αυτά που έχετε αλλά δεν τα χρειάζεται ο τσιγγάνος. Του βρήκατε δουλειά; Υπάρχει παντελής έλλειψη ενδιαφέροντος. Δεν υπάρχει τίποτα. Δεν καταλαβαίνω γιατί γίνονται έτσι τα πράγματα με αυτούς τους ανθρώπους. Καταρχήν, γιατί δεν είναι καταγεγραμμένοι;»*

Σε συνέχεια, τονίστηκε η σημασία της ενημέρωσης, ιδιαίτερα σε κρίσιμους καιρούς, όπως διανύουμε σήμερα, με τον Σ10 να εκφράζει μια γενικότερη δυσαρέσκεια ότι *«Θα φέρω εδώ, ως παράδειγμα τον Covid-19. Δεν πάνε κλιμάκια εκεί να ενημερώσουν, εδώ δεν ενημερώνεται ο άλλος πληθυσμός, ή να πάει ο δάσκαλος, ο κοινωνικός λειτουργός σπίτι-σπίτι, να μαζέψουν την κοινότητα, εγώ αυτό θα έκανα σαν δήμος».* Επίσης, έκπληξη προκάλεσε το γεγονός η κατάθεση περιστατικών στον τομέα της εκπαίδευσης που είχε να αναφέρει ο Σ7, κατά την περίοδο της έναρξης της πανδημίας, ειπώθηκαν τα εξής: *«Όχι καμία συμμετοχή. Ποτέ δεν την είδα. Μάλιστα στην πανδημία, έχω οικογένειες που έμειναν στην ίδια τάξη, επειδή δεν είχαν Internet...μου έκανε φοβερή εντύπωση ότι το σχολείο, δεν θεώρησε ότι πρέπει να παρέμβει ή μέσω των δήμων, με τα προγράμματα αυτά ενίσχυσης...τους αφήνανε στην ίδια τάξη χωρίς να ενδιαφερθεί κανείς, τουλάχιστον όπως το μεταφέρουν οι ίδιοι...Δεν θα έπρεπε κάπως να γίνει αυτή η διασύνδεση σχολείου – δήμου – οικογένειας, κοινοτικά να λειτουργήσει αυτό; ...Αυτό δεν είναι αποκλεισμός; ...Δικαίωμά του δεν είναι; Όπως το έχει και ο ημεδαπός».*

Κατόπιν, όσον αφορά το δεύτερο και κύριο ερευνητικό ερώτημα, που εντάσσεται στην δεύτερη θεματική ενότητα του οδηγού συνέντευξης (Ανήλικοι Ρομά και Παραβατικότητα), στο ποιοι δηλαδή αποτελούν τους προσδιοριστικούς παράγοντες που ωθούν τους ανηλικούς Ρομά στην τέλεση παραβατικών πράξεων, «φωτίστηκαν» κάποιοι καθοριστικοί παράγοντες, οι οποίοι δυσκολεύουν μέρα με τη μέρα το έργο των επιμελητών και αναλύθηκαν με επιχειρήματα μέσα από τις αφηγήσεις τους. Πέρα από τους παράγοντες, συζητήθηκαν ερωτήσεις για τον βαθμό εμπλοκής των ανηλικών Ρομά στην παραβατικότητα, για τη μείωση ή αύξηση των περιστατικών στην υπηρεσία τα τελευταία χρόνια και για τα είδη των αδικημάτων που διαπράττονται από τους ανηλικούς. Από τις απαντήσεις των επιμελητών, διαμορφώνονται οι ακόλουθες κατηγορίες.

5η Ερώτηση

Η εμπλοκή στην παραβατικότητα

Η εμπλοκή των ανηλικών Ρομά στην παραβατικότητα, αν και παραπάνω από υπαρκτή κατά τα λεγόμενα των επιμελητών, δείχνει έμμεσα και κάπως να ερμηνεύεται ως ένα λογικό μονοπάτι που επιλέγουν να πάρουν, λόγω των υφιστάμενων συνθηκών, με βάση τα λεγόμενα του Σ1: *«Μπορεί να ακούσεις βέβαια ότι στοχοποιούνται, ότι γίνονται ο εύκολος στόχος, αλλά είναι εξ' ανάγκης αν θέλεις, κοινωνικών και οικονομικών παραγόντων»*. Στη συνέχεια, φαίνεται επίσης πως διαθέτουν ένα ικανό δείγμα συμμετοχής σε παραβατικές ενέργειες, κάτι το οποίο προκύπτει σχεδόν ομόφωνα από τους συνεντευξιαζόμενους, οι οποίοι βλέπουν στο πεδίο της καθημερινής τους πρακτικής, τέτοιες υποθέσεις, με τον Σ10 να αναφέρει ότι *«Εκδηλώνουν παραβατική συμπεριφορά, όπως και οι άλλοι που δεν είναι Ρομά...γενικά όμως εάν έρθεις μια μέρα στα δικαστήρια, θα δεις ας πούμε τον διάδρομο να είναι γεμάτο Ρομά»* και ο Σ2 να το επιβεβαιώνει: *«Εδώ οι Ρομά υπερεκπροσωπούνται. Είναι πολύ μεγάλο το ποσοστό των ανθρώπων, σε σχέση με άλλες ομάδες κοινωνικές-εθνοτικές...Αυτοί που σταθερά έχουν μεγάλη εκπροσώπηση όμως διαχρονικά είναι οι Ρομά»*. Κάποιοι (Σ5), εξήγησαν την εμπλοκή αυτή, όχι ως ένα αλλά το μόνο μονοπάτι, προκειμένου να ανταπεξέλθουν στις δυσκολίες: *«Ο Ρομά έχει μάθει να ζει μέσα από την παραβατικότητα, γιατί εκεί τον σπρώχνει η κοινωνία...Το παιδί είναι εκτεθειμένο σε μια κοινωνία που πρέπει να μάθει να επιβιώνει και επιβιώνει μέσα από*

αυτό». Μάλιστα, από άλλη μία αναφορά, γίνεται ξεκάθαρο, ότι η παραβατικότητα αποκτά με εκφάνσεις της μια μορφή επαγγέλματος, για την ανάπτυξη της οποίας έχει ευθύνη η ίδια η κοινωνία. Ο Σ7 τονίζει: *«Δεν νομίζω ότι υπάρχει η δυνατότητα να ξεφύγει κανείς, όταν περνάει το μήνυμα ότι ο τρόπος επιβίωσης και η κλοπή είναι ένα επάγγελμα. Η κλοπή των σιδηρικών έχει γίνει επάγγελμα, η κλοπή της ενέργειας έχει γίνει επάγγελμα, γιατί είναι και αυτά με τα οποία παραπέμπονται. Εδώ έρχονται με πολύ βασικές ανάγκες ακάλυπτες...έχει η κοινωνία ευθύνη γι' αυτό».*

Μια άλλη παράμετρος, στην οποία δόθηκε ιδιαίτερη προσοχή, ήταν η λειτουργία σκοπιμοτήτων που ενδεχομένως να λαμβάνουν χώρα στο παρασκήνιο, για να προβληθεί και να βγει προς τα έξω, η εν λόγω ευάλωτη ομάδα, που ταυτόχρονα γίνεται μια ομάδα-στόχος, αποδέκτης στιγματιστικής αντιμετώπισης. Ο Σ4 κινείται προς αυτήν την κατεύθυνση με όσα μας λέει: *«Δεν είμαι καθόλου σίγουρη για το αν έρχεται εδώ αυτό που πραγματικά αντανακλάται στην ελληνική κοινωνία, δηλαδή θεωρώ ότι πιο εύκολα θα έρθουν παιδιά από συνοικίες Ρομά, παρά από την Κηφισιά και την Εκάλη».*

Τέλος, κρίσιμος θεωρήθηκε ο τρόπος συσχέτισης των απόψεων των επιμελητών για την παραβατικότητα, σύμφωνα με τα ισχύοντα που προτάσσουν οι τυπικοί και άτυποι θεσμοί του κοινωνικού ελέγχου, με τον Σ3 να μας εισάγει σε αυτήν την επιχειρηματολογία: *«Ναι είναι αρκετοί οι Ρομά που μας έρχονται. Βέβαια, αυτό έχει να κάνει σύμφωνα με την εγκληματολογία ανάλογα και που εστιάζει ο επίσημος κοινωνικός έλεγχος».* Πάνω σε αυτό, συμφωνεί και ο Σ9: *«Μην ξεχνάμε, ότι είναι μια ευάλωτη ομάδα, λίγο πολύ στοχοποιημένη και πρόσφορη για τους ελεγκτικούς μηχανισμούς. Προκύπτει, όχι από λόγους που έχουν να κάνουν με τους ίδιους, αλλά με τα κριτήρια που θέτουν οι ελεγκτικοί μηχανισμοί».* Συμπληρωματικά, ο Σ8, μας αναφέρει την στερεοτυπική αντιμετώπιση εκ μέρους τους: *«Ας το δούμε λίγο ανάποδα. Εάν οι διωκτικοί μηχανισμοί του κράτους λειτουργούν με τέτοιου είδους στερεότυπα, ώστε αυτοί οι άνθρωποι να γίνονται πιο εύκολα στόχος. Νομίζω ότι η απάντηση είναι ναι. Το ότι υπάρχει εμπλοκή, δεν σημαίνει κάτι...Με τα κριτήρια της αστυνομίας, οι ομάδες αυτές, έχουν πολύ υψηλή παραβατικότητα»*

6^η Ερώτηση

Ο βαθμός εμπλοκής

Τα τελευταία χρόνια (προσπαθήσαμε να το περιορίσουμε υποθετικά στην τελευταία περίπου πενταετία), ο βαθμός συμμετοχής της παραβατικότητας, στα περιστατικά των επιμελητών ανηλίκων της υπηρεσίας της Αθήνας, κατά τις αφηγήσεις τους, παρουσίαζε μεγάλες διαφορές. Με άλλα λόγια, στην ερώτηση αυτή, ο βαθμός συμφωνίας ήταν μικρός μεταξύ των επαγγελματιών, διότι όπως αιτιολογήθηκε από τον Σ10: *«Πέρα από τα στατιστικά δεδομένα, έχει να κάνει και ο καθένας πως βλέπει τα περιστατικά του»*. Τρεις εκ των επιμελητών, υποστηρίζουν ότι πρόκειται για μια σταθερότητα στην παραβατικότητα εν γένει των ανηλίκων ανά τα χρόνια με τις εξής μαρτυρίες:

Σ2: *«Σταθερό είναι για μένα»*, Σ4: *«Συνολικά ναι, όμως για τους Ρομά δεν νομίζω να έχει αλλάξει έντονα κάτι»* και Σ6: *«Δεν μπορώ να σας πω για αύξηση αλλά για σταθερότητα σίγουρα. Δεν βλέπω κάποια μείωση»*.

Ωστόσο, υπάρχει και μια άλλη οπτική κάποιων άλλων επαγγελματιών, οι οποίοι ναι μεν βλέπουν μια αύξηση, αλλά την διακρίνουν σε ποιοτικές, αλλά σε ποσοτικές ενδείξεις, με την βία των αδικημάτων να αυξάνεται. Πιο συγκεκριμένα, ο Σ1 διευκρινίζει ότι *«Μετά την καραντίνα και αυτό αφορά όλο το φάσμα των ανηλίκων, υπάρχει γενικότερα μια αύξηση στα αδικήματα βίας... Ποιοτικά υπάρχουν αλλαγές, τουλάχιστον βλέπω εγώ από τις δικές μου υποθέσεις»*. Ως προς αυτήν την κατεύθυνση, συμπίπτουν και τα λεγόμενα του Σ8: *«Δεν μειώνονται σίγουρα ή είναι σταθερά ή ανεβαίνουν. Και δεν μιλάω ειδικά για τους Ρομά, αλλά γενικά. Αυτό που βλέπουμε πλέον και νομίζω ότι αποτυπώνεται και στατιστικά, είναι ότι ακόμα και αν μένει σταθερή η ποσοτική μεταβολή, αυτό που σίγουρα μπορούμε να δούμε είναι ότι υπάρχει μια πολύ μεγάλη αύξηση στη βιαιότητα της πράξης»*.

Τέλος, σημαντική εξήγηση αυτής της μεταβολής, δίνουν τα επιχειρήματα του Σ2 ότι *«Έχουν αυξηθεί οι ληστείες, που στις ληστείες εξ' ορισμού, υπάρχει το στοιχείο της βίας...Για παράδειγμα, ένα μεγάλο κομμάτι αποτελεί η απόσπαση ακριβών κινητών από τον άλλον, με την χρήση βίας. Αυτό πριν δέκα χρόνια δεν υπήρχε. Οι έφηβοι τότε, δεν είχαν ακριβά κινητά στα χέρια τους ή μπορεί να μην είχαν και καθόλου κινητά. Τώρα όμως αυτό, αυτόματα ορίζει διαφορετικά το πλαίσιο. Και από την αξία του αντικειμένου και από τον τρόπο τέλεσης της πράξης, αυξάνονται τα αδικήματα βίας»*.

7^η Ερώτηση

Τα είδη των αδικημάτων

Σχετικά με τα είδη των αδικημάτων, η εμπειρία των επιμελητών μέσα από τα λεγόμενά τους δείχνει πως στην πλειοψηφία των αναφορών τους, είναι συγκεκριμένα, γι' αυτό και υπήρξε μεγάλος βαθμός συμφωνίας στις απαντήσεις τους, με τις κλοπές και τις ληστείες να κυριαρχούν. Ειδικότερα, κατά τον Σ4, οι ανήλικοι Ρομά συνήθως διαπράττουν *«Κλοπές, παραβάσεις του Κώδικα Οδικής Κυκλοφορίας, κυρίως η οδήγηση χωρίς άδεια, μπορεί να είναι και κάποιες σωματικές βλάβες. Επίσης, μπορεί να είναι και παραβάσεις σχετικές με την κατοχή ουσιών»*. Ο Σ6 προσθέτει: *«Κλοπές, ληστείες, φθορές ξένης ιδιοκτησίας. Υπάρχουν και οργανωμένες που κλέβουν σίδερα και αλουμίνια»*. Επιπροσθέτως, ο Σ1, εξηγεί πως τα αδικήματα αυτά, δεν έχουν την έκταση άλλων χωρών του εξωτερικού σε επίπεδο εξοπλισμού, λέγοντας: *«Απλή και επικίνδυνη σωματική βλάβη και ληστεία, αλλά όχι με την έννοια που γίνεται στο εξωτερικό, χωρίς δηλαδή την χρήση όπλου. Μπορεί να βγάλουν κανένα μαχαίρι, κανένα κατσαβίδι, κάτι τέτοιο, ή και με γροθιές άσκηση βίας»*.

Στο σημείο αυτό, αξίζει να αναφέρουμε ότι κάποιες απαντήσεις που έδωσαν οι επιμελητές, παρέπεμπαν στην κατηγορία της εγκληματικής οργάνωσης, με τον Σ8 να δηλώνει: *«Επικίνδυνες σωματικές βλάβες, ναρκωτικά, διακίνηση και χρήση, όλα αυτά. Και όταν μαζέψουν πολλά από αυτά, τους φορτώνουν και μια εγκληματική οργάνωση, ο νομικός χαρακτηρισμός, το καπάκι που μπαίνει από πάνω»*. Παράλληλα, εύστοχα δίνεται και η έμφαση στον ρόλο των ενηλίκων, που κατά έναν τρόπο διαδραματίζουν κάποιον ρόλο για την παραβατική εμπλοκή των ανηλίκων, οι οποίοι λόγω ανηλικότητας, τυγχάνουν λιγότερο αυστηρής αντιμετώπισης από το σύστημα ποινικής δικαιοσύνης. Εδώ θα παραθέσουμε τα λεγόμενα του Σ3: *«Πολλές φορές τους κατατάσσουν οι κατηγορίες σε εγκληματική οργάνωση. Πολλές φορές τους χρησιμοποιούν οι μεγαλύτεροι, επειδή ο νόμος για τους ανήλικους παραβάτες είναι λίγο πιο επιεικής και έχει περισσότερο παιδαγωγικό χαρακτήρα, τους βάζουν μπροστά, προκειμένου να κάνουν αυτά που θέλουν»*. Κλείνοντας, ο Σ9 συμπληρώνει: *«Ως επί το πλείστον, είναι αδικήματα κατά της ιδιοκτησίας...Τα κυκλώματα των επιτηδείων ενηλίκων τους χρησιμοποιούν, όπως χρησιμοποιούν και τα αλλοδαπά παιδιά, με την υπόμνηση ότι εσείς είστε ανήλικοι, δεν κινδυνεύετε να μπειτε μέσα, κ.λπ.»*.

8^η Ερώτηση

Παράγοντες εκδήλωσης παραβατικότητας

Στο σημείο αυτό, στην προσπάθεια να δώσουμε μια εξήγηση στο σημαντικότερο ερευνητικό ερώτημα της παρούσας διπλωματικής εργασίας, οι οπτικές όλων των συνεντευξιαζόμενων επιμελητών ποικίλουν αρκετά και ο καθένας τους εστιάζει σε διαφορετικές πλευρές και όψεις, για τις αιτίες που ωθούν τους ανηλίκους Ρομά στην παραβατικότητα. Το γεγονός αυτό, κατά έναν τρόπο, επιβεβαιώνει τους θεωρητικούς ισχυρισμούς μας και την επιχειρηματολογία (βλ. Α΄ Μέρος, Βιβλιογραφική Ανασκόπηση), προς την κατεύθυνση της πολυ-παραγοντικής ερμηνείας για την εμπλοκή των ανηλίκων στην παραβατικότητα.

Σαν πρώτο και με μεγαλύτερη βαρύτητα, θα αναφέρουμε τον συνολικό τρόπο διαβίωσης αυτής της ομάδας πληθυσμού, ο οποίος περιλαμβάνει έντονους δείκτες οικονομικής ανέχειας, φτώχειας, περιθωριοποίησης και κοινωνικού αποκλεισμού, καθιστώντας αυτούς τους ανθρώπους σε κοινωνικά και οικονομικά αδιέξοδα, δίχως βιώσιμες προοπτικές ανέλιξης. Ο Σ2 διατυπώνει: *«Το ένα είναι οι δύσκολες συνθήκες ζωής τους και το συνολικό πλαίσιο. Είναι κοινωνικά και εργασιακά περισσότερο αποκλεισμένοι...Οι ανάγκες της επιβίωσης γίνονται πιεστικές και αυτός είναι ένας πολύ βασικός λόγος που εκδηλώνουν παραβατικότητα...Πρέπει να καλύψουν τις ανάγκες τους. Πως θα το κάνουν; Θα λειτουργήσουν ως ομάδα. Και έτσι, φτάνουν στην παραβατικότητα και ατομικά και ομαδικά πιο γρήγορα»*. Ο Σ1, τονίζει πως η εμπλοκή με την παραβατικότητα ακολουθεί την πορεία ενός φαύλου κύκλου, που είναι δύσκολο κάποιος να ξεφύγει: *«Η φτώχεια, η περιθωριοποίηση, η αμορφωσιά, ο κοινωνικός αποκλεισμός...είναι ένας φαύλος κύκλος»*.

Συμπληρωματικά, Ο Σ4 κάνει λόγο για αυξημένους παράγοντες κινδύνου, λόγω αδιαφορίας της πολιτείας, για τις ανάγκες αυτής της ομάδας, εξηγώντας: *«Οι παράγοντες κινδύνου είναι περισσότεροι για τους Ρομά. Δεν υπάρχει στις περιοχές που ζουν η κατάλληλη παρέμβαση της πολιτείας, όχι μόνο η αστυνόμευση που λέμε, γιατί αστυνόμευση υπάρχει εκεί που θέλουμε, αλλά η στήριξή τους...Υπάρχει αδιαφορία της πολιτείας να ασχοληθεί με αυτήν την ομάδα...θέλει να την αξιοποιεί αναλόγως»*. Επίσης, σύμφωνα με τον Σ6, στις δυσκολίες κατά έναν παράδοξο τρόπο μπορεί να μπουν ακόμα και στην φυλακή, προκειμένου να αποφύγουν καταστάσεις εξαθλίωσης: *«Η οικονομική ανέχεια είναι σε τέτοιον βαθμό, που*

ενώ μπορεί να φοβούνται την φυλακή, μπαίνουν και κάποτε ζαναμπαίνουν. Εθίζονται στη φυλακή».

Παράλληλα, περιγράφεται η εμπλοκή των ανηλίκων Ρομά στην παραβατικότητα, σαν να αποτελεί ένα είδος μάθησης, το οποίο περνάει μέσα από την οικογένεια διαγενεακά ως άτυπη παράδοση, μέσω της δύναμης της αναπαραγωγής των προτύπων. Ο Σ9 εξηγεί: *«Η περιθωριοποίηση, ο αποκλεισμός, η δυσκολία ένταξης στο εκπαιδευτικό περιβάλλον που έχει κοινωνικούς προσδιοριστές κυρίως. Η απομάκρυνση από το εκπαιδευτικό περιβάλλον, ευνοεί την παρέκκλιση και την εκδήλωση παραβατικών συμπεριφορών...Συμπλέκονται και συλλειτουργούν αυτοί (οι παράγοντες) της κουλτούρας, της οικογένειας και του αποκλεισμού. Δεν μπορούμε όμως να πούμε ότι όλες οι οικογένειες των Ρομά ενεργούν κατ' αυτόν τον τρόπο και να τους ταυτίσουμε, αλλά υπάρχει μια παράδοση και υπάρχουν τέτοια πρότυπα, τα οποία αναπαράγονται».*

Παράλληλα, όσο προχωρούσαν οι συνεντεύξεις των επαγγελματιών, υπήρξε ένα μέρος του δείγματος, που τάσσονταν υπέρ της πολύ-παραγοντικής ερμηνείας και που δεν μπόρεσε μέσα από τις αφηγήσεις να απομονωθεί ένας μεμονωμένος παράγοντας, με τον Σ10 να αναφέρει: *«Είναι κοινωνικοί, οικονομικοί παράγοντες και πολιτισμικοί. Πολυπαραγοντικό είναι το θέμα. Όταν ο άλλος γυρνάει μες τον δρόμο, δεν έχει προοπτικές, κ.λπ. τι θα κάνει; Θα έχει παραβατική συμπεριφορά».* Στη συνέχεια, εύστοχα παρουσιάζεται μια πληθώρα λόγων, μέσω της συνολικής τοποθέτησης του Σ7: *«Πολλοί μπορεί να είναι οι λόγοι. Καταρχήν το στίγμα που υπάρχει στην κοινωνία. Η προκατάληψη των μηχανισμών καταστολής. Δεν σημαίνει ότι πάντα υπαίτιοι είναι οι Ρομά, άμα όμως στοχοποιείς συγκεκριμένες ομάδες σε ένα Α.Τ., αυτούς θα πιάνεις πάντα. Ο αποκλεισμός, η έλλειψη επιλογών. Όταν υπάρχει ανυπαρξία στοχευμένης εκπαίδευσης, δηλαδή να ξεκινάμε από νωρίς, να μαθαίνουμε βασικά πράγματα, όπως ότι η ζωή κερδίζεται με έναν μόχθο και όχι με την κλοπή. Επίσης, μεγάλο θέμα είναι και η αναπαραγωγή στα μέσα ενημέρωσης, σχετικά με τους Ρομά...υπάρχει πολύ μεγάλη προκατάληψη με τους Ρομά».*

Κλείνοντας, παραθέτουμε τον Σ8, όπου μέσα από τα λεγόμενά του, θίγεται και η παράμετρος της έλλειψης επιλογών: *«Η παραβατική πράξη δεν είναι μονοσήμαντη, κάτι κρύβεται με την έννοια ότι είναι μια σειρά από παράγοντες, έχει πολλά αίτια...Εάν η διέξοδος της κλοπής δίνει περισσότερα, αυτό θα κάνουν...Η ίδια η ταξική ανισότητα, υπάρχει*

και μέσα στις ομάδες αυτές. Τις περισσότερες φορές, εδώ αποτυπώνεται ότι δεν υπήρχε άλλη επιλογή παρά αυτό».

9^η Ερώτηση

Ο βασικός προσδιοριστικός παράγοντας

Με την συγκεκριμένη ερώτηση, θέλαμε να αναδείξουμε έναν εκ των πολλών παραγόντων που όσο το δυνατόν καθοριστικά και με δυναμικό τρόπο ασκεί τέτοια επιρροή, ώστε οι ανήλικοι Ρομά να ολισθήσουν στον δρόμο της παραβατικότητας. Μπορούμε να πούμε ότι σε μια κοινή βάση, περισσότερο αναφέρθηκε η φτώχεια και οι συνθήκες κοινωνικού αποκλεισμού και περιθωριοποίησης, παραθέτοντας τις εξής απαντήσεις: Σ1: «*Η φτώχεια, μαζί με την έλλειψη κινήτρων*», Σ2: «*Η φτώχεια, οι πιεστικές ανάγκες επιβίωσης*». Αναφορικά με την περιθωριοποίησή τους, ο Σ3 υποστηρίζει ότι «*Η περιθωριοποίησή τους, το ότι δεν εντάσσονται όπως θα έπρεπε στο υπόλοιπο κοινωνικό σύνολο*». Ταυτόχρονα, από τον Σ4 περιγράφεται ο εξής ενδιαφέρον συλλογισμός: «*Θεωρούν ότι είναι στο περιθώριο...Έχει γίνει μια συνειδητότητα...Αυτό που συμβαίνει στους Ρομά, είναι μια γενικότερη στάση και πολιτική κατεύθυνση και δεν μιλάμε μόνο για τους Έλληνες Ρομά*».

Επιπλέον, τα πράγματα στον εργασιακό τομέα ολοένα και δυσκολεύουν για εκείνους, με τον Σ5 να εκφράζει ανοιχτά τις ανησυχίες του, σχετικά με τις επερχόμενες μεταρρυθμίσεις: «*Τώρα που πάνε να περάσουν και τον νέο νόμο για τις λαϊκές αγορές, χθες το διάβαζα και πρέπει να έχεις φορολογική ενημερότητα και δεν ξέρω και εγώ τι, που θα πάει ο τσιγγάνος; ...Εκπαίδευση μηδέν, ενημέρωση μηδέν, δουλειά μηδέν...Ετούτη εδώ η κοινωνία δεν αλλάζει. Και αυτό πάει και για εμάς, είναι μια κλίμακα συγκρίσιμη. Όλα συνδέονται*».

Ακολούθως, ένας βασικός πυλώνας που διατρέχει την συγκεκριμένη εργασία και σε συνάρτηση με την εμπλοκή ή όχι στην παραβατικότητα, είναι για ακόμα μια φορά, η πρόσβαση και η συμμετοχή στην εκπαίδευση. Κάποιοι, θεώρησαν την παιδεία, ως βασικό και καθοριστικό παράγοντα, για την βελτίωση των συνθηκών μείωσης του φαινομένου της παραβατικότητας. Ο Σ7 τον θέτει ως κύριο: «*...Πρώτα θα έβαζα την εκπαίδευση. Ο καταλυτικός παράγοντας που θα μπορούσε να αλλάξει όλη τους την πορεία...Με ποιον τρόπο; Προσαρμοσμένο στη δική τους γλώσσα*». Τέλος, ορθώς περιγράφεται από τον Σ6 ότι

θα μπορούσαν να υπάρχουν καλύτερες προοπτικές γι' αυτήν την πληθυσμιακή ομάδα, όσον αφορά στην ποιότητα ζωής τους, αρκεί να αποκτήσουν έμπρακτα τα εργαλεία της παιδείας, με ο,τι αυτό συνεπάγεται: *«Η οικονομική ανέχεια και η έλλειψη παιδείας. Όταν οι γονείς είναι και οι δύο μέσα στη φυλακή τι ψάχνουμε; ...Αν ζέφευγαν, θα μπορούσε να έχει νόημα η ζωή τους, πολύ παραπάνω από αυτό που πιστεύουν οι ίδιοι για τον εαυτό τους. Παγιδεύονται στην εικόνα που έχει φτιάξει η κοινωνία γι' αυτούς, την αποδέχονται, κατόπιν την αναπαράγουν και γι' αυτό αισθάνονται διαρκώς αδικημένοι και έχουν θυμό. Δεν έχουν τα εργαλεία της παιδείας να αντιστρέψουν αυτήν την κατάσταση».*

10^η Ερώτηση

Προτάσεις μελλοντικών προοπτικών για τη μείωση της παραβατικότητας

Όσον αφορά την τελευταία ερώτηση του οδηγού συνέντευξης, οι επιμελητές κλήθηκαν να προτείνουν σύμφωνα με την δική τους κρίση, διάφορες προτάσεις για το τι θα μπορούσε να συντελέσει στη μείωση της παραβατικότητας των ανηλίκων Ρομά. Εδώ, υπήρχε πλούτος απαντήσεων και οπτικών. Γι' αυτόν τον λόγο, κρίθηκε απαραίτητο, οι απαντήσεις αυτές να ομαδοποιηθούν σε περαιτέρω ερμηνευτικά μοτίβα.

Ξεκινώντας, το πρώτο από όλα όσα ειπώθηκαν και που έπρεπε να αναφερθεί ως βάση, είναι η απαραίτητη καταγραφή αυτού του πληθυσμού, εντός και εκτός σχεδίου πόλεως. Σημαντική καθίσταται η εκτενής περιγραφή των σταδίων που θα έπρεπε να ακολουθήσει το κράτος κατά τον Σ8: *«Να πάμε στο τελείως ρεαλιστικό σενάριο, που αρνούνται σχεδόν όλες οι κυβερνήσεις να το υλοποιήσουν. Καταρχήν, ένα πρώτο πράγμα που κάνεις, καταγράφεις όλον αυτόν τον κόσμο, να δεις ποιος είναι...Η άρνηση στο να καταγράψουν, σημαίνει πολλά πράγματα. Και κοινωνικά και πολιτικά και οικονομικά αν θέλετε. Δεύτερον, εξασφαλίζω συνθήκες, το οποίο δεν είναι καθόλου δύσκολο. Δεν το θέλεις, το κάνεις με τη βία, δεν υπάρχει κανένα πρόβλημα, δεν παραβιάζεις κανένα δικαίωμα...Πρέπει αυτοί οι άνθρωποι να φύγουν από τις λάσπες...».*

Σε δεύτερο επίπεδο, δύο εκ των επιμελητών, αναφέρουν πως πρέπει να τροποποιηθούν οι κυβερνητικές προβλέψεις στην εφαρμογή των επιδομάτων γι' αυτήν την πληθυσμιακή ομάδα. Εδώ θα παραθέσουμε τις απόψεις του Σ1: *«Ένας λόγος είναι να κοπούν τα επιδόματα και ο δεύτερος λόγος είναι να μουν κίνητρα...Να μαθαίνουν*

τέχνες...αναδιάταξη της εκπαιδευτικής πολιτικής γι' αυτούς», καθώς και του Σ10: «...Τους δίνουν κάτι επιδόματα στην αρχή και μετά εξαφανίζονται. Να τα πάρει στο τέλος αυτά. Είναι αντικίνητρο τα επιδόματα».

Στη συνέχεια, για ακόμα μια φορά τονίστηκε η αναγκαιότητα και η σημασία του ρόλου που έχει η παιδεία, καθώς όχι μόνο βοηθάει στην διάπλαση του χαρακτήρα του ατόμου, αλλά συγχρόνως το βοηθάει αποτελεσματικά να συνδεθεί μετέπειτα με την αγορά εργασίας. Εδώ, ο Σ3 αναφέρει: *«Η παιδεία, είναι το πρώτο και κυριότερο αγαθό που θα πρέπει να έχουν όλοι οι άνθρωποι, δηλαδή να υπάρχει πρόσβαση στην εκπαίδευση. Από εκεί και πέρα, αυξάνονται οι πιθανότητες να απορροφηθούν στην αγορά εργασίας...Η παιδεία και η μόρφωση ανοίγουν ορίζοντες...Δεν είναι μόνο η παιδεία, αλλά και η κοινωνική πολιτική να δει και αυτήν την ομάδα των ανθρώπων...»*. Επιπροσθέτως, στην σύνδεση με την αγορά εργασίας, διαδραματίζουν εξίσου σπουδαίο ρόλο και δεν θα μπορούσαν να λείπουν από αυτήν την ενότητα, οι στεγαστικές συνθήκες που πλαισιώνουν την ποιότητα ζωής της συγκεκριμένης πληθυσμιακής ομάδας, καθώς αποτελεί ένα σοβαρό επιχείρημα η σταθερότητα διαμονής σε έναν τόπο για την οργάνωση μελλοντικών σχεδίων. Ο Σ5 είπε: *«Σταθερότητα διαμονής των παιδιών, με προοπτικές εργασίας...διότι λείπει κάτι πολύ βασικό από την ελληνική κοινωνία. Ο συντονισμός»*.

Σε επόμενο στάδιο, όσον αφορά στη σχεδίαση προγραμμάτων και πολιτικών, βοήθησαν στην ενδυνάμωση των επιχειρημάτων αυτής της μελέτης, τα λεγόμενα του Σ2 που καταθέτει την Ευρωπαϊκή εμπειρία: *«Η περίπτωση της ένταξης των Ρομά, είναι διαχρονικά στην Ευρώπη ένα πάρα πολύ μεγάλο ζήτημα και ένα πάρα πολύ μεγάλο στοίχημα...Από την ερμηνεία λοιπόν των κρατών που προσπάθησαν να εφαρμόσουν προγράμματα εκ των άνωθεν και νομίζω γι' αυτό απέτυχαν, αυτό που σήμερα πρέπει να κάνουμε και έχουμε περισσότερη γνώση και στην κοινωνική εργασία με κοινότητα και στην κοινωνική εργασία με ομάδα, είναι να προσπαθήσουμε στον βαθμό του εφικτού, να σχεδιάσουμε και να εφαρμόσουμε προγράμματα, κομμένα και ραμμένα στις ανάγκες και στο συνολικό κοινωνικό και πολιτισμικό προφίλ αυτών των ανθρώπων»*. Συμπληρωματικά ως προς τα όσα είπε ο Σ2, ο Σ6 κατέδειξε την σημασία της κοινοτικής παρέμβασης, για τον σχεδιασμό και την υλοποίηση προγραμμάτων ένταξης των ευάλωτων ομάδων: *«Σίγουρα θα μπορούσαν να γίνουν δράσεις και πρωτοβουλίες, αλλά αυτές να μην γίνονται από τα πάνω. Να ξεκινήσουν από τους τόπους κατοικίας τους, από τους ανθρώπους σε επίπεδο*

κοινότητας...Να πάνε άνθρωποι να ενδιαφερθούν να δουν τι ανάγκες έχουν...Καλό θα ήταν επίσης, να αναβαθμιστούν οι υπηρεσίες και να δοθούν τα εργαλεία, να τα αξιοποιήσουν σε αυτές τις ομάδες πληθυσμού».

Τέλος, ο Σ9 συνοψίζει όλο το φάσμα των απαντήσεων που προαναφέρθηκαν, με την εξής δήλωση: *«Νομίζω ότι πρέπει να υπάρξουν πολιτικές στοχευμένες που να επιτρέπουν την ομαλή ένταξη τους στον κοινωνικό ιστό, με σεβασμό βέβαια πάντα, η ενσωμάτωση αυτή να μην έχει ως συνέπεια την αφομοίωση και εκμηδένιση των δικών τους αξιών και ιδιαιτεροτήτων...».*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

3.1. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τόσο μέσα από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση και τη μελέτη της κοινωνιολογικής θεωρίας, όσο και κατά τη διάρκεια της ερευνητικής διαδικασίας, γίνεται αντιληπτό πως ο πληθυσμός των Ρομά αντιμετωπίζει πολλές δυσκολίες και σοβαρά εμπόδια στην ένταξη του στον κορμό της ελληνικής κοινωνίας. Απ' όσα μοιράστηκαν οι επιμελητές ανηλίκων, είναι φανερό πως οι ανήλικοι Ρομά, δεν διατηρούν ισχυρούς δεσμούς με την κοινωνία, παρά μόνο με το δίκτυο της οικογένειας και το ευρύτερο συγγενικό δίκτυο. Κεντρικό ρόλο στην κοινωνική τους οργάνωση, κατέχει ο θεσμός της οικογένειας, όμως κρίνεται ότι οι ομαλές οικογενειακές σχέσεις (όπου υπάρχουν), δεν επαρκούν για την αποτροπή του ανήλικου ατόμου στην υιοθέτηση παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς και αργότερα εμπλοκής του σε παραβατικές πράξεις. Συμπληρώνοντας, εξετάζοντας την κοινωνιολογική θεωρία του Hirschi, εφόσον η συγκεκριμένη πληθυσμιακή ομάδα δεν είναι ενταγμένη με ικανοποιητικό βαθμό σε εγκαθιδρυμένους θεσμούς και δεν περιβάλλονται από παράγοντες προστασίας (λ.χ. ένταξης στο εκπαιδευτικό σύστημα, υγειονομική περίθαλψη, κ.ά.), τότε η ολίσθηση στην παραβατικότητα είναι παραπάνω από ένα πιθανό σενάριο.

Επιπλέον, σε ένα δεύτερο επίπεδο, έμμεσα γίνεται αντιληπτό, ότι η έννοια της παραβατικότητας, δεν φέρει ιδιαίτερα αρνητικό πρόσημο για τους Ρομά, διότι τα εγκληματικά πρότυπα που μεταβιβάζονται μέσω της μάθησης στο πλαίσιο κλειστών

ομάδων (π.χ. οικογένεια, συνομήλικοι), δεν χαρακτηρίζονται ως ιδιαίτερης βαρύτητας παραβατικές πράξεις (βλ. θεωρία Sutherland).

Για την «επιλογή» του δρόμου της παραβατικότητας, άκρως κρίσιμη καθίσταται και η συνολική εικόνα του βιοτικού τους επιπέδου, με την οικονομική ανέχεια ή σε πολλές περιπτώσεις την ακραία φτώχεια και τις δύσκολες έως απαράδεκτες συνθήκες διαβίωσής τους να κυριαρχούν στην καθημερινότητά τους και να διαμορφώνουν τις μελλοντικές τους ενασχολήσεις. Συνεπώς, προκύπτει το συμπέρασμα ότι πίσω από την διάπραξη παραβατικών πράξεων, υποκρύπτεται ο παράγοντας του τρόπου ζωής τους που συνεπάγεται περιορισμένες ευκαιρίες για την ανάδειξη δυνατοτήτων. Έτσι, πολλές φορές δεν υπάρχει άλλη εναλλακτική, παρά να θέσουν μπροστά το αίσθημα της επιβίωσης, έναντι των νόμιμων τρόπων, προκειμένου να ανταπεξέλθουν σε αυτές τις επιβαρυντικές συνθήκες. Επικουρικά, ο νομαδικός και ασταθής τρόπος διαβίωσής τους, τους ορίζει «ανεπιθύμητους» στα μάτια των ντόπιων κατοίκων που τους αντιμετωπίζουν με καχυποψία και προκατάληψη. Εξίσου σημαντική για την συμμετοχή τους σε ενέργειες παραβατικού προφίλ, κρίνεται και η περιθωριοποίησή τους, καθώς και ο κοινωνικός αποκλεισμός τους.

Συχνά, το ζήτημα των παραβατικών εκδηλώσεων των ανηλίκων Ρομά συνδέεται με μια κοινωνία, η οποία δεν μπορεί να βρει τους απαραίτητους και κατάλληλους μοχλούς ενσωμάτωσής τους, αγνοώντας τα πολιτιστικά τους στοιχεία και συγχρόνως στιγματίζοντάς τους. Κατ' επέκτασιν, η κοινωνική ανάπτυξη των παιδιών και νέων Ρομά λόγω των λιγοστών ευκαιριών και των διακρίσεων στην ιστορία και τον πολιτισμό τους, τους προδιαθέτει συχνά σε κοινωνικές συμπεριφορές ανεπιθύμητου χαρακτήρα (Biriz, 2017, σ. 11).

Μια ακόμη ένδειξη διάρρηξης δεσμών με την ευρύτερη κοινωνία, αποτελεί η ελλιπής επαφή των οικογενειών Ρομά, αφενός με τους δήμους των περιοχών διαμονής τους και αφετέρου με το κράτος, η οποία προσανατολίζεται κυρίως σε επίπεδο προνοιακής μεταχείρισης (π.χ. κοινωνική πρόνοια, επιδόματα), με τις πολιτικές σκοπιμότητες να εξακολουθούν να βρίσκονται στο παρασκήνιο και να επηρεάζουν τη λήψη αποφάσεων και μέτρων για την βελτίωση της ποιότητας ζωής τους. Εξετάζοντας τις δηλώσεις των επιμελητών, καταδεικνύεται πόσο πραγματικό και σοβαρό είναι το πρόβλημα, καθώς και το βάθος της κοινωνικής ανισότητας και των κοινωνικών διακρίσεων που υφίσταται αυτός ο πληθυσμός. Αποτελεί παράδοξο, το γεγονός ότι οι κοινωνίες μας στον 21^ο αι., που

χαρακτηρίζονται από γοργούς ρυθμούς τεχνολογικής ανάπτυξης, δεν έχουν καταφέρει ακόμα να υλοποιήσουν ένα σύστημα καταγραφής του πληθυσμού των Ρομά, να προσδιορίσουν και να εξειδικεύσουν τις ανάγκες τους, προκειμένου η πλειοψηφία αυτών των ανθρώπων να καταγραφούν και να αποκτήσουν μια πλήρη νομική υπόσταση (ληξιαρχική πράξη, πιστοποιητικά οικογενειακής κατάστασης, έγγραφο ταυτοποίησης θεωρημένο από δημόσια αρχή, κ.ά.). Επιπροσθέτως, επισημαίνεται ότι πολλές φορές αποκτούν νομική υπόσταση, μέσω της σύλληψής τους από τους ελεγκτικούς μηχανισμούς και από την αντιμετώπισή τους μέσω του ποινικού συστήματος (π.χ. έκτιση ποινής, κ.λπ.).

Όσον αφορά στο πεδίο της εκπαίδευσης, δυστυχώς και εκεί τα πράγματα δείχνουν κάθε άλλο παρά ιδανικά. Ομόφωνα, προκύπτει από τις απαντήσεις των επιμελητών, το συμπέρασμα ότι η εκπαίδευση αποτελεί έναν από τους πιο ισχυρούς δείκτες ασθενών δεσμών των ενηλίκων και ανηλίκων Ρομά με την οργανωμένη κοινωνία, εκτός ελάχιστων και διακριτών εξαιρέσεων, αλλά και έναν συγχρόνως καθοριστικό και ενοχοποιητικό παράγοντα για την εμπλοκή τους ή μη στην παραβατικότητα.

Πιο συγκεκριμένα, η εικόνα του δείγματος που κυριαρχεί, είναι ότι υπάρχουν εγγραφές, ωστόσο ελάχιστο ποσοστό παρακολουθεί το σχολείο (ελλιπής ή/και ανεπαρκής παρακολούθηση) και στις καλύτερες περιπτώσεις, φτάνουν μέχρι και τις πρώτες τάξεις του γυμνασίου. Ο γενικότερος κανόνας, όπως μας περιγράφουν, είναι ότι οι περισσότεροι στρέφονται στην εκμάθηση κάποιων βασικών γνώσεων (γραφή, ανάγνωση, μαθηματικοί υπολογισμοί), προκειμένου να οδηγηθούν γρήγορα στην αγορά εργασίας. Είναι λυπηρό, ότι λείπει η έννοια του ονείρου και της προσπάθειας μέσα από συνέπεια και επιμέλεια για μια πορεία πραγμάτωσης προσωπικών, επαγγελματικών στόχων και προοπτικών, με αποτέλεσμα να «παγιδεύονται» στους προκαθορισμένους/στερεοτυπικούς ρόλους που τους αποδίδονται από την κοινωνία. Δεν φαίνεται σε ένα μεγάλο μέρος των οικογενειών Ρομά, να έχει γίνει συνείδηση η σημασία και η αναγκαιότητα της εκπαίδευσης και της σχολικής φοίτησης από μικρή ηλικία, γι' αυτό και αργότερα, είναι δύσκολο να ανταπεξέλθουν εξ' ου και η μεγάλη σχολική διαρροή. Στο σημείο αυτό, γίνεται λοιπόν αντιληπτό (Liegeois, 1987, σ. 45), ότι το σχολείο θα πρέπει να λειτουργήσει συμπληρωματικά με την οικογενειακή εκπαίδευση και όχι υποκαταστατικά.

Η συμμετοχή στην εκπαιδευτική διαδικασία, αποτελεί ενδεχομένως μια ευκαιρία κοινωνικής κινητικότητας για αυτά τα παιδιά που βρίσκονται στην καρδιά των κοινωνικών

διακρίσεων και του κοινωνικού αποκλεισμού και που πολλές φορές ζουν σε συνθήκες φτώχειας. Η ένταξή τους στον πυρήνα της εκπαίδευσης μέσω πολιτικών σε μικρο και μακρο επίπεδο που θέτει αυτήν την πληθυσμιακή ομάδα στο επίκεντρο των παρεμβάσεών τους, θα βοηθήσει ώστε να αναπτύξουν το δικό τους μορφωτικό και πολιτισμικό κεφάλαιο, προκειμένου να κερδίσουν με τον αγώνα, τις δεξιότητες και τα ταλέντα τους το «εισιτήριο» για ένα καλύτερο και προσοδοφόρο μέλλον.

Η μεταρρύθμιση των βασικών πολιτικών, ώστε να μη δημιουργούνται αποκλεισμοί είναι κομβικής σημασίας, δεδομένου ότι οι προτεραιότητες που επισημάνθηκαν στις ειδικές ανά χώρα συστάσεις της Ε.Ε. –όπως η χωρίς αποκλεισμούς εκπαίδευση– δεν μπορούν να επιτευχθούν μόνο με στοχευμένες δράσεις (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2015, σ. 5). Ο καθορισμός και η εφαρμογή των εθνικών στρατηγικών σε τοπικό επίπεδο, απαιτεί ισχυρούς και αποτελεσματικούς μηχανισμούς συντονισμού και συνεργασίας, με στόχο την εντατικοποίηση της καταπολέμησης των διακρίσεων, του διαχωρισμού και της αθιγγανοφοβίας.

Στον τομέα πρόσβασης στην εκπαίδευση πρέπει να τεθεί η ανάλογη εφαρμογή των στόχων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ώστε τα κράτη-μέλη θα πρέπει να μεριμνήσουν για την εξασφάλιση τουλάχιστον της ολοκλήρωσης του δημοτικού σχολείου, διευρύνοντας την ποιοτική εκπαίδευση και φροντίδα για την πρώιμη παιδική ηλικία, προκειμένου να μειώσουν τη σχολική εγκατάλειψη των παιδιών στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Έτσι, με βάση τη στρατηγική για την «Ευρώπη 2020», είναι ιδιαίτερα θεμιτή η ενθάρρυνση συμμετοχής των νέων Ρομά στη δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση (Romani Ambassadors, 2018, σ. 6). Επίσης, μέριμνα θα πρέπει να λαμβάνεται (Κανδυλάκη, 2009) και για τον περιορισμό της διαρροής από την υποχρεωτική εκπαίδευση, μέσω της διασφάλισης συστηματικής και τακτικής φοίτησης, ιδιαίτερα μαθητών που εκτίθενται σε συνθήκες κοινωνικού αποκλεισμού. Αυτές οι ενέργειες εκτός των άλλων αφορούν στην πρόληψη της παραβατικότητας (σ. 97).

Ωστόσο, δεν έχει πραγματικό νόημα να μιλάμε για έναν σχεδιασμό εκπαιδευτικής πολιτικής, ο οποίος να τεθεί σε εφαρμογή, εάν δεν δοθεί προτεραιότητα στην κάλυψη των βιοτικών αναγκών αυτής της ευάλωτης πληθυσμιακής ομάδας. Η έννοια μιας συμπεριληπτικής εκπαίδευσης έχει σημασία και πραγματική ουσία, μόνο όταν προέρχεται από την προαγωγή βιώσιμων προβλέψεων παροχής μέλλοντος. Η εξασφάλιση της

αξιοπρεπούς επιβίωσης και η ικανοποίηση βασικών κοινωνικών αναγκών, αποτελούν βασική υποχρέωση του κράτους και θεμελιώδη λίθο για την ιδιότητα του πολίτη.

Τα προγράμματα για την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού πρέπει να σχεδιαστούν και να υλοποιηθούν όχι κεντρικά, αλλά με γνώμονα τις ανάγκες και τις ιδιαιτερότητες του πληθυσμού της τοπικής κοινωνίας, σε εξατομικευμένη βάση παροχής υπηρεσιών (Καβουνίδη, 1996, σ. 269). Τα τελευταία χρόνια όμως, η πολιτεία, μέσω επιδοτούμενων προγραμμάτων, χρηματοδότησε δράσεις, με στόχο την ένταξη των παιδιών Ρομά στο εκπαιδευτικό σύστημα, καθώς και στην επιμόρφωση των εκπαιδευτικών (Χρονάκη, 2012, σ. 177).

Σύμφωνα με τον Ν. 3879/2010 για την «Ανάπτυξη της Δια Βίου Μάθησης», η νέα πολιτική, δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην ανάπτυξη γνώσεων, ικανοτήτων και δεξιοτήτων του εργατικού δυναμικού. Προσπαθεί επίσης, να παράσχει τη δια βίου μάθηση με κοινωνική δικαιοσύνη, σε όλους τους πολίτες και ιδιαίτερα σε όσους έχουν περισσότερη ανάγκη (Γιωτοπούλου & Διγγελίδης, 2016, σ. 105).

Ωστόσο, πρέπει να τονιστεί, ότι τα προγράμματα που υπάρχουν, δεν είναι πάντοτε κατάλληλα σχεδιασμένα, βάσει των εκπαιδευτικών και εργασιακών αναγκών των κοινωνικά ευάλωτων ομάδων και για την περίπτωση των Ρομά, δεν υπάρχει δυνατότητα πρόσβασης σε αυτά, αλλά ούτε παρέχονται εργασιακές ευκαιρίες μετά την ολοκλήρωση κάποιου προγράμματος κατάρτισης. Διακρίνονται από αποσπασματικό χαρακτήρα, ανάλογα με την χρηματοδότηση από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ), χωρίς να συνοδεύονται από υποστηρικτικό δίκτυο παροχής ψυχοκοινωνικών υπηρεσιών (Cross, όπως αναφέρεται στο Γιωτοπούλου & Διγγελίδης, 2016, σ. 107).

Όσον αφορά στην έκβαση των συμπερασμάτων σχετικά με το φαινόμενο της παραβατικότητας, οι επιμελητές μας κατέστησαν σαφές, ότι οι ανήλικοι Ρομά είναι μια κατηγορία που εμφανίζει μια υπερεκπροσώπηση στα πινάκια του Δικαστηρίου της Αθήνας. Δεν έγινε κάποια αναφορά σε αύξηση του βαθμού εμπλοκής τους, αλλά ούτε αναφέρθηκαν σε μείωση. Η εικόνα που αποκομίσαμε από τις απαντήσεις τους, είναι πως τα ποσοστά κυμαίνονται σε σταθερά επίπεδα και αυτό μας διευκρίνισαν περιλαμβάνει όλο το φάσμα των ανηλίκων παραβατών. Ειδικότερα, μέσα από την κατάθεση της εμπειρίας τους, ανησυχητική είναι η διαπίστωση ότι παρατηρείται από τις υποθέσεις τους μια ποιοτική αύξηση, όσον αφορά στην βιαιότητα των αδικημάτων, με τις κλοπές και τις ληστείες να

επικρατούν στα αδικήματα που διαπράττονται. Ως εξήγηση, οι επιμελητές υποστήριξαν, ότι ευθύνονται τόσο ο εγκλεισμός λόγω των κρατικών μέτρων για την προστασία της δημόσιας υγείας από την πανδημία (συνθήκες βιολογικού τρόμου), όσο και η ανάπτυξη της τεχνολογίας και συγκεκριμένα την βιομηχανία ηλεκτρονικών παιχνιδιών, τα οποία προάγουν πρότυπα βίας και καλλιεργούν την επιθετικότητα.

Στη συνέχεια, εξετάζοντας εις βάθος τους διάφορους αιτιολογικούς παράγοντες που συντελούν στην υιοθέτηση παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς και κατόπιν στην διαμόρφωση ενός προφίλ ατόμου που εκδηλώνει παραβατικές πράξεις, μέσα από τα λεγόμενα των επιμελητών, προκύπτει ότι αποδίδεται η εμπλοκή στην παραβατικότητα με την ερμηνεία της πολυπαραγοντικής προσέγγισης. Με άλλα λόγια, συμπίπτει η οπτική των επιμελητών με την οπτική που επιλέξαμε στην διεξαγωγή της συγκεκριμένης μελέτης, όπου τάσσεται υπέρ της άποψης, ότι μια παραβατική πράξη δεν είναι μονοσήμαντη και χρήζει διερεύνησης σε πολλά επίπεδα (βλ. Γεωργούλας, Κουράκης, κ.ά.). Κάποιοι από τους παράγοντες που έλαβαν μεγάλη δημοτικότητα στην εξήγηση της εμπλοκής των ανηλίκων Ρομά στο φαινόμενο της παραβατικότητας ήταν οι φτωχές συνθήκες διαβίωσης, η έλλειψη συμμετοχής και ο χαμηλός βαθμός ένταξης στην εκπαιδευτική διαδικασία, η περιθωριοποίηση και ο κοινωνικός αποκλεισμός, η αδιαφορία της πολιτείας για την προτεραιότητα στο κοινωνικό πρόσωπο της πολιτικής, η έλλειψη επιλογών, τα πρότυπα μάθησης με σκοπό την εξασφάλιση της επιβίωσης, κ.ά.

Ακολούθως, τα ελλείμματα που περιγράφονται δημιουργούν ζητήματα κρίσιμης σημασίας και χρήζουν αντιμετώπιση ολιστικής προσέγγισης, η οποία οφείλει να εστιάσει σε πολλούς και επιμέρους τομείς. Ως αποτέλεσμα, από την συνολική οπτική των επιμελητών, ενώ οι ίδιοι προσπαθούν να ανταπεξέλθουν στις διαρκώς ευμετάβλητες συνθήκες, προσαρμόζοντας τις πρακτικές και τις παρεμβάσεις τους στα νέα δεδομένα, πολλές φορές έρχονται αντιμέτωποι με αισθήματα απογοήτευσης και ματαίωσης, καθώς καλούνται ως δημόσιοι λειτουργοί να αντιμετωπίσουν την αδυναμία του κρατικού μηχανισμού στην εκπλήρωση των επαγγελματικών καθηκόντων τους και στην επιτυχή διασύνδεση και συνεργασία τους με άλλες υπηρεσίες.

Σαν τελευταία ερώτηση, ζητήθηκε στους επιμελητές να προτείνουν πιθανούς τρόπους που θα μπορούσαν να συντελέσουν στη μείωση της παραβατικότητας στον πληθυσμό των ανηλίκων Ρομά (δράσεις, πρωτοβουλίες, πολιτικές). Οι ίδιοι, έδειξαν

αρκετά μεγάλο ενδιαφέρον για τη συγκεκριμένη ερώτηση και θεώρησαν ότι ορθώς πρέπει να αποτυπώνεται ο πραγματικός δείκτης ένταξης όταν μιλάμε για κοινωνικές ομάδες που έχουν ανάγκη την στήριξη σε πολλαπλά επίπεδα. Συνεπώς, στο επίπεδο των προτάσεων, οι απαντήσεις κινήθηκαν γύρω από το ότι θα πρέπει να υπάρξουν θεμελιώδεις αλλαγές στον τρόπο αντιμετώπισης της κοινωνίας. Αρχικά, τονίστηκε η αναγκαιότητα ενασχόλησης της πολιτικής με την θέσπιση στοχευμένων μέτρων που θα λαμβάνουν υπόψιν τους τις ανάγκες, το πολιτισμικό προφίλ και την κουλτούρα αυτής της ομάδας. Ως προς αυτήν την κατεύθυνση, κινήθηκε και η άποψη ότι πρέπει να υπάρχει αναβάθμιση και αναδιάρθρωση του ρόλου των κοινωνικών υπηρεσιών, ώστε να κάνουν περισσότερο κοινοτική παρέμβαση και να βρίσκονται στην καρδιά της κοινότητας, με σκοπό την ανάληψη δράσεων στο πεδίο, ξεφεύγοντας από τον αποκλειστικά διοικητικό και γραφειοκρατικό ρόλο. Επιπροσθέτως, ιδιαίτερη μνεία, δόθηκε στην έμφαση δημιουργίας και εξασφάλισης κατάλληλων και αξιοπρεπών συνθηκών στέγασης και διαβίωσης, με στόχο τη βαθμιαία αστικοποίησή τους, τη βελτίωση της ποιότητας ζωής τους, φέρνοντάς τους πιο κοντά σε δεσμούς συμμετοχής μειώνοντας το χάσμα του κοινωνικού αποκλεισμού. Σημαντική παράμετρος εδώ, κρίνεται, όπως αναφέρθηκε από τους επιμελητές, η απαραίτητη σύνδεση με την αγορά εργασίας σε άμεση βάση, μέσω ειδικών σχολών κατάρτισης, που θα εστιάζει στα ταλέντα και στην ανάπτυξη των δεξιοτήτων.

Στο σημείο αυτό, σημειώνεται ότι η αλληλεπίδραση όψεων και παραμέτρων της κοινωνικής πραγματικότητας, επιζητά σαφώς έναν σχεδιασμό διαφορετικών αρχών και μεθόδων, στην προσπάθειά μας να σχεδιάσουμε μια καλύτερη προοπτική σε επίπεδο προτάσεων και πιθανών λύσεων, μέσα από πολυδιάστατες πολιτικές.

3.2. ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΑΤΑΠΟΛΕΜΗΣΗΣ ΤΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ

Το δύσκολο και πολυσύνθετο έργο της ομαλής ένταξης των Ρομά στους κόλπους της κοινωνίας και η κατάργηση του κοινωνικού αποκλεισμού και των διακρίσεων σε βάρος τους, πέρασε από πολλές, αποσπασματικές κατά το πλείστον, απόπειρες υλοποίησης, τόσο από τις τοπικές κοινωνίες, όσο και από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Παρά τις νομοθετικές

πρωτοβουλίες της Ε.Ε. προς τα κράτη-μέλη να εντάξουν ισότιμα τους Ρομά στο έδαφός τους, ο βαθμός ένταξής τους στην πραγματικότητα, παραμένει χαμηλός και οι συνθήκες διαβίωσής τους υπολείπονται από αυτές των Ευρωπαίων πολιτών του σήμερα. Ακολουθώντας, παραθέτουμε τα βασικότερα νομοθετήματα/οδηγίες/συστάσεις της Ε.Ε., οι οποίες τάσσονται υπέρ αυτού του σκοπού.

3.2.1. Το Πλαίσιο της ΕΕ για εθνικές στρατηγικές ένταξης των Ρομά μέχρι το 2020.

Ήδη από το 2011 η Ε.Ε., με ανακοίνωσή της αναγνώρισε το γεγονός ότι σχεδόν 12 εκατομμύρια Ρομά στην Ευρώπη αντιμετωπίζουν στην καθημερινή τους ζωή, προκαταλήψεις, διακρίσεις, κοινωνικό αποκλεισμό και διαβιούν σε πολύ κακές κοινωνικοοικονομικές συνθήκες. Για τον λόγο αυτόν, δημοσίευσε το ευρωπαϊκό πλαίσιο, με εθνικές στρατηγικές ένταξης των Ρομά μέχρι το 2020.

Σ' αυτό επισημαίνεται ότι η ένταξη των Ρομά θα φέρει όχι μόνο κοινωνικά αλλά και οικονομικά οφέλη τόσο στους Ρομά, όσο και στις κοινότητες όπου διαμένουν. Η μεγαλύτερη συμμετοχή των Ρομά στην αγορά εργασίας θα μπορούσε να βελτιώσει την παραγωγικότητα, να μειώσει τις κρατικές δαπάνες για την κοινωνική πρόνοια και να αυξήσει τα έσοδα από τους φόρους εισοδήματος. Όλα αυτά μπορεί να συμβάλλουν στην δημιουργία φιλικότερης στάσης απέναντι στους Ρομά από το ευρύ κοινό, και να διευκολύνουν έτσι στην ομαλή ένταξή τους στις κοινότητες των οποίων αποτελούν μέρος (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2011, σ. 2).

Στην πράξη όμως, δεν έχουν αλλάξει πολλά στην καθημερινή ζωή των περισσότερων Ρομά και όσα μέτρα έχουν ληφθεί δεν έχουν φέρει σοβαρά αποτελέσματα στο μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Με αυτό το πλαίσιο η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ενθαρρύνει τα κράτη μέλη να υιοθετήσουν μια συνολική προσέγγιση για την ένταξη των Ρομά και να εγκρίνουν τους παρακάτω στόχους (ό.π., σ.4).

1. Πρόσβαση στην εκπαίδευση: Εξασφάλιση ότι όλα τα παιδιά των Ρομά θα ολοκληρώσουν τουλάχιστον το δημοτικό σχολείο. Θα πρέπει να φροντίσουν ώστε να μειωθεί ο αριθμός των παιδιών που εγκαταλείπουν πρόωρα τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, σύμφωνα με τη στρατηγική «Ευρώπη 2020».

2. Πρόσβαση στην απασχόληση μέσω της γεφύρωση του χάσματος απασχόλησης μεταξύ των Ρομά και του υπόλοιπου πληθυσμού. Πολύ σημαντική καινοτομία θα ήταν η απασχόληση προσοντούχων Ρομά σε θέσεις δημοσίων υπαλλήλων. Αυτό το γεγονός θα μπορούσε να προσελκύσει πολλούς Ρομά στην αγορά εργασίας και να αυξήσει έτσι το ποσοστό της απασχόλησης.
3. Πρόσβαση στην ιατροφαρμακευτική περίθαλψη. Εδώ προσδοκάται η μείωση του χάσματος μεταξύ των Ρομά και του υπόλοιπου πληθυσμού, όσον αφορά στην κατάσταση της υγείας. Θα μπορούσαν να προσληφθούν καταρτισμένοι Ρομά σε προγράμματα υγειονομικής περίθαλψης, τα οποία έχουν στόχο τις κοινότητές τους.
4. Πρόσβαση σε στέγαση και βασικές υπηρεσίες κοινής ωφέλειας (όπως είναι η ύδρευση, το ηλεκτρικό ρεύμα και το φυσικό αέριο). Τα κράτη μέλη πρέπει επίσης να αντιμετωπίσουν τις ανάγκες των Ρομά που δεν έχουν μόνιμο τόπο εγκατάστασης (ό.π., σσ. 6-9)

Η ευρωπαϊκή πλατφόρμα για την ένταξη των Ρομά είναι ένα φόρουμ συζήτησης και συντονισμένων δράσεων των οργάνων της ΕΕ και εκπροσώπων της κοινωνίας των πολιτών των Ρομά. Η πρώτη συνεδρίαση της πλατφόρμας έγινε το 2009. Μέσω της πλατφόρμας οι ενδιαφερόμενοι φορείς, ιδιαίτερα οι εκπρόσωποι των κοινοτήτων των Ρομά, θα μπορούν να αναλάβουν ένα ρόλο στο ευρωπαϊκό πλαίσιο για τις εθνικές στρατηγικές ένταξης των Ρομά. Η πλατφόρμα έχει ως στόχο να προτείνει στα κράτη μέλη την εξεύρεση πολιτικών μέσω της ανταλλαγής καλών πρακτικών με τις διεθνείς οργανώσεις που έχουν εμπειρία στην προώθηση της ένταξης των Ρομά.

Επισημαίνεται, ότι οργανώσεις Ρομά, ήδη έχουν εμπλακεί στο σχεδιασμό Εθνικών Στρατηγικών Πλαισίων και την ανάπτυξη Επιχειρησιακών Προγραμμάτων. Ένας αριθμός εκπροσωπείται ήδη σε Επιτροπές Παρακολούθησης, όπου παίρνονται μείζονες αποφάσεις. Η συμμετοχή ΜΚΟ – Ρομά στην παρακολούθηση των πολιτικών των διαρθρωτικών ταμείων κρίνεται αποφασιστική για την ενδυνάμωση των κοινοτήτων των Ρομά στην αναβάθμιση των βιοτικών και εργασιακών τους συνθηκών.

3.2.2. Γνωμοδότηση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής για την ένταξη των μειονοτήτων – Οι Ρομά

Η Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή (2009/C27/20) συστήνει στα κράτη μέλη κάποια βασικά μέτρα για την επίτευξη της όσο το δυνατόν πληρέστερης ένταξης των Ρομά στην κοινωνία όπως: α) τη δημιουργία ενός κατάλληλου νομικού πλαισίου για την εκπαίδευση, απασχόληση και ένταξη, β) την ενεργό συμμετοχή των εκπροσώπων των Ρομά, γ) την εμπλοκή της οργανωμένης κοινωνίας των πολιτών και των Μ.Κ.Ο. και δ) την ανάπτυξη προγραμμάτων στους τομείς της εκπαίδευσης και απασχόλησης (σ. 88). Πιο αναλυτικά, η γνωμοδότηση της Ε.Ε. καταλήγει σε κάποια συμπεράσματα βάσει των οποίων προτείνεται τη λήψη ορισμένων πιο εξειδικευμένων μέτρων για την επίλυση του προβλήματος, όπως αναφέρεται ακολούθως.

Κατ' αρχάς, η δημογραφική εξέλιξη των Ρομά αυξάνεται με γρηγορότερους ρυθμούς απ' ότι στον υπόλοιπο ευρωπαϊκό πληθυσμό, δημιουργώντας και αύξηση αναλφάβητου πληθυσμού. Για το λόγο αυτό, απαιτείται η βελτίωση του εκπαιδευτικού τους επιπέδου καθώς και της απασχόλησής τους, προσαρμοσμένης όμως στην πολιτισμική τους παράδοση και στις ιδιαιτερότητες των συνθηκών διαβίωσής τους.

Κατά δεύτερον, επειδή η πλειονότητα των Ρομά ζει σε συνθήκες φτώχειας, πολλές φορές απόλυτης, είναι αναγκαία η χάραξη στρατηγικών προς την κατεύθυνση της οικονομικής τους ενίσχυσης (ΕΟΚΕ, 2009, σ. 89). Να επιδοτηθούν δηλαδή, με κάποιο τρόπο, ώστε να ιδρύσουν μικρές επιχειρήσεις, γνωρίζοντας ότι οι Ρομά διαθέτουν κατά μέσο όρο επιχειρηματικές ικανότητες (ό.π., σ. 90). Τρίτον, η αντίσταση των Ρομά στην αλλαγή και την εξέλιξη, οφείλεται και στη ρατσιστική συμπεριφορά που ασκούν οι πολίτες και το κράτος σε βάρος τους. Έτσι, θα πρέπει οι κυβερνήσεις να αναγνωρίσουν το θεμελιώδες δικαίωμά τους στην ίση μεταχείριση ως ευρωπαίοι πολίτες.

Τέλος, το υψηλό ποσοστό αποχής των παιδιών Ρομά από την εκπαίδευση και η μη δήλωσή τους στα ληξιαρχεία της χώρας εμποδίζει την ομαλή διαχείριση της παροχής κοινωνικών υπηρεσιών προς τα παιδιά. Για παράδειγμα, συστήνεται στα κράτη μέλη να παρέχουν οικονομική βοήθεια στην οικογένεια για τη φοίτηση των παιδιών, αφού πρώτα αποδείξει ότι έχει εγγράψει το παιδί της στο ληξιαρχείο και προσκομίσει τη σχετική ληξιαρχική πράξη γεννήσεως (ΕΟΚΕ, 2009, σ. 90).

3.2.3. Το Στρατηγικό Πλαίσιο της Ε.Ε. για την Ισότητα, την Ένταξη και την Συμμετοχή των Ρομά.

Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο ήδη από το 2012 είχε αποφανθεί ότι όλες οι μορφές ρατσισμού εναντίον των Ρομά αποτελούν ιστορικά ένα διαρθρωτικό φαινόμενο, το οποίο εκδηλώνεται σε θεσμικό, κοινωνικό και διαπροσωπικό επίπεδο. Αναγνωρίζοντας την σημασία αντιμετώπισής του η Επιτροπή καλεί τα κράτη μέλη να δεσμευτούν σε ένα νέο στρατηγικό πλαίσιο της ΕΕ για τους Ρομά, το οποίο θα προάγει την ισότητα, την ένταξη και τη συμμετοχή.

Ειδικότερα, το 2011 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ενέκρινε πλαίσιο της Ε.Ε. για τις εθνικές στρατηγικές ένταξης των Ρομά μέχρι το 2020. Καλούσε τα κράτη μέλη να σχεδιάσουν εθνικές στρατηγικές ένταξης των Ρομά και άρσης του κοινωνικού τους αποκλεισμού ειδικά μετά την πανδημία COVID-19, η οποία είχε στις αποκλεισμένες και περιθωριοποιημένες κοινότητες Ρομά επιπτώσεις αρνητικές για την υγεία και την κοινωνικοοικονομική τους κατάσταση. Η Επιτροπή έθεσε επτά στόχους σε επίπεδο Ε.Ε. για την περίοδο έως το 2030 στους εξής τομείς: Της ισότητας, της ένταξης, συμμετοχής, της εκπαίδευσης, της απασχόλησης, της στέγασης και της υγείας (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2020, σσ. 1-2).

Η Επιτροπή προτείνει τη λήψη ποσοτικών μέτρων για την παρακολούθηση της επίτευξης αυτών των στόχων μέσω της εμπειρίας που έχει αποκτηθεί από έρευνες μεταξύ των κοινοτήτων Ρομά και με τη συμμετοχή του Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (FRA), κρατών μελών και οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών Ρομά. Επίσης, για την αποτελεσματική επίτευξη των στόχων του στρατηγικού πλαισίου απαιτείται κοινή δράση τόσο σε επίπεδο ΕΕ όσο και σε εθνικό επίπεδο (σ. 4).

Τα κράτη μέλη καλούνται να ολοκληρώσουν τον σχεδιασμό αυτών των εθνικών πλαισίων έως τον Σεπτέμβριο του 2021, και να τα κοινοποιήσουν στην Επιτροπή λαμβάνοντας υπόψη κοινά χαρακτηριστικά και ελάχιστες δεσμεύσεις που θα πρέπει να ισχύουν για όλους καθώς και για Ρομά πληθυσμούς (σ. 7).

Το εθνικό στρατηγικό πλαίσιο (σ. 10), θα πρέπει να ορίζει τους παρακάτω βασικούς στόχους και μέτρα, όσον αφορά:

α) επιμέρους στόχους και μέτρα για συγκεκριμένες ομάδες όπως παιδιά, γυναίκες, ηλικιωμένους, μετακινούμενους πολίτες της ΕΕ, υπηκόους τρίτων χωρών, απάτριδες Ρομά, κ.λπ.,

β) μέτρα για την καταπολέμηση του αντισιγανισμού και των διακρίσεων,

γ) μέτρα που θα διασφαλίζουν την ένταξη των Ρομά, ιδιαίτερα στους τομείς της εκπαίδευσης, της απασχόλησης, της υγείας και της στέγασης

δ) ειδικό προϋπολογισμό για την υλοποίηση και παρακολούθηση,

ε) μηχανισμούς για υποβολή εκθέσεων,

στ) σύστημα πολιτικής διαβούλευσης και συνεργασίας με τους Ρομά, με αρμόδια υπουργεία, φορείς ισότητας, κλπ.

Επειδή θεωρείται ότι η αξιοποίηση των δυνατοτήτων των Ρομά θα οδηγήσει σε καλύτερα κοινωνικά και οικονομικά αποτελέσματα για όλη την κοινωνία, απαιτούνται πιο εντατικές δεσμεύσεις από την ΕΕ, ιδιαίτερα όσον αφορά στη διαχείριση των ευρωπαϊκών κονδυλίων με στόχο την ενσωμάτωση, τα οποία προέρχονται από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο ΕΚΤ+).

Το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ), αποτελεί τον κύριο άξονα επίτευξης στόχου που αφορά στις επενδύσεις στο ανθρώπινο κεφάλαιο, στην απασχόληση και την κοινωνική ένταξη. Από το 1957 προωθεί δράσεις για την κοινωνική δικαιοσύνη, την κοινωνική ισότητα και την κοινωνική πρόοδο (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2018, σ. 46). Ειδικότερα, ο ευρωπαϊκός πυλώνας κοινωνικών δικαιωμάτων του ΕΚΤ τον Νοέμβριο του 2017 στη σύνοδο του Γκέτεμποργκ, επανατοποθέτησε το ζήτημα της αντιμετώπισης των κρατών μελών, από πόρους της Ε.Ε. με προτεραιότητα τα εξής:

α) βελτίωση του συστήματος υγειονομικής περίθαλψης,

β) επένδυση στην εκπαίδευση και την απασχόληση,

γ) ενσωμάτωση των μεταναστών στην αγορά εργασίας,

δ) υγειονομική προστασία ατόμων με χαμηλό εισόδημα και καταπολέμηση της φτώχειας και της ανισότητας (ό.π., σ. 47).

Με βάση τα παραπάνω, αντιλαμβανόμαστε ότι η Ε.Ε. με στοχευμένες δράσεις προσπαθεί να βελτιώσει το βιοτικό, μορφωτικό και ευρύτερα κοινωνικό επίπεδο των πολιτών της και όσων διαβιούν σε αυτήν.

Η υποβολή εκθέσεων και η παρακολούθηση των εθνικών δράσεων θα πραγματοποιούνται τόσο σε επίπεδο ΕΕ όσο και σε εθνικό επίπεδο. Το 2022, η Επιτροπή θα προβεί σε απολογισμό και αξιολόγηση των εθνικών στρατηγικών πλαισίων όσον αφορά στις δεσμεύσεις που ανέλαβαν τα κράτη μέλη όσο και αργότερα των εκθέσεων που τα κράτη μέλη καλούνται να υποβάλλουν ανά διετία από το 2023 και μετά. Αυτές οι εκθέσεις θα πρέπει να δημοσιοποιούνται και θα συζητούνται στα εθνικά κοινοβούλια, ώστε να ενισχύεται η διαφάνεια σε επίπεδο πολιτικής (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2020, σ. 14). Επιπλέον, κατά την υλοποίηση του σχεδίου δράσης της ΕΕ για την καταπολέμηση του ρατσισμού 2020-2025, θα λαμβάνεται υπόψη και η οπτική των Ρομά (ό.π., σ. 16).

Σημειώνουμε εδώ πως το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων έχει θέσει σε ανοιχτή δημόσια διαβούλευση την Εθνική Στρατηγική και το Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά (ΕΣΚΕ) 2021-2030. Όπως αναφέρεται, μεταξύ άλλων, στην ανακοίνωση του Γραφείου Τύπου του υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων: Η ΕΣΚΕ Ρομά 2021 – 2030 ενσωματώνει τις κατευθύνσεις, προτεραιότητες και στόχους, που έχουν τεθεί για την κοινωνική ένταξη των Ρομά στο ευρωπαϊκό στρατηγικό πλαίσιο ως το 2030, στη Σύσταση της 12ης Μαρτίου 2021, καθώς και στις αρχές και στόχους του Σχεδίου Δράσης για τον Ευρωπαϊκό Πυλώνα Κοινωνικών Δικαιωμάτων. Παράλληλα, αποτελεί υποχρέωση της χώρας μας η παρακολούθηση της εφαρμογής της ανά διετία, όπως ορίζει το νέο Στρατηγικό Πλαίσιο της ΕΕ 2021-2030 και η Σύσταση του Συμβουλίου της 12ης Μαρτίου 2021 για την ισότητα, την ένταξη και τη συμμετοχή των Ρομά.

Οι λύσεις για την αλλαγή της κοινωνικής και οικονομικής κατάστασης των Ρομά που είναι απαραίτητες για την ομαλή ένταξή τους στην κοινωνία, απαιτούν τη λήψη μέτρων (κοινωνικών, οικονομικών και νομοθετικών) σε επίπεδο κρατών μελών της Ε.Ε. με τη συνεργασία των εκπροσώπων του πληθυσμού των Ρομά.

Οι διεργασίες της ένταξης των Ρομά πρέπει να στοχεύουν στην εξάλειψη των βαθιά ριζωμένων προκαταλήψεων που τους διακατέχουν με την εφαρμογή μακροπρόθεσμων μέτρων προσαρμοσμένων στις ανάγκες τους. Τα ευρωπαϊκά διαρθρωτικά προγράμματα, με τη σωστή χρηματοδότηση θα μπορούσαν να προσφέρουν τέτοιες λύσεις. Όμως βιώσιμες λύσεις επιτυγχάνονται μόνο από τη σύνδεση πολιτικών και αποτελεσματικών δράσεων που

δοκιμάζονται στην πράξη. Ισχυρό νομικό πλαίσιο, αμοιβαίος σεβασμός και εξάλειψη στερεοτύπων και προκαταλήψεων, αποτελούν τη βάση για μια επιτυχημένη ενταξιακή πολιτική και σαφώς θα μπορούσε να λειτουργήσει προστατευτικά έναντι της εμπλοκής στην παραβατικότητα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Αλεξιάδης, Σ. (1989). *Εγκληματολογία* (γ' έκδοση). Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα.

Αλεξιάδης, Σ. (2004). *Εγκληματολογία* (δ' έκδ.). Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα.

Βασιλαντωνοπούλου, Β. (2014). «Λευκά Κολάρα» & Οικονομικό Έγκλημα: Κοινωνική Βλάβη & Αντεγκληματική Πολιτική. Αθήνα: Δίκαιο & Οικονομία – Π.Ν. Σάκκουλας.

Βασιλειάδου, Μ., & Παυλή-Κορρέ, Μ. (2011). *Η εκπαίδευση των Τσιγγάνων στην Ελλάδα: “Όποιος ξέρει πολλά, πολλά τραβάει”*. Αθήνα: Ι.ΝΕ.ΔΙ.ΒΙ.Μ.

Babbie, E. (2011). *Εισαγωγή στην Κοινωνική Έρευνα* (Κ. Ζαφειρόπουλος, Επιμ., Γ. Βογιατζής, Μτφρ.). Αθήνα: Κριτική.

Becker, H. S. (2000). *Οι Περιθωριοποιημένοι: Μελέτες στην Κοινωνιολογία της Παρέκκλισης* (Α. Κουτζόγλου & Β. Μπουρλιάσκος, Μτφρ.). Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Berg, L. B. (2001). *Qualitative Research Methods for the Social Sciences* (4th ed.). USA: Allyn And Bacon.

Βιδάλη, Σ. (2013). *Εισαγωγή στην Εγκληματολογία*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Biris, D. L. (2017). Criminality Among Roma Population. Στο Μ. Tomita (Ed.), *SPECTO – International Conference Multidisciplinary Perspectives in the Quasi-Coercive Treatment of Offenders* (6th ed.), May 11-12, 2017, Freiburg, Germany (pp. 11-15). Italy: Filodiritto.

Ανακτήθηκε

από:

https://www.researchgate.net/profile/Rafaela_Pascoal/publication/322021823_The_Challenge_of_the_Nigerian_Migration's_Trends_for_Sexual_Exploitation_Purposes_to_the_Italia

n_Legal_Framework_on_Migration_Policies/links/5a3e406e458515f6b03b14d0/The-Challenge-of-the-Nigerian-Migrations-Trends-for-Sexual-Exploitation-Purposes-to-the-Italian-Legal-Framework-on-Migration-Policies.pdf#page=12

Bottomore, T. B. (1990). *Κοινωνιολογία: κεντρικά προβλήματα και βασική βιβλιογραφία* (Δ. Γ. Τσαούσης, Επιμ., Εισ. & Μτφρ., β' έκδ.). Αθήνα: Gutenberg.

Γασπαρινάτου, Μ. (2020). *Νεανική Παραβατικότητα & Αντεγκληματική Πολιτική*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Γεωργούλας, Σ. & Τσαλκάνης, Α. (2006). Κοινωνικοί λειτουργοί και πρόληψη της νεανικής παραβατικότητας σε επίπεδο Κοινότητας. *Κοινωνική Εργασία*, 82, 88-103.

Γεωργούλας, Σ. (2009). *Παρέκκλιση Ανηλίκων – ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ, ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ*. Αθήνα: Εκδόσεις ΚΨΜ.

Γιωτοπούλου, Θ. & Διγγελίδης Ν. (2016). Χαρακτηριστικά Ποιότητας Ζωής Ενηλίκων Ρομά που έχουν παρακολουθήσει Προγράμματα Γλωσσικής Εκπαίδευσης, ως προς την Υγιεινή Διατροφή και την Άσκηση. *Αναζητήσεις στην Φυσική Αγωγή και τον Αθλητισμό*, 14 (3), 102-121. Ανακτήθηκε από:

<http://research.pe.uth.gr/emag/index.php/inquiries/article/view/304/>

Cohen, S. (1985). *Visions of Social Control: Crime, Punishment and Classification*. Cambridge: Polity Press.

Cohen, L. & Manion, L. (1997). *Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας* (Χ. Μητσοπούλου & Μ. Φιλοπούλου, Μτφρ.). Αθήνα: Εκδόσεις Έκφραση.

Creswell, J.W. (2011). *Η ΕΡΕΥΝΑ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ: Σχεδιασμός, Διεξαγωγή και Αξιολόγηση της Ποσοτικής και της Ποιοτικής Έρευνας* (Χ. Τσορμπατζούδης, Επιμ., Ν. Κουβαράκου, Μτφρ.). Αθήνα: Έλλην.

Durkheim, E. (1978). *Οι κανόνες της κοινωνιολογικής μεθόδου* (Λ. Μ. Μουσούρου, Επιμ. & Μτφρ.). Αθήνα: Gutenberg.

Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής Ένταξης των Ρομά (2018). Ελληνική Νομοθεσία (21.08.2018). Ανακτήθηκε από: <https://egroma.gov.gr/ellhnikh-nomothesia/>

Έξαρχος, Γ. (1998). Κοινωνικός Αποκλεισμός των Τσιγγάνων. Στο Κ. Κασιμάτη (Επιμ.), *Κοινωνικός Αποκλεισμός: Η Ελληνική Εμπειρία* (σσ. 193-220). Αθήνα: Gutenberg.

Ευρωπαϊκή, Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή (ΕΟΚΕ) (2009). Γνωμοδότηση με θέμα: «Η ένταξη των μειονοτήτων – οι Ρομά». Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (03.02.2009). Ανακτήθηκε από:

[https://eur-](https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2009:027:0088:0094:EL:PDF)

[lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2009:027:0088:0094:EL:PDF](https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2009:027:0088:0094:EL:PDF)

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2011). Πλαίσιο της Ε.Ε. για εθνικές στρατηγικές ένταξης των Ρομά μέχρι το 2020. Ανακτήθηκε από: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011DC0173&from=EL>

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2015). Έκθεση σχετικά με την εφαρμογή του πλαισίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τις εθνικές στρατηγικές ένταξης των Ρομά. Ανακτήθηκε από: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2015:0299:FIN:EL:PDF>

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2018). Ένας σύγχρονος προϋπολογισμός για μια Ένωση που προστατεύει, ενδυναμώνει και υπερασπίζεται τους πολίτες της. Πολυετές Δημοσιονομικό Πλαίσιο 2021-2027. Ανακτήθηκε από: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52018DC0321&from=EN>

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2020). Μια Ένωση Ισότητας: Στρατηγικό πλαίσιο της Ε.Ε. για την ισότητα, την ένταξη και την συμμετοχή των Ρομά (07.10.2020). Ανακτήθηκε από:

https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:9a007e7e-08ad-11eb-a511-01aa75ed71a1.0014.02/DOC_1&format=PDF

Ευστρατόγλου, Α. Ι. (1999). *Οικονομικές και κοινωνικές διαστάσεις του αναλφαβητισμού στην Ελλάδα (1983-1997)*. Αθήνα: Τυπωθήτω, Γιώργος Δαρδανός.

Ζαγούρα, Π. (2008). Συμβουλευτική σε ανήλικους παραβάτες και κρατούμενους. Στο Σ. Βιδάλη & Π. Ζαγούρα (Επιμ.), *Συμβουλευτική και φυλακή* (σσ. 71-117). Αθήνα – Κομοτηνή: Σάκκουλας.

Giddens, A. (2002). *Κοινωνιολογία* (Δ.Γ. Τσαούσης, Επιμ. & Μτφρ.). Αθήνα: Gutenberg.

Henslin, J. M., Gillis, J. R., et al. (2000). *Κείμενα Κοινωνιολογίας του γάμου και της οικογένειας* (Χ. Νόβα-Καλτσούνη, Επιμ.). Αθήνα: Τυπωθήτω.

Hughes, M., & Kroehler C. (2014). *Κοινωνιολογία – Οι βασικές έννοιες* (Θ. Ιωσηφίδης, Επιμ., Γ. Χρηστίδης, Μτφρ., β' έκδ.). Αθήνα: Κριτική.

Ιντζεσίλογλου, Ν. (2012). *Κοινωνιολογία του Δικαίου* (β' έκδ.). Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα.

Ισάρη, Φ., & Πουρκός, Μ. (2015). *Ποιοτική Μεθοδολογία Έρευνας – Εφαρμογές στην Ψυχολογία και στην εκπαίδευση*. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Ανακτήθηκε από:

https://repository.kallipos.gr/bitstream/11419/5826/4/15327_Isari-KOY.pdf

Ιωσηφίδης, Θ. (2008). *Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.

Καβουνίδα, Τ. (1996). Οι υπηρεσίες κοινωνικής πρόνοιας και η καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού. Στο Η. Κατσούλης (Επιμ.), *Διαστάσεις του Κοινωνικού*

Αποκλεισμού στην Ελλάδα – Κύρια θέματα και προσδιορισμός προτεραιοτήτων πολιτικής – Έκθεση για το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (Τόμος Α', σσ. 251-271). Αθήνα: ΕΚΚΕ.

Κανδυλάκη, Α. (2009). *Κοινωνική Εργασία σε Πολυπολιτισμικό Περιβάλλον* (2^η έκδ.). Αθήνα: Τόπος.

Καρδαρά, Α. (2021). *Νέοι παγιδευμένοι στα παιχνίδια της βίας: Εγκλήματα με δράστες και θύματα νέους*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Κορώνα, Σ. (2014). *Παράγοντες κινδύνου για την ανήλικη παραβατικότητα* (Μεταπτυχιακή Εργασία, Τεχνολογικό Ίδρυμα Θεσσαλίας, Λάρισα).

Ανακτήθηκε από:

<https://ir.lib.uth.gr/xmlui/bitstream/handle/11615/52931/20961.pdf?sequence=1>

Κοσμάτος, Κ. (2020). *Δίκαιο Ανηλίκων: Θεωρία και Πράξη*. Θεσσαλονίκη: Νομική Βιβλιοθήκη.

Κουράκης, Ν. Ε. (1997). Η Πρόληψη της Παραβατικότητας των Ανηλίκων στην Ελλάδα. Στο Α. Τσήτσουρα (Επιμ.), *Αντεγκληματική Πολιτική και Δικαιώματα του Ανθρώπου* (σσ. 63-76). Αθήνα: Αντ. Ν. Σάκκουλα.

Κουράκης, Ν. Ε. (2004). *Το Δίκαιο Παραβατικών Ανηλίκων – Στο Μεταίχμιο Ποινικού Δικαίου και Εγκληματολογίας*. Αθήνα: Αντ. Ν. Σάκκουλα.

Κουράκης, Ν. Ε. (2006). *Το θεσμικό πλαίσιο του δικαίου ανηλίκων (Ελλάδα και Ευρώπη)*. Ανακτήθηκε από: <http://www.niotho-asfalis.gr/na/meletes16.pdf>

Κουράκης, Ν. Ε. (2013). *Δίκαιο Παραβατικών Ανηλίκων – Ποινική και Εγκληματολογική Προσέγγιση* (β' έκδ.). Αθήνα: Αντ. Ν. Σάκκουλα.

Korunovska, N. & Jovanovic, Z. (2020). *Roma in the Covid-19 Crisis: An Early Warning From Six EU Member States*. Open Society Foundations.

Ανακτήθηκε από: <https://resourcecentre.savethechildren.net/pdf/roma-in-the-covid-19-crisis-20200428.pdf>

Λιάπη, Ε., & Γώγου Σ. (2018). Δημοκρατία, δικαιώματα και ανισότητες στην εποχή της κρίσης. Προκλήσεις στον χώρο της έρευνας και της εκπαίδευσης. Στο *Δ' Διεθνές Συνέδριο ΙΑΚΕ, Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΤΩΝ ΡΟΜΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ*, 27-29 Απριλίου 2018. Ηράκλειο: ΙΑΚΕ.

Ανακτήθηκε από:

https://www.academia.edu/39656507/%CE%97_%CE%95%CE%9A%CE%A0%CE%91%CE%99%CE%94%CE%95%CE%A5%CE%A3%CE%97_%CE%A4%CE%A9%CE%9D_%CE%A1%CE%9F%CE%9C%CE%91_%CE%A3%CE%A4%CE%97%CE%9D_%CE%95%CE%9B%CE%9B%CE%91%CE%94%CE%91_4%CE%BF_%CE%94%CE%B9%CE%B5%CE%B8%CE%BD%CE%AD%CF%82_%CE%A3%CF%85%CE%BD%CE%AD%CE%B4%CF%81%CE%B9%CE%BF_%CE%99%CE%91%CE%9A%CE%95_%CE%97%CF%81%CE%AC%CE%BA%CE%BB%CE%B5%CE%B9%CE%BF

Liegeois J. P. (1987). *School Provision for Gypsy and Traveller Children: A Synthesis Report*. Luxembourg: Commission of the European Communities.

Λυδάκη, Α. (1998). *Οι Τσιγγάνοι στην πόλη: Μεγαλώνοντας στην Αγία Βαρβάρα*. Αθήνα: Καστανιώτης.

Μαλλούχου, Α. & Μουτσοπούλου Χ. (2018). Συμβουλευτική και Επιμελητές Ανηλίκων: Διαστάσεις κοινωνικής διαπαιδαγώγησης των ευρισκόμενων σε κίνδυνο ή σε σύγκρουση με τον νόμο ανηλίκων, *Crime Times* (5), pp. 1-32. Ανακτήθηκε από: <https://www.crimetimes.gr/wp-content/uploads/2018/02/%CE%A3%CE%A5%CE%9C%CE%92%CE%9F%CE%A5%CE%9B%CE%95%CE%A5%CE%A4%CE%99%CE%9A%CE%97-%CE%9A%CE%91%CE%99->

%CE%95%CE%A0%CE%99%CE%9C%CE%95%CE%9B%CE%97%CE%A4%CE%95
%CE%A3-
%CE%91%CE%9D%CE%97%CE%9B%CE%99%CE%9A%CE%A9%CE%9D.pdf

Matsueda, R. L. (1982). Testing Control Theory and Differential Association: A Causal Modelling Approach. *American Sociological Review*, 47, 489-504. Ανακτήθηκε από: <http://faculty.washington.edu/matsueda/Papers/Testing.pdf>

Μουχελή, Α. (1996). Τσιγγάνοι και κοινωνικός αποκλεισμός. Στο Η. Κατσούλης (Επιμ.), *Διαστάσεις του Κοινωνικού Αποκλεισμού στην Ελλάδα – Κύρια θέματα και προσδιορισμός προτεραιοτήτων πολιτικής – Έκθεση για το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο* (Τόμος Α, σσ. 499-525). Αθήνα: ΕΚΚΕ.

Μητακίδου, Σ. (2015). «Παίρνουν τα επιδόματα και κάθονται»: Επιδοματικές πολιτικές και Ρομά. Στο Σ. Μητακίδου (Επιμ.), *Ένταξη Ρομά – Διεθνής και Ελληνική εμπειρία: Το παρόν μιας διάρκειας* (σσ. 129-143). Θεσσαλονίκη: Υπουργείο Πολιτισμού, Παιδείας και Θρησκευμάτων.

Μπενβενίστε, Ρ. (1994). *Η Ποινική Καταστολή της Νεανικής Εγκληματικότητας τον 19^ο αιώνα (1833-1911)*. Αθήνα – Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλα.

Νόβα-Καλτσούνη, Χ. (1995). *Κοινωνικοποίηση: Η γένεση του κοινωνικού υποκειμένου*. Αθήνα: Gutenberg.

Νόβα-Καλτσούνη, Χ. (2004). Η τσιγγάνικη οικογένεια στην ελληνική κοινωνία. Επιμορφωτικό υλικό στα πλαίσια του Προγράμματος «Ένταξη Τσιγγανοπαίδων στο σχολείο». Ιωάννινα: ΥΠ.Ε.Π.Θ. Ανακτήθηκε από: <http://repository.edulll.gr/edulll/bitstream/10795/265/2/265.pdf>

Νόβα-Καλτσούνη, Χ. (2010). *Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης*. Αθήνα: Gutenberg.

Νόμος 4619/2019 Κύρωση του Ποινικού Κώδικα με θέμα: «Ειδικές Διατάξεις για Ανήλικους», Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας, Τεύχος Α' 95/11-06-2019.

Ντούσας, Δ. (1997). *Rom και Φυλετικές Διακρίσεις*. Αθήνα: Gutenberg.

Πιτσελά, Α. Γ. (2006). *Η κοινωνική αρωγή στο πεδίο της ποινικής δικαιοσύνης* (β' έκδ.). Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα.

Πιτσελά, Α. Γ. (2013). *Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων* (ζ' έκδ.). Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα.

Προεδρικό Διάταγμα 6/2021 με θέμα: «Μέρος Τρίτο: Περιφερειακές Υπηρεσίες Υπουργείου Δικαιοσύνης», Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας, Τεύχος Α' 7/15-01-2021.

Romani Ambassadors (2018). Ένταξη των Ρομά μέσω της εκπαίδευσης. Στο *Έργο Διεθνούς Συνάντησης “Πρεσβευτής των Ρομά”*. Ανακτήθηκε από: <https://projectpal.eu/wp-content/uploads/2019/04/C1%20Strategy%20document/Greek/Ambassadors%20Greek.pdf>

Σελλά-Μάζη, Ε. (2015). Η διγλωσσία στην Ελλάδα. Στο Ε. Σκούρτου, & Β. Κούρτη-Καζούλη (Επιμ.), *Διγλωσσία και Διδασκαλία της Ελληνικής ως Δεύτερης Γλώσσας* (σσ. 20-69). Αθήνα: ΕΜΠ, ΣΕΑΒ. Ανακτήθηκε από: <https://repository.kallipos.gr/pdfviewer/web/viewer.html?file=/bitstream/11419/6346/6/15523-Skourtou-KOY.pdf>

Σπινέλλη, Κ. Δ. (1985). *ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ: Σύγχρονες και παλαιότερες κατευθύνσεις*. Αθήνα: Αντ. Ν. Σάκκουλα.

Σπινέλλη, Κ. Δ. (1992). *Ελληνικό Δίκαιο Ανηλίκων Δραστών και Θυμάτων – Ένας κλάδος υπό διαμόρφωση*. Αθήνα – Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλα.

Σπινέλλη, Κ. Δ. (2005). *ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ – Σύγχρονες και παλαιότερες κατευθύνσεις* (β' έκδ.). Αθήνα – Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλα.

Σύνδεσμος Επιμελητών Δικαστηρίων Ανηλίκων (ΣΕΔΑ) (χ.χ.). Ανακτήθηκε από: <http://www.epimelitesanilikon.gr/poiotika.html>

Salagaev, A. (2003). Juvenile Delinquency. Στο *World Youth Report: The global situation of young people*, pp. 188-211. United Nations: Department of Economic and Social Affairs.

Τερζοπούλου, Μ., & Γεωργίου, Γ. (1998). *Οι Τσιγγάνοι στην Ελλάδα: Ιστορία – Πολιτισμός* (β' έκδ.). Αθήνα: ΥΠΕΠΘ, Γ.Γ.Λ.Ε.

Τρέσσου, Ε. & Μητακίδου, Σ. (2015). Παιδιά Ρομά στην εκπαίδευση: Πολυπλοκότητα και προοπτικές. Στο Σ. Μητακίδου (Επιμ.), *Ένταξη Ρομά – Διεθνής και Ελληνική εμπειρία: Το παρόν μιας διάρκειας* (σσ. 81-90). Θεσσαλονίκη: Υπουργείο Πολιτισμού, Παιδείας και Θρησκευμάτων.

Τσαλκάνης, Α., Γεωργούλας, Σ., & Μανουδάκη, Θ. (2005). Η προβληματική της νεανικής παραβατικότητας στην Ελλάδα. Μια συνοπτική προσέγγιση. *Κοινωνική Εργασία*, 78, 101-114.

Taylor, I., Walton, P., & Young, J. (1973). *The New Criminology: For a social theory of deviance*. London and Boston: Routledge & Kegan Paul.

Thio, A. (2003). *Παρεκκλίνουσα Συμπεριφορά* (Χ. Τσουραμάνης, Επιμ., Μ. Μπαρπάτση, Μτφρ., δ' έκδ.). Αθήνα: Έλλην.

Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων (2021). Διαδικτυακός τόπος διαβουλεύσεων με θέμα: Εθνική Στρατηγική και Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά 2021 – 2030. Ανακτήθηκε από: <http://www.opengov.gr/minlab/?p=5472>

Φαρσεδάκης, Ι. Ι. (1985). *Παραβατικότητα και κοινωνικός έλεγχος των ανηλίκων*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Φίλιας, Β. (1996). *Εισαγωγή στη Μεθοδολογία και τις Τεχνικές των Κοινωνικών Ερευνών* (β' έκδ.). Αθήνα: Gutenberg.

Χαΐδου, Α. (2021). *Εγκληματικότητα Ανηλίκων: Αιτιολογικές προσεγγίσεις, πρόληψη και κοινωνικός έλεγχος* (γ' έκδ.). Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Χρονάκη, Α. (2012). Η επίλυση αριθμητικών προβλημάτων ως τόπος παραγωγής ετερότητας. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 137, 173-200. Doi: <https://doi.org/10.12681/grsr.24>

Ψαρρού, Μ. Κ., & Ζαφειρόπουλος, Κ. (2001). *Επιστημονική Έρευνα: Θεωρία και Εφαρμογές στις Κοινωνικές Επιστήμες*. Αθήνα: Τυπωθήτω, Γιώργος Δαρδανός.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

Οδηγός Συνέντευξης

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Συνομιλητές	Φύλο	Ακαδημαϊκές Σπουδές και Επιστημονική Ιδιότητα	Χρόνος Άσκησης Επαγγέλματος
Σ(χ)			

A. ΑΝΗΛΙΚΟΙ ΡΟΜΑ ΚΑΙ ΣΥΝΔΕΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

1. Είναι υποστηρικτικό το οικογενειακό περιβάλλον του ανηλίκου Ρομά στην ένταξή του στον κοινωνικό ιστό;
2. Ποιες βαθμίδες εκπαίδευσης ακολουθούν οι ανήλικοι Ρομά σύμφωνα με την εμπειρία σας;
3. Οι νέοι που υποστηρίζετε, εκδηλώνουν όνειρα για το μέλλον ή ενδιαφέρον για επαγγελματική σταδιοδρομία; Αν ναι, προς ποια κατεύθυνση;
4. Συμμετέχουν σε προγράμματα/εκδηλώσεις του δήμου ή της περιοχής τους; (π.χ. άθληση, ψυχαγωγία, κ.λπ.)

B. ΑΝΗΛΙΚΟΙ ΡΟΜΑ ΚΑΙ ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

1. Όσον αφορά την παραβατικότητα ανηλίκων ατόμων, θα λέγατε ότι οι Ρομά εμπλέκονται στο φαινόμενο; Αν ναι, σε τι βαθμό;
2. Τα περιστατικά παραβατικότητας παρουσιάζουν αύξηση, μείωση ή σταθερότητα τα τελευταία χρόνια στον πληθυσμό των ανηλίκων Ρομά; (περιορισμός παρατήρησης στην τελευταία πενταετία). Που οφείλεται αυτό κατά την γνώμη σας;
3. Ποια είναι τα αδικήματα που διαπράττονται από τους ανηλικούς Ρομά;
4. Ποιοι θεωρείτε ότι είναι οι βασικοί παράγοντες που ωθούν τους ανήλικους Ρομά στην τέλεση παραβατικών πράξεων;

5. Κατονομάστε τον πιο καθοριστικό παράγοντα που εσείς θεωρείτε ότι έχει περισσότερη βαρύτητα στην διαμόρφωση ενός παραβατικού προφίλ στον ανήλικο Ρομά.
6. Τι νομίζετε ότι θα μπορούσε να συντελέσει στη μείωση της παραβατικότητας των ανηλίκων Ρομά; (μέτρα, δράσεις, πρωτοβουλίες, πολιτικές). Παραθέστε τις τυχόν προτάσεις σας.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ

ΣΥΝΟΔΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΟΛΗ

Τόπος, Ημερομηνία

Προς: Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων και Κοινωνικής Αρωγής – Τμήμα Επιμελητών Ανηλίκων

Αίτημα Άδειας Διεξαγωγής Συνεντεύξεων

Θεματικός Τίτλος Εργασίας: *“ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΑΝΗΛΙΚΩΝ ΡΟΜΑ: ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ ΤΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΚΑΤΑΠΟΛΕΜΗΣΗΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΜΠΕΙΡΙΑ ΤΩΝ ΕΠΙΜΕΛΗΤΩΝ ΑΝΗΛΙΚΩΝ”*.

Αγαπητοί κύριου/ες,

Σας γνωστοποιώ ότι στο πλαίσιο εκπόνησης διπλωματικής εργασίας για το/στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα με κατεύθυνση “Πολιτικές για τη Μετανάστευση, τις Κοινωνικές Διακρίσεις και την Ιδιότητα του Πολίτη” του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου, τμήματος Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής, διενεργώ κοινωνική ποιοτική έρευνα, η οποία πραγματεύεται το φαινόμενο της παραβατικότητας στον πληθυσμό των ανηλίκων Ρομά.

Πιο συγκεκριμένα, η παρούσα έρευνα θα επιχειρήσει να διερευνήσει τους παράγοντες/αίτια εκδήλωσης του φαινομένου της ανήλικης παραβατικότητας, καθώς και να «φωτίσει» μελλοντικές προοπτικές για την καταπολέμηση του φαινομένου, στους ανηλικούς Ρομά, σύμφωνα με την εμπειρία που έχετε αποκομίσει μέσα από την καθημερινή άσκηση του επαγγελματικού σας ρόλου.

Ως εκ τούτου, μέσω της διενέργειας ημιδομημένων συνεντεύξεων στον χώρο της υπηρεσίας σας, ζητώ τις εξειδικευμένες γνώσεις και την εμπειριστατωμένη οπτική σας, εφόδια, που θα λειτουργήσουν ανατροφοδοτικά στα συμπεράσματα της έρευνας και πιθανόν να συνεισφέρουν στη βελτίωση του σχεδιασμού δράσεων και πολιτικών για την εν λόγω ευάλωτη ομάδα. Ο εκτιμώμενος χρόνος της συνέντευξης που θα διεξαχθεί

εξατομικευμένα σε κάθε επιμελητή, υπολογίζεται σε περίπου 30 λεπτά και θα υπάρχει ανωνυμία ως προς τα προσωπικά στοιχεία των συμμετεχόντων.

Η αξιοπιστία της έρευνας και η ασφαλής εξαγωγή συμπερασμάτων εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τη δική σας συνεργασία, σε εθελοντική βάση, για την οποία σας ευχαριστώ θερμά εκ των προτέρων. Μετά το πέρας της συγγραφής της ερευνητικής εργασίας, θα σας κοινοποιηθεί το κείμενο της παρούσας διπλωματικής εργασίας.

Με εκτίμηση,

Ηλιάνα Μαυρή

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΙ

ΕΝΤΥΠΟ ΣΥΓΚΑΤΑΘΕΣΗΣ ΠΑΡΑΧΩΡΗΣΗΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ

Με την παρούσα επιστολή, δηλώνω ότι αποδέχομαι να λάβω μέρος στην έρευνα που διεξάγεται από την Ηλιάνα Μαυρή, στο πλαίσιο της διπλωματικής της εργασίας με θέμα: *“Παραβατικότητα Ανηλίκων Ρομά: Παράγοντες εκδήλωσης και προοπτικές καταπολέμησης του φαινομένου μέσα από την εμπειρία των επιμελητών ανηλίκων”*, για την απόκτηση μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών με κατεύθυνση *“Πολιτικές για τη Μετανάστευση, τις Κοινωνικές Διακρίσεις και την Ιδιότητα του Πολίτη”*.

Δηλώνω επίσης, ότι έχω ενημερωθεί από την ερευνήτρια, σχετικά με τους σκοπούς της έρευνας και ότι η συνέντευξη που θα παραχωρήσω θα αξιοποιηθεί αποκλειστικά για επιστημονικούς σκοπούς.

Γνωρίζω παράλληλα, ότι θα ληφθεί κάθε δυνατή μέριμνα για την τήρηση της εμπιστευτικότητας και την προστασία του απορρήτου, με βάση τα όσα επιτάσσουν οι κανόνες της δεοντολογίας της επιστημονικής έρευνας.

Τέλος, συναινώ στη μαγνητοφώνηση της συνέντευξης.

Αθήνα, .../.../2021

Υπογραφή

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ IV

Συνεντεύξεις

1^η Συνέντευξη

- Ακαδημαϊκές σπουδές και επιστημονική ιδιότητα επιμελητή: Διδάκτωρ Ψυχολογίας
- Φύλο: Άνδρας
- Χρόνια προϋπηρεσίας στην εν λόγω Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων: 20 χρόνια

1^η Ερώτηση

Θεωρείτε ότι είναι υποστηρικτικό το οικογενειακό περιβάλλον στην ένταξη του ανηλίκου Ρομά στον κοινωνικό ιστό;

Όταν δεν παρέχεται η κατάλληλη εκπαίδευση, επόμενο είναι όταν δεν έχουν εφόδια, να υιοθετούν μια ανομική στάση, δηλαδή ικανοποίηση επιθυμιών και αναγκών, ασχέτως μέσου (νόμιμου ή παράνομου). Σε δεύτερο χρόνο, όταν έχουν περισσότερες επιθυμίες, υιοθετούν παραβατική προσωπικότητα που είναι αυτό που λέμε π.χ. παραβάτες κατ' εξακολούθηση, κ.λπ. Υπάρχει ένας φαύλος κύκλος, όπου η φτώχεια και η αμορφωσιά, οδηγεί στην παραβατικότητα και η παραβατικότητα ταυτόχρονα, οδηγεί στην περιθωριοποίηση. Ζουν με τα ήθη και έθιμα της φυλής τους. Η οικογένεια το μόνο που μπορεί να προσφέρει είναι κάποια στέγη και αυτή εάν την διαθέτει.

2^η Ερώτηση

Οι ανήλικοι Ρομά, σύμφωνα με την εμπειρία σας ακολουθούν τις βαθμίδες εκπαίδευσης; Και αν ναι ποιες;

Όχι, οι περισσότεροι δεν παρακολουθούν. Εάν βγάλουν κάποιοι λίγοι το δημοτικό. Ακόμα, δεν παρακολουθούν βασικά επιμορφωτικά προγράμματα, όπως η Κλίμακα που μαθαίνουν γραφή και ανάγνωση. Κινούνται με την άμεση ικανοποίηση αναγκών. Δεν μπορούν να καθίσουν να περιμένουν μετά από 3,4 ή 5 χρόνια να έχουν πάρει κάποιο απολυτήριο, για

να δουν εάν μπορούν να βρουν δουλειά. Δεν έχουν υπομονή λόγω της ανέχειας που οδηγεί στην αναγκαστική ανάληψη δράσης, δηλαδή ή να δουλέψουν ή να κλέψουν.

3^η Ερώτηση

Οι ανήλικοι Ρομά που βλέπετε στην υπηρεσία, εκδηλώνουν όνειρα ή φιλοδοξίες για το μέλλον, όπως για παράδειγμα για κάποια επαγγελματική σταδιοδρομία;

Όχι, όχι, όχι. Δεν τους βοηθάνε κιόλας τα δεδομένα τα κοινωνικοοικονομικά να έχουν κίνητρο για το μέλλον. Η μόνη περίπτωση και αυτό μετά από είκοσι χρόνια. Μια περίπτωση, είναι να έχει φροντίσει ο πατέρας να έχει κάποια επιχείρηση. Συγκεκριμένα, ένας πατέρας που θυμάμαι, είχε αποθήκη για ανακυκλώσιμες μπαταρίες αυτοκινήτων, το οποίο είχε επιδοτηθεί και από την Ευρωπαϊκή Ένωση, αλλά αυτό είναι ένα στα είκοσι χρόνια, πολύ ιδιαίτερο. Δρουν σύμφωνα με τα ήθη και έθιμα της φυλής τους, παντρεύονται νωρίς, κάνουν παιδιά, παίρνω επιδόματα και ο,τι βγάλω από τις χειρωνακτικές εργασίες.

4^η Ερώτηση

Συμμετέχουν σε προγράμματα του δήμου ή της περιοχής τους;

Δεν θα το έλεγα. Απ' όσους έχω δει εγώ, δεν μπορώ να πω ότι συνδέονται με κάποια ειδικά προγράμματα του δήμου. Ο δήμος μπορεί να προσπαθήσει να τους βοηθήσει, επειδή δεν παύουν να είναι ψηφοφόροι. Ειδικά ο δήμος Ασπροπύργου, Άνω Λιοσίων. Προφανώς υπάρχουν δράσεις εκεί. Αλλά εγώ το να συμμετέχουν κάπου δεν μου έχει τύχει.

5^η Ερώτηση

Θα λέγατε ότι οι ανήλικοι Ρομά, εμπλέκονται στο φαινόμενο της παραβατικότητας; Και αν ναι σε ποιο βαθμό;

Έχουν ένα ικανό αντιπροσωπευτικό δείγμα στην συνολική παραβατικότητα. Μπορεί να ακούσεις βέβαια ότι στοχοποιούνται, ότι γίνονται ο εύκολος στόχος, αλλά είναι εξ' ανάγκης αν θέλεις κοινωνικών και οικονομικών παραγόντων. Οδηγούνται από τον νομικό τρόπο που υιοθετούν για την παραβατικότητα.

6^η Ερώτηση

Δηλαδή, παρατηρώντας ενδεικτικά την τελευταία πενταετία, έχετε παρατηρήσει κάποια αύξηση/μείωση ή σταθερότητα στην εκπροσώπηση παραβατικών πράξεων από την συγκεκριμένη πληθυσμιακή ομάδα;

Απλώς, μετά την καραντίνα και αυτό αφορά όλο το φάσμα των ανηλίκων, γενικά υπάρχει μια αύξηση στα αδικήματα βίας, σαν να θέλουν να ξεσπάσουν κάπου. Είναι αυξημένα τα αδικήματα βίας. Ποιοτικά δηλαδή, υπάρχουν αλλαγές, τουλάχιστον βλέπω εγώ απ' τις δικές μου υποθέσεις.

Πιστεύετε ότι ευθύνεται και η πανδημία γι' αυτή τη μεταστροφή;

Ναι. Λίγο ο εγκλεισμός, λίγο η έλλειψη αξιών, (η έλλειψη) σεβασμού ύπαρξης και παρουσίας του άλλου, λίγο η αμορφωσιά.

7^η Ερώτηση

Ποια είναι τα αδικήματα που διαπράττονται από τους ανηλίκους Ρομά;

Απλή και επικίνδυνη σωματική βλάβη και ληστεία αλλά όχι με την έννοια που γίνεται στο εξωτερικό, χωρίς δηλαδή τη χρήση όπλου. Μπορεί να βγάλουν κανένα μαχαίρι, κανένα κατσαβίδι κάτι τέτοιο, ή και με γροθιές άσκηση βίας.

8^η Ερώτηση

Ποιοι θεωρείτε σύμφωνα με την εμπειρία σας ότι είναι οι προσδιοριστικοί παράγοντες που ευθύνονται για την εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς και την τέλεση παραβατικών πράξεων;

Η φτώχεια, η περιθωριοποίηση, η αμορφωσιά, ο κοινωνικός αποκλεισμός, ο οποίος όμως, δεν ευθύνονται και οι ίδιοι, αυτό θέλω να πω. Είναι ένας φαύλος κύκλος. Στο τέλος, ζουν με τα επιδόματα και χειρωνακτικές εργασίες γεωργία, λαϊκή, ή δεν ξέρω τι άλλο.

9^η Ερώτηση

Αν μπορούσατε να κατονομάσετε έναν από όλους τους παράγοντες που προαναφέρατε, που ίσως είναι ο πιο καθοριστικός, ποιος θα ήταν;

Η φτώχεια, μαζί με την έλλειψη κινήτρων.

10^η Ερώτηση

Τι νομίζετε ότι θα μπορούσε να συντελέσει στη μείωση της παραβατικότητας; Πιθανές προτάσεις, δράσεις, πολιτικές.

Ένας λόγος είναι να κοπούν τα επιδόματα και ο δεύτερος λόγος είναι να μπουν κίνητρα, ώστε να τελειώνουν κάποιες σχολές ΙΕΚ, δηλαδή μετά το απολυτήριο γυμνασίου να μπορούν κατευθείαν, όχι μετά το λύκειο, αλλά μετά το γυμνάσιο. Να μαθαίνουν τέχνες, δηλαδή κάπως αναδιάταξη της εκπαιδευτικής πολιτικής γι' αυτούς. Γιατί εάν δεν γίνει ο άλλος οτιδήποτε, μηχανικός αυτοκινήτων, μαραγκός, ψυκτικός και περιμένει μετά την 3^η Λυκείου, ζήτησε Μάη μου. Καταλαβαίνεις, ότι μέχρι 15 ετών, που αρχίζουν και παντρεύονται κιόλας να κάτσει να σπουδάσει, αν δεν ξέρει ότι 16 ετών θα μπει σε μια σχολή, δεν πρόκειται να περιμένει μέχρι τότε.

2^η Συνέντευξη

- Ακαδημαϊκές σπουδές και επιστημονική ιδιότητα επιμελητή: Κοινωνιολόγος, με τίτλους σπουδών σχολών Κοινωνικής Εργασίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας.
- Φύλο: Άνδρας
- Χρόνια προϋπηρεσίας στην εν λόγω Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων: 16 χρόνια

1^η Ερώτηση

Θεωρείτε ότι είναι υποστηρικτικό το οικογενειακό περιβάλλον στην ένταξη του ανηλίκου Ρομά στον κοινωνικό ιστό;

Είναι γενικά υποστηρικτικό το οικογενειακό περιβάλλον στους Ρομά, λειτουργεί ως κοινωνική μονάδα και μάλιστα και σε ευρύτερη κλίμακα του οικογενειακού πλαισίου, δηλαδή σε μορφή εκτεταμένης οικογένειας, δηλαδή οι περισσότεροι άνθρωποι που εξυπηρετούμε εδώ, είναι άνθρωποι οι οποίοι ναι μεν ζουν σε πυρηνικές οικογένειες κατά κύριο λόγο, ή μονογονεϊκές, αλλά με λειτουργικότητα εκτεταμένου οικογενειακού συστήματος. Αυτός είναι και ένας τρόπος, επιβίωσης και αντιμετώπισης πρακτικών δυσκολιών. Είναι ένα γενικότερο χαρακτηριστικό που παρατηρείται στους Ρομά, τουλάχιστον σε αυτούς που εξυπηρετεί η υπηρεσία μας. Να σας πω έχοντας εικόνα και από άλλη υπηρεσία, ότι εδώ κατά κύριο λόγο εξυπηρετούμε ημι-ενταγμένους ή πολύ οριακά ενταγμένους στην ελληνική κοινωνία Ρομά. Οι Ρομά που έρχονται παρότι εξωτερικά μπορεί να μοιάζουν όλοι ίδιοι, διαφέρουν σε αρκετά επιμέρους σημεία. Ας πούμε έχουμε ελληνόφωνους και αυτούς που μιλάνε ρομανί, έχουμε αυτούς, οι οποίοι είναι σε καταυλισμούς και αυτοί, οι οποίοι είναι σε κατοικίες που έχουν μια βασική υποδομή, λειτουργούν όμως στα πλαίσια συνοικισμών Ρομά. Συνακόλουθα, σε σχέση με το αν είναι υποστηρικτική η οικογένεια σε κάποια σημεία, το διαφοροποιεί κάπως. Αυτοί, οι οποίοι μένουν σε μόνιμες οικίες και είναι ενταγμένοι, π.χ. η ομάδα της Αγίας Βαρβάρας, με την οποία είχα δουλέψει εγώ στο παρελθόν, είναι Ρομά, αλλά είναι σε πολύ μεγάλο βαθμό ενταγμένοι. Οι Ρομά είναι χωρισμένοι σε πολλές υπο-ομάδες. Οι συγκεκριμένοι είναι ενταγμένοι, μένουν σε κανονικές κατοικίες, έχουν νομική υπόσταση. Εκεί η οικογένεια, συνολικά σε αυτήν την ομάδα είναι λειτουργικά πιο υποστηρικτική, δηλαδή θέλουν να είναι υποστηρικτικοί και το μπορούν, με την έννοια ότι υπάρχει μια προσπάθεια ένταξης και οι οικογένειες αυτές έχουν έναν σχετικά καλό συντονισμό, για τα θέματα που αφορούν το οικογενειακό τους σύστημα. Οι ημι-μόνιμοι, δηλαδή αυτοί που μένουν σε οικίες αλλά είναι στα πλαίσια συνοικισμών Ρομά, ή στις παρυφές των καταυλισμών, ενδιαφέρονται για τα παιδιά τους. Πολλές φορές κάνουν και συνειδητές προσπάθειες να τα στηρίξουν, όμως εκεί αντιμετωπίζουν προβλήματα οι ίδιοι αρκετές φορές και το επίπεδο λειτουργικότητάς τους, συγκριτικά με την προηγούμενη ομάδα που λέγαμε, δεν είναι το ίδιο. Ο συντονισμός, για τα θέματα που αφορούν τα παιδιά τους, πέρα από την επιθυμία τους και πέρα από την πρόθεσή τους δεν μπορεί να είναι τόσο αποτελεσματικός για πρακτικούς λόγους, λόγω σοβαρών κοινωνικο-πολιτισμικών ελλείψεων δικών τους. Όμως, αυτή η δεύτερη ομάδα, έχουν μια μερική λειτουργικότητα και γι' αυτό και τους χαρακτηρίζουμε σαν μη

ενταγμένους. Αυτοί που μένουν στους καταυλισμούς, είναι μια τελείως άλλη ιστορία. Εκείνοι, έχουν συνήθως πάρα πολλά λειτουργικά προβλήματα, πολλά πρακτικά προβλήματα, συχνά αντιμετωπίζουν και προβλήματα νομικής και διοικητικής ύπαρξης, αν μπορώ να το πω και παρότι ενδιαφέρονται για τα παιδιά τους γενικά σε όλους τους Ρομά, σε όλες τις ομάδες, υπάρχει έντονη παιδο-κεντρικότητα, με ένα πλαίσιο και έναν τρόπο διαφορετικό από το δυτικό μοντέλο, αλλά είναι παιδοκεντρικές κοινωνίες. Υπάρχει παιδοκεντρικότητα ως προς την αντίληψη και την πρόθεση. Υπάρχει όμως μεγάλη δυσκολία εποπτείας, ειδικά σε αυτούς που είναι στους καταυλισμούς και οι ημι-ενταγμένοι, για πολύ πρακτικούς λόγους. Άρα, αυτό που εμείς οι τρίτοι προσλαμβάνουμε, ίσως ως αδιαφορία ή διαφορετικό πολιτισμικό πρότυπο, πολλές φορές έχει να κάνει με τελείως διαφορετικές πρακτικές συνθήκες ζωής και το γενικότερο πλαίσιο των Ρομά. Αυτό είναι πολύ σημαντικό. Επίσης, η έννοια παιδί είναι διαφοροποιημένη εκεί στις πολιτισμικές νόρμες, αλλά αυτό που εκλείπει δεν είναι η έννοια παιδί, αλλά η έννοια έφηβος. Σε αυτές δηλαδή τις πολιτισμικές νόρμες, από το παιδί, περνάμε αμέσως στον νεαρό ενήλικα, για πολλούς λόγους. Αυτό που σίγουρα μπορώ να σας πω, είναι ότι ενώ έχουν πολλά επιμέρους κοινά χαρακτηριστικά, δεν είναι ενιαία ομάδα και γι' αυτό όταν μιλάμε για υποστηρικτικό περιβάλλον, το ερώτημα είναι σε ποιους Ρομά. Υπάρχουν σαφέστατα κοινά σημεία, κοινές αναφορές, κοινό πολιτισμικό πλαίσιο και συγκεκριμένες νόρμες και αντίληψη της κοινωνίας. Επίσης κάτι πάρα πολύ σημαντικό. Όλοι αυτοί οι άνθρωποι, έχουν αυτό-αντίληψη Ρομά και διαφοροποιούν τους εαυτούς τους από τους μη Ρομά, με εξαίρεση τους Ρουμανόβλαχους, οι οποίοι είναι μια άλλη ομάδα. Εδώ τίγονται και ζητήματα του αυτοπροσδιορισμού. Για παράδειγμα, οι ελληνόφωνοι Ρομά που δεν μιλάνε ρομανί και είναι κατά κύριο λόγο Χριστιανοί Ορθόδοξοι, τείνουν να αυτοπροσδιορίζονται ως Έλληνες Ρομά. Ρομά, αλλά Έλληνες Ρομά. Σίγουρα τα πράγματα θα ήταν διαφορετικά, εάν το δείγμα το δικό μας ως υπηρεσία ήταν Ρομά επί χρόνια ενταγμένοι σε αστικούς χώρους και με κάποιο βαθμό εξωγαμίας, εκεί ίσως τα στοιχεία θα ήταν άλλα προφανώς.

2^η Ερώτηση

Οι ανήλικοι Ρομά, σύμφωνα με την εμπειρία σας ακολουθούν τις βαθμίδες εκπαίδευσης; Και αν ναι ποιες;

Υπάρχει σαφώς διαφορά από γενιά σε γενιά, το ένα είναι αυτό. Τα νεότερα παιδιά έχουν την τάση να μαθαίνουν έστω γραφή και ανάγνωση. Όμως εδώ, ο προηγούμενος διαχωρισμός που έκανα, είναι βασικό σημείο, στη σχέση τους με την εκπαίδευση. Είναι το κλειδί. Και η προσπάθεια που καταβάλλουμε εμείς, είναι να τοποθετήσουμε με έναν τρόπο στην εκπαίδευση τους ημι-ενταγμένους και των καταυλισμών, γιατί οι μετακινούμενοι είναι μια δικιά τους κατηγορία. Προσπαθώ να δώσω μια σωστή απάντηση που να αντιπροσωπεύει την ομάδα των Ρομά, που να μην είναι κάτι το οποίο απλά πλανάται στον αέρα ως θεωρία και ως θέση. Δεν υπάρχει μεγάλη συμμετοχή. Όμως αυτό που βλέπω σαν διαφορά, ακόμα και στους ημι-ενταγμένους ακόμα και σε αυτούς που είναι στους καταυλισμούς, είναι ότι οι νεότεροι, τα παιδιά που έρχονται τα τελευταία οκτώ με δέκα χρόνια, κάνουν προσπάθειες να αποκτήσουν γνώσεις γραφής και ανάγνωσης. Επίσης, μια ομάδα που πρέπει να ξεχωρίσουμε εδώ, είναι οι Ρομά Αλβανικής καταγωγής, που αυτή είναι μια μεγάλη κατηγορία εδώ και τα ζητήματα ένταξης είναι πάρα πολύ σοβαρά. Υπάρχει πρώτα από όλα, ο γλωσσικός περιορισμός, ο διπλός. Δηλαδή, μιλάνε ρομανί, μπορούν να συνεννοηθούν με τους άλλους Ρομά, όμως η γλώσσα της χώρας καταγωγής είναι τα Αλβανικά. Επίσης, οι περισσότεροι από αυτούς, επειδή μετακινήθηκαν από την Αλβανία και ήρθαν εδώ, λόγω των εκπαιδευτικών, κοινωνικών και πολιτισμικών ελλείψεων που είχαν, είναι κατά κύριο λόγο ή ημι-ενταγμένοι ή καθόλου ενταγμένοι. Μια ομάδα από αυτούς διαμένει σε οικίες, αλλά τα υπόλοιπα χαρακτηριστικά τους παραπέμπουν σε ημι-ενταγμένους, παρά σε ενταγμένους. Αυτοί έχουν σχέση με την εκπαίδευση πολύ μικρή, κάνουν μερικές οικογένειες προσπάθεια όμως. Εγγραφές γίνονται, αλλά παρακολούθηση δεν υπάρχει. Και γενικά σε όλους τους Ρομά, έχει σημασία η αντίληψη που έχουν για την εκπαίδευση. Ας πούμε, τα περιστατικά που μας έρχονται από το Περιστερί ή οι Ρουμανόβλαχοι ή οι άνθρωποι που μένουν στην Αγία Βαρβάρα, κάποια παιδιά έχουν τελειώσει και γυμνάσιο, ενώ τα περισσότερα δημοτικό. Στις οικογένειες αυτές, επειδή δεν είναι και πολύ άμεσο το πρόβλημα της επιβίωσης, δίνουν μια δυνατότητα στα παιδιά να ενταχθούν στην εκπαίδευση, έστω και για ορισμένο χρόνο. Επίσης, επειδή έχουν μια αυτοαντίληψη λίγο πιο αστικοποιημένη θεωρούν ότι η εκπαίδευση έχει κάτι να προσφέρει λιγότερο ή περισσότερο. Αναφορικά με τους ημι-ενταγμένους ή τους καθόλου ενταγμένους που είναι σε καταυλισμούς, εκεί πράγματι και οι συνθήκες ζωής και το πλαίσιο ζωής και οι πιεστικές ανάγκες της καθημερινότητας και η αντίληψη που έχουν για

την εκπαίδευση, δεν μπορούν όλα αυτά να τους επιτρέψουν να παραμείνουν στην εκπαίδευση, γιατί μπορεί να εντάσσονται, αλλά τον δεύτερο με τρίτο χρόνο φεύγουν.

3^η Ερώτηση

Οι ανήλικοι Ρομά που βλέπετε στην υπηρεσία, εκδηλώνουν όνειρα ή φιλοδοξίες για το μέλλον, όπως για παράδειγμα για κάποια επαγγελματική σταδιοδρομία;

Αυτό είναι ένα πάρα πολύ βασικό ερώτημα και σημείο αξιολόγησης εδώ για εμάς. Αυτό που φαίνεται να λείπει στους Ρομά, είναι η ξεκάθαρη κοινωνική, επαγγελματική και εκπαιδευτική στοχοθέτηση και η δέσμευση για τον στόχο αυτό, δύο στοιχεία. Εδώ όμως, ο βαθμός αστικοποίησης είναι σε ευθεία γραμμή και πάλι έχει να κάνει και επηρεάζει. Αυτό που υπάρχει, όσον αφορά στην πολιτισμική και κοινωνική προσέγγιση συνολικά, δεν είναι προς αστικά ή ακαδημαϊκά επαγγέλματα, αυτό είναι ξεκάθαρο. Η γενική προσέγγιση, είναι προς βιοποριστικά επαγγέλματα, πρακτικού και τεχνικού τύπου, δηλαδή ακόμα και για τους αστικοποιημένους, ένα πλάνο είναι να τελειώνω με το σχολείο για να ξέρω να διαβάζω και να γράφω, βγάζω ένα δίπλωμα αμαξιού και ένα δίπλωμα για μηχανάκι και δουλεύω delivery, δουλεύω service, με ένσημα και με όλα τα χαρτιά μου κανονικά, αλλά διατηρώντας ένα ξεκάθαρο εργατικό προφίλ ανειδίκευτου. Υπάρχει στοχοθέτηση, αλλά με ταξικούς κοινωνιολογικούς όρους, ανταποκρίνεται σε αντίστοιχα πρότυπα ανειδίκευτου εργατικού δυναμικού. Επίσης, να ξέρετε κάτι. Οι ενταγμένοι, έχουν πιο καλή και πιο απρόσκοπτη πρόσβαση στην επιδοματική πολιτική του κράτους και ξέρουν να το χειριστούν. Το ίδιο καλά είναι και οι ημι-ενταγμένοι σε αυτό. Συνακόλουθα, εάν εξασφαλίζουν βασικά πράγματα, φτάνουν στην παραοικονομία με πιο μακρύ δρόμο. Δηλαδή, πρώτα θα εξασφαλίσουν το επίδομα, την στήριξη από την εκκλησία, την στήριξη από τον δήμο, θα πάρουν τα επιδόματα που πρέπει, θα φροντίσουν τα του οίκου τους. Μετά θα δουν πως θα στοχοθετήσουν τα πράγματα, αλλά με πρώτη σκέψη όχι την παραοικονομία συνήθως. Κάνουν μια προσπάθεια σε εργατικού τύπου ενασχολήσεις. Το τι αποτέλεσμα έχουμε όμως, είναι πολύ-παραγοντικό. Αντίθετα, αυτοί που μένουν στους καταυλισμούς, φτάνουν στην παραοικονομία από τον πιο σύντομο δρόμο. Αρκετά σύντομος δρόμος στην παραοικονομία, είναι και ο δρόμος των ημι-ενταγμένων. Και για να είμαστε ακριβείς, ο πιο σωστός όρος για τους αστικοποιημένους Ρομά, είναι ο όρος του

ημι-αστικοποιημένου. Γιατί ακόμα και αυτοί που έχουν χρήματα, δεν μπορούν να θεωρηθούν αστικοποιημένοι με τον κλασικό κοινωνιολογικό όρο.

4^η Ερώτηση

Συμμετέχουν σε προγράμματα του δήμου ή της περιοχής τους;

Αυτοί που είναι σε μόνιμες κατοικίες, σε πολύ μικρό ποσοστό ναι. Οι άλλοι απ' όσο έχω δει εδώ δεν έχουν καμία επαφή με αυτά. Έχουν στενή σχέση με τους δήμους, σε επίπεδο παροχής υπηρεσιών και αυτό ισχύει και για εκείνους που ζουν στους καταυλισμούς. Και οι τρεις ομάδες που έχουμε προαναφέρει, έχουν το εξής χαρακτηριστικό. Έχουν την ανάγκη για διαφορετικούς λόγους, στήριξης από φορείς. Επομένως, όλες αυτές οι ομάδες γνωρίζουν ότι για να έχουν αυτή τη στήριξη, είτε είναι οικονομική, είτε είναι υλική τρόφιμα, ρούχα και λοιπά, είτε διοικητική, πρέπει να απευθυνθούν στον δήμο. Εδώ τώρα και έχει σημασία αυτό, αυτό το ερώτημα είναι και ο πραγματικός δείκτης ένταξης. Έχουν σχέσεις με τον δήμο σε θέματα που αφορούν διοικητικά, οικονομικά, προνοιακά, σε πραγματική συμμετοχή όμως, σε αυτό που λέμε κοινωνικο-πολιτισμική εμπλοκή του δήμου, στον οποίο μένουν, είναι εξαιρετικά περιορισμένη. Η σχέση τους με τον δήμο είναι συγκεκριμένη και η λειτουργικότητά τους σε σχέση με αυτόν, είναι μερική. Διαφέρει πολύ από δήμο σε δήμο αυτό. Γενικότερα θα πω ότι δεν υπάρχουν σωστά σχεδιασμένα προγράμματα για Ρομά. Από εκεί ξεκινάμε.

5^η Ερώτηση

Θα λέγατε ότι οι ανήλικοι Ρομά, εμπλέκονται στο φαινόμενο της παραβατικότητας; Και αν σε ποιο βαθμό;

Πολύ έντονα. Εδώ οι Ρομά υπερεκπροσωπούνται. Είναι πολύ μεγάλο το ποσοστό των ανθρώπων, σε σχέση με άλλες ομάδες κοινωνικές-εθνοτικές. Ένα παράδειγμα θα δώσω. Οι Αιθίοπες είναι μια πολύ μεγάλη ομάδα στην Ελλάδα. Στο ποινικό σύστημα ανηλίκων παιδιά Αιθίοπων δεν βρίσκουμε ποτέ. Άντε να έχουμε δύο την δεκαετία. Είναι μια ομάδα που δεν εκπροσωπείται στο ποινικό σύστημα ανηλίκων. Αντίστοιχα, τα προηγούμενα χρόνια, είχαμε πολύ μεγάλη εκπροσώπηση στο ποινικό σύστημα ανηλίκων, ειδικά τα

πρώτα δέκα χρόνια που δούλευα εδώ, από τους Έλληνες πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Τώρα τα τελευταία χρόνια και αυτό έχει χαθεί. Αυτοί που σταθερά έχουν μεγάλη εκπροσώπηση όμως διαχρονικά είναι οι Ρομά.

6^η Ερώτηση

Δηλαδή, παρατηρώντας ενδεικτικά την τελευταία πενταετία, έχετε παρατηρήσει κάποια αύξηση/μείωση ή σταθερότητα στην εκπροσώπηση παραβατικών πράξεων από την συγκεκριμένη πληθυσμιακή ομάδα;

Σταθερό είναι για μένα.

7^η Ερώτηση

Ποια είναι τα αδικήματα που διαπράττονται από τους ανήλικους Ρομά;

Κλοπές κατά κύριο λόγο και ληστείες. Η μόνη διαφορά που έχουμε δει τα τελευταία χρόνια συνολικά και αφορά και τους Ρομά, έχουν αυξηθεί οι ληστείες που στις ληστείες εξ' ορισμού, υπάρχει το στοιχείο της βίας. Μια ληστεία, μπορεί να γίνει ανά δύο, ακόμα και κατά μόνας. Δεν είναι απαραίτητο να σχηματίζεται κάποια ομάδα ή συμμορία. Για παράδειγμα, αυτό που βλέπω να γίνεται, είναι ένα μεγάλο κομμάτι να αποτελεί η απόσπαση ακριβών κινητών από τον άλλον, με τη χρήση βίας. Αυτό πριν δέκα χρόνια δεν υπήρχε. Οι έφηβοι τότε, δεν είχαν ακριβά κινητά στα χέρια τους ή μπορεί να μην είχαν και καθόλου κινητά. Τώρα όμως αυτό αυτόματα, ορίζει διαφορετικά το πλαίσιο. Και από την αξία του αντικειμένου και από τον τρόπο τέλεσης της πράξης, αυξάνονται τα αδικήματα βίας. Το κινητό, δεν είναι ποδήλατο να μπω στο σπίτι σου να στο κλέψω, πρέπει να στο αποσπάσω. Υπάρχει μια μικρή αύξηση και στις διαρρήξεις σε σπίτια και συνολικά και για τους Ρομά. Αλλά οι λόγοι που παραβατούν για μένα οι Ρομά είναι διαφορετικοί. Όμως, για να το κλείσω αυτό, μπορώ να πω, ότι συνολικά αναπαράγεται η βία στην κοινωνία και από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και από την πολιτισμική παραγωγή. Κατ' επέκτασιν οι ανήλικοι που έρχονται εδώ, στο σύνολό τους, έχουν περισσότερο μέσα τους την κουλτούρα της βίας, απ' ότι δέκα χρόνια πριν. Αυτό είναι συνολική τοποθέτηση και δεν αφορά τόσο

τους Ρομά, όμως στο συνολικό φαινόμενο, κάτι μας λείπει. Γιατί και εκείνοι έχουν πρόσβαση στην τηλεόραση και στο internet, για παράδειγμα στα παιχνίδια βίας.

8^η Ερώτηση

Ποιοι θεωρείτε σύμφωνα με την εμπειρία σας ότι είναι οι προσδιοριστικοί παράγοντες που ευθύνονται για την εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς και την τέλεση παραβατικών πράξεων;

Το ένα είναι οι δύσκολες συνθήκες ζωής τους και το συνολικό πλαίσιο. Είναι κοινωνικά και εργασιακά περισσότερο αποκλεισμένοι. Επίσης, λόγω των εκπαιδευτικών ελλείψεων τους, αλλά και λόγω των διαφορετικών κοινωνικο-πολιτισμικών προτύπων τους δυσκολεύονται να ενταχθούν στην αγορά εργασίας, ειδικά οι ημι-ενταγμένοι και όσοι βρίσκονται στους καταυλισμούς. Οι ανάγκες της επιβίωσης γίνονται πιεστικές και αυτός είναι ένας πολύ βασικός λόγος που εκδηλώνουν παραβατικότητα. Επίσης, οι Ρομά περισσότερο από άλλες ομάδες εφήβων, έχουν και μια λειτουργικότητα ομαδοκεντρική. Αυτό σημαίνει, ότι η υπόλοιπη κοινωνία έχει σε πολύ σημαντικό βαθμό ατομοκεντρική λειτουργικότητα. Ακόμα και στην εφηβεία, υπάρχουν να μεν οι παρέες των συνομηλίκων, αλλά ο καθένας αυτοαντιλαμβάνεται τον εαυτό του και τη δράση του πιο ατομικά. Στους Ρομά, για κοινωνικο-πολιτισμικούς λόγους, πρώτον λειτουργούν με δομή εκτεταμένης οικογένειας και με το συγγενικό περιβάλλον. Έχουν επαφή, με άτομα κυρίως της δικής τους εθνοτικής ομάδας και συγκεκριμένο, όπου εκεί και με την αντίληψη της ομαδικότητας που έχουν οι Ρομά, ξεκινάνε την εφηβεία τους λειτουργώντας σαν ομάδα. Αυτό τι αποτέλεσμα έχει; Και σε πρακτικό επίπεδο υπάρχει περισσότερος κίνδυνος να κάνεις πράγματα μαζί με τους άλλους, άρα να λειτουργήσεις ομαδικά και επίσης έχει τον κίνδυνο του για να καλύψει η ομάδα τις ανάγκες τις βιοτικές της, γιατί πιέζονται, να λειτουργήσουν π.χ. στο παραεμπόριο μαζικά ή σε κάποιες κλοπές μαζικά και στις κλοπές ή επιμένουν να κάνουν ληστείες, κάπως πιο οργανωμένα, το οργανωμένα σε εισαγωγικά απ' ότι ο γενικός πληθυσμός. Είναι δύο πράγματα. Το ένα είναι ότι η αυτοαντίληψή τους είναι ομαδική, άρα ξεκινούν, έχοντας ένα αντιληπτικό πλαίσιο ομαδοκεντρικό και παράλληλα έχουν δύσκολες συνθήκες ζωής. Πρέπει να καλύψουν τις ανάγκες τους. Πως θα το κάνουν; Θα

λειτουργήσουν ως ομάδα. Και έτσι, φτάνουν στην παραβατικότητα και ατομικά και ομαδικά πιο γρήγορα.

9^η Ερώτηση

Αν μπορούσατε να κατονομάσετε έναν από όλους τους παράγοντες που προαναφέρατε, που ίσως είναι ο πιο καθοριστικός, ποιος θα ήταν;

Η φτώχεια, οι πιεστικές ανάγκες επιβίωσης. Όμως για να φτάσει κάποιος να γίνει παραβατικός, υπάρχουν κι άλλοι παράγοντες που επιδρούν.

10^η Ερώτηση

Τι νομίζετε ότι θα μπορούσε να συντελέσει στη μείωση της παραβατικότητας; Πιθανές προτάσεις, δράσεις, πολιτικές.

Εγώ θα το πάω λίγο ιστορικά, γιατί έχει σημασία για μένα. Η περίπτωση της ένταξης των Ρομά, είναι διαχρονικά στην Ευρώπη ένα πάρα πολύ μεγάλο ζήτημα και ένα πάρα πολύ μεγάλο στοίχημα. Η Σοβιετική Ένωση διέθεσε δισεκατομμύρια ρούβλια, τεράστιο ανθρώπινο δυναμικό και έκανε τεράστιας κλίμακας επενδύσεις για να τους εντάξει, με μηδαμινά αποτελέσματα. Το λέω γιατί έχει μια σημασία. Και πάω στο σήμερα. Από την ερμηνεία λοιπόν των κρατών που προσπάθησαν να εφαρμόσουν προγράμματα εκ των άνωθεν και νομίζω γι' αυτό απέτυχαν, αυτό που σήμερα πρέπει να κάνουμε και έχουμε περισσότερη γνώση και στην κοινωνική εργασία με κοινότητα και στην κοινωνική εργασία με ομάδα και η κοινωνική ανθρωπολογία έχει προσφέρει πάρα πολλά σε αυτό, είναι να προσπαθήσουμε, στον βαθμό του εφικτού, να σχεδιάσουμε και να εφαρμόσουμε προγράμματα, κομμένα και ραμμένα για τις ανάγκες και το συνολικό κοινωνικό και πολιτισμικό προφίλ αυτών των ανθρώπων. Κάτι πάρα πολύ βασικό νομίζω, είναι να υπάρξει η δυνατότητα, τα παιδιά των Ρομά να ενταχθούν στο εκπαιδευτικό σύστημα, αλλά σε προγράμματα σχεδιασμένα για το δικό τους κοινωνικο-πολιτισμικό προφίλ. Εκεί νομίζω που έχει αποτύχει το εκπαιδευτικό σύστημα, το οποίο είναι έντονα δυτικοκεντρικό, είναι ότι προσπαθεί να εντάξει παιδιά που είναι σε μεγάλο βαθμό προερχόμενα, από διαφοροποιημένη κοινωνικο-πολιτισμική ομάδα σε ένα εκπαιδευτικό σύστημα

σχεδιασμένο για σένα και για μένα. Αυτό από την βάση του είναι λάθος. Άρα, προγράμματα σχεδιασμένα, ειδικά για τους Ρομά. Μια άλλη πρόταση είναι και αυτή. Δεδομένου ότι προτιμούν τεχνικής φύσεως επαγγέλματα, η εκπαίδευσή τους να είναι τέτοια, ώστε να τους ωθεί προς τα εκεί, γιατί πρέπει να λάβουμε υπόψη μας ότι η σκέψη αυτών των ανθρώπων είναι η επιβίωση και αυτό διαχρονικά, διαγενεακά έχει περάσει. Και θα υπάρχει και θα περνάει. Τέλος, είναι πάρα πολύ βασικό, να δοθεί η δυνατότητα στέγης σε αυτούς τους ανθρώπους, με προγράμματα τύπου εργατικής κατοικίας, ειδικά σχεδιασμένα γι' αυτούς, για τις ανάγκες τους. Από εκεί πρέπει να ξεκινήσει κανείς. Όσο υπάρχουν οι διαχωρισμοί, αυτό δεν μπορεί να γίνει. Να τους δώσουμε την δυνατότητα όχι αφομοίωσης, γιατί αυτό δεν είναι εφικτός στόχος, ένταξης όμως. Στέγη και ένταξη στην εργασία, ακόμα και αν είναι δουλειές χαμηλού κοινωνικού προφίλ. Νόμιμη εργασία.

3η Συνέντευξη

- Ακαδημαϊκές σπουδές και επιστημονική ιδιότητα επιμελητή: Κοινωνιολόγος, με μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών στην Εγκληματολογία και πτυχίο Παιδαγωγικής Σχολής.
- Φύλο: Γυναίκα
- Χρόνια προϋπηρεσίας στην Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων: 14 χρόνια

1^η Ερώτηση

Θεωρείτε ότι είναι υποστηρικτικό το οικογενειακό περιβάλλον στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του ανηλίκου Ρομά;

Εγώ τις περιπτώσεις που έχω συναντήσει εδώ, θεωρώ ότι το περιβάλλον των γονέων είναι πολύ υποστηρικτικό στους ανηλικούς Ρομά. Κάτι που μου έχει κάνει μεγάλη εντύπωση, είναι ότι γενικά όχι μόνο στο στενό, αλλά και στο ευρύτερο περιβάλλον. Αυτό το βλέπουμε π.χ. στα νοσοκομεία πάνε όλοι μαζί και γενικά υπάρχει μια υποστήριξη συναισθηματικού περιεχομένου. Συναισθηματικά δηλαδή, τον στηρίζουν τον νέο, επαγγελματικά όμως δεν ξέρω εάν υπάρχει η δυνατότητα να τον στηρίζουν, γιατί οι περισσότεροι από τους Ρομά που έρχονται εδώ, είναι χαμηλού οικονομικού επιπέδου. Ο πατέρας δηλαδή μπορεί να δουλεύει ως παλιατζής, να μαζεύει παλιοσίδερα και δυσκολεύονται να τα φέρουν πέρα.

Πολλές φορές πηγαίνει ο πατέρας μαζί με τον γιο και εργάζονται. Δεν έχει συνήθως την δυνατότητα να του προσφέρει μια υψηλότερη κοινωνική θέση. Περίπου είναι κάπως ότι ο γιος θα ακολουθήσει το επάγγελμα του πατέρα, μπορεί όμως να εμπλακεί και με την παραβατικότητα.

2^η Ερώτηση

Οι ανήλικοι Ρομά, σύμφωνα με την εμπειρία σας ακολουθούν τις βαθμίδες εκπαίδευσης; Και αν ναι ποιες;

Μπορεί να έχουν μια μικρή επαφή, οι περισσότεροι έχω την εντύπωση ότι έχουν διακόψει γρήγορα. Είναι λίγοι αυτοί που συνεχίζουν, εγώ προσπαθώ να τους κινητοποιήσω να συνεχίσουν το σχολείο για τα πλεονεκτήματα, αλλά δεν είναι πολλά τα παιδιά που πραγματικά θα συνεχίσουν την εκπαίδευση.

Αυτό, που μπορεί να οφείλεται κατά την άποψή σας;

Γρήγορα παραιτούνται δεν ξέρω για ποιον λόγο. Δεν έχουν μεγαλώσει με το σχολείο ή με την νοοτροπία να πηγαίνουν σχολείο; Δεν ξέρω γιατί δεν πηγαίνουν. Ή πηγαίνουν και το αφήνουν, ξαναπηγαίνουν δηλαδή είναι πάλι πώς να στο πω υπάρχουν μεγάλες διαρροές στους Ρομά. Μπορεί ίσως γιατί η οικογένειά τους δεν έχει αυτή την νοοτροπία. Άλλες οικογένειες βέβαια την έχουν και τα παρακινούν τα παιδιά να πάνε σχολείο, αλλά δεν νομίζω όμως ότι τα πιέζουν και ιδιαίτερα. Στους ανήλικους παραβάτες, υπάρχει διαρροή γενικά στο σχολείο, όχι μόνο στους Ρομά. Πολλά από τα παιδιά που δεν είναι Ρομά και έρχονται εδώ έχουν αφήσει το σχολείο, όχι μόνο λόγω της παραβατικότητας αλλά για διάφορους άλλους λόγους. Το να μένει κανείς έξω απ' το σχολείο, συνδέεται σταδιακά με την παραβατικότητα.

3^η Ερώτηση

Οι ανήλικοι Ρομά που βλέπετε στην υπηρεσία, εκδηλώνουν όνειρα ή φιλοδοξίες για το μέλλον, όπως για παράδειγμα για κάποια επαγγελματική σταδιοδρομία;

Κοίταξε, από τις οικογένειες των Ρομά, των οποίων πάνε σχολείο τα παιδιά και έχουν δομηθεί σύμφωνα με τα πρότυπα της κοινωνίας της ευρύτερης, αυτά τα παιδιά έχουν κάποια όνειρα και τους αναφέρω ότι υπάρχουν Ρομά δικηγόροι, Ρομά αστυνόμοι, ότι μπορείτε να τα καταφέρετε και το γνωρίζουν, αλλά οι περισσότεροι απ' όσους έχω δει εγώ τουλάχιστον ασχολούνται με το εμπόριο, κάπως έτσι στα μαγαζιά ή ο πατέρας θα έχει ανοίξει ένα μαγαζί, δηλαδή με επιχειρηματικού τύπου δραστηριότητες. Τα παιδιά όμως που μένουν σε καταυλισμούς δεν έχουν εκδηλώσει κάποιο όνειρο, γιατί από την στιγμή που ζουν σε συνθήκες ένδειας ή φτώχειας μεγάλης, πως θα κάνεις ένα όνειρο εάν δεν έχεις τα εφόδια να το επιτύχεις, δηλαδή είναι ρεαλιστές. Δεν μπορούν ξαφνικά να ονειρευτούν ότι θα γίνουν καθηγητές, από τη στιγμή που δεν πάνε σχολείο. Δεν σκέφτονται τόσο μακροπρόθεσμα έχω να σου πω και γενικότερα κάποιοι που ασχολούνται με την παραβατικότητα δεν σκέφτονται τόσο μακροπρόθεσμα. Όταν ζεις στον καταυλισμό και κοιμάσαι πάνω σε σανίδια απ' ότι μου έχουν πει και μπορεί ο άλλος να σου πάρει την παράγκα τι όνειρα να κάνουν. Είναι μη ρεαλιστικό και το γνωρίζουν. Όταν κοιμούνται και ξυπνούν όλοι μαζί στον καταυλισμό, δεν μπορεί το μικρό παιδί να πει εγώ πάω σχολείο, ενώ ξυπνάει και παίζει. Πρέπει να το πάνε οι γονείς χέρι-χέρι, να υπάρχει πίεση.

4^η Ερώτηση

Συμμετέχουν σε προγράμματα του δήμου ή της περιοχής τους;

Δεν ξέρω τώρα αυτό να στο απαντήσω. Δεν νομίζω ότι πηγαίνουν στον δήμο να κάνουν δραστηριότητες, δεν νομίζω δηλαδή ότι συμμετέχουν σ' αυτό. Νομίζω είναι πιο αποκομμένοι, πιο γκετοποιημένοι, αλλά σ' αυτές τις περιοχές υπάρχει μια γκετοποίηση, όχι μόνο στους Ρομά. Ακόμα και στην ίδια περιοχή, μεταξύ τους είναι ομαδοποιημένοι.

5^η Ερώτηση

Θα λέγατε ότι οι ανήλικοι Ρομά, εμπλέκονται στο φαινόμενο της παραβατικότητας; Και αν σε ποιο βαθμό;

Εμπλέκονται στο φαινόμενο αυτό να είναι αρκετοί οι Ρομά που μας έρχονται. Βέβαια, αυτό έχει να κάνει, θα στο πω σύμφωνα με την εγκληματολογία ανάλογα και που εστιάζει ο επίσημος κοινωνικός έλεγχος.

6^η Ερώτηση

Δηλαδή, παρατηρώντας ενδεικτικά την τελευταία πενταετία, έχετε παρατηρήσει κάποια αύξηση/μείωση ή σταθερότητα στην εκπροσώπηση παραβατικών πράξεων από την συγκεκριμένη πληθυσμιακή ομάδα;

Αυτό που συμβαίνει στους Ρομά, είναι ότι έρχονται πολλές φορές, μπορεί να έρθει το ίδιο παιδί και άλλες φορές, επανειλημμένες, αλλά σχετικά με τις πράξεις, πολλές φορές τους κατατάσσουν οι κατηγορίες σε εγκληματική οργάνωση. Πολλές φορές τους χρησιμοποιούν οι μεγαλύτεροι, επειδή ο νόμος για τους ανήλικους παραβάτες είναι λίγο πιο επιεικής και έχει περισσότερο παιδαγωγικό χαρακτήρα, τους βάζουν μπροστά προκειμένου να κάνουν αυτό που θέλουν. Θα έχεις ακούσει που στέλνουν παιδιά μπροστά σε αυτοκίνητα και σταματάει ο οδηγός και μετά μπαίνουν οι άλλοι. Δηλαδή, θα πέσουν μπροστά σε ένα αυτοκίνητο, για να σταματήσει ο οδηγός και μετά να περικυκλώνουν οι άλλοι που είναι ενήλικες. Συμβαίνει κάτι τέτοιο. Η διαφορά είναι βλέπεις πιο συχνά στους ανήλικους Ρομά να εμπλέκονται σε κατηγορίες με εγκληματικές οργανώσεις, γιατί είναι περισσότερα τα άτομα που εμπλέκονται μέσα στην πράξη. Βέβαια, αυτές οι κατηγορίες στο δικαστήριο, νομίζω ότι δεν στέκονται τελικά για εγκληματική οργάνωση, δηλαδή πέφτουν στο δικαστήριο να στο πω και δικάζονται για τις άλλες πράξεις. Πολλές φορές ακούμε να λέει το θύμα ότι δεν τον αναγνώρισε, ενώ ας πούμε έχει γραφτεί στην κατάθεσή του ότι τον αναγνώρισε. Συμβαίνουν και αυτά.

7^η Ερώτηση

Ποια είναι τα αδικήματα που διαπράττονται από τους ανηλίκους Ρομά;

Τα αδικήματα δεν διαφέρουν και πολύ από τους άλλους, μπορούμε να πούμε ότι πολλές φορές έρχονται στο ποινικό σύστημα σε πιο μικρή ηλικία, αυτό ίσως να έχει μια διαφορά ότι έρχονται σε πιο μικρή ηλικία και μετά συνεχίζουν. Τα αδικήματα είναι κλοπές κυρίως,

αλλά καθώς μεγαλώνουν μπλέκονται και σε αυτήν την κατηγορία που σου λέω με εγκληματική οργάνωση.

Δηλαδή, θεωρείτε ότι όσο μεγαλώνει το παιδί που έχει εμπλακεί στην παραβατικότητα, αυξάνεται η βία στις εκδηλώσεις των παραβατικών πράξεων;

Αυτό συμβαίνει σε όλους τους ανήλικους που είναι εδώ. Δηλαδή όσο μεγαλώνουν, μετά κάπως αλλάζει και η μορφή της παραβατικότητας, όχι συνέχεια, αλλά κάπως θα γίνουν και κάποιες πράξεις και ειδικά σε αυτούς που εμπλέκονται με ναρκωτικά, είτε είναι Ρομά, είτε όχι. Έχω συναντήσει και Ρομά χρήστες βέβαια. Το προφίλ αλλάζει και περνάμε σε πιο σοβαρές πράξεις όταν υπάρχει η χρήση ουσιών, δηλαδή όταν έχουν εμπλακεί με κοκαΐνη, εκεί αλλάζει τελείως το προφίλ. Και έτσι αλλάζουν και οι πράξεις και πάμε σε ληστείες, πράγμα που συμβαίνει γενικά.

8^η Ερώτηση

Ποιοι θεωρείτε σύμφωνα με την εμπειρία σας ότι είναι οι προσδιοριστικοί παράγοντες που ευθύνονται για την εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς και την τέλεση παραβατικών πράξεων;

Θεωρώ ότι η περιθωριοποίηση της ομάδας αυτής, συνεισφέρει πάρα πολύ σε αυτό και ότι δεν υπάρχει πρόσβαση στην αγορά εργασίας, εύκολη πρόσβαση τουλάχιστον. Γνωρίζω για έναν δήμο, νομίζω ότι είναι ο δήμος Χαλανδρίου, νομίζω ότι αυτός ο δήμος είχε κάνει ένα πρόγραμμα, στο οποίο έχω την εντύπωση ότι έχει προσλάβει Ρομά για εργασία στον δήμο και το πρόγραμμα αυτό, παρόλο που βρήκε έτσι πολύ καχυποψία στην αρχή, ξέρω ότι πήγε αρκετά καλά. Το γεγονός ότι δεν μπορούν εύκολα να βρουν εργασία και βέβαια ο τρόπος που έχουν μάθει να διαβιώνουν, γιατί έχουν μάθει περισσότερο ομαδικά να διαβιώνουν, αυτό δημιουργεί ένα ζήτημα. Τώρα, εάν είναι και παραβάτες, αυτό δυσκολεύει τα πράγματα, γιατί μια φορά είχα ρωτήσει κάποιον εδώ και του είχα πει δεν μπορείς να κάνεις κάτι να βρεις μια δουλειά, να πας σε ένα εργοστάσιο να δουλέψεις και μου λέει τα εξής: Εσύ, εάν είχες ένα εργοστάσιο και ήξερες θα τον έπαιρνες τον τσιγγάνο που ξέρεις κιόλας ότι έχει κλέψει; Επίσης, ένα άλλο παιδί μου είπε ότι παρόλο που δούλευε σε μια εργασία,

είχε και μια περιθωριοποίηση από τους άλλους, δηλαδή κάπως του μιλούσαν άσχημα, δεν του έδιναν την δυνατότητα να τρώει, του έκαναν εργασιακό mobbing. Δηλαδή, πρέπει να υπάρχει μια ευρύτερη παιδεία στην κοινωνία και σε εμάς αλλά και στους άλλους, στους Ρομά ας πούμε για να μπορέσουν κάποια στιγμή να αλλάξουν τα πράγματα. Βέβαια, υπάρχει και το εύκολο κέρδος, ας μην το ξεχνάμε αυτό, μιλάμε για αυτούς τους Ρομά που έχουν χρήματα, που μπορεί να εμπλακούν λίγο με την παραβατικότητα αλλά μετά δεν νομίζω, και βέβαια τώρα τα χρήματα από πού προέρχονται είναι πολλά τα ερωτήματα.

Στις περιπτώσεις που βλέπετε, η υποτροπή είναι σπάνια;

Όχι στους Ρομά δεν είναι. Οι περισσότεροι μπορεί να ξανάρθουν. Υπάρχουν βέβαια και κάποιοι που θα έρθουν μια ή δύο φορές. Για το τι γίνεται μετά δεν το γνωρίζω, γιατί αυτοί έχουν φύγει από εμάς. Εδώ έρχονται μέχρι 18 ετών για πράξεις που έχουν κάνει ως ανήλικοι. Δηλαδή, εάν είναι 20 και έχουν κάνει την πράξη στα 17 και θα δικαστούν στα 20, τους βλέπουμε στα 20. Αλλά το να είναι 20 έξω κάποιος, σημαίνει ότι δεν έχει εμπλακεί πιθανότατα, γιατί μετά τα 18 μπαίνεις φυλακή άμα κάνεις κάτι, αλλάζει ο νόμος. Θα κριθείς διαφορετικά, δεν θα κριθείς με το κριτήριο της ανηλικότητας.

Αντιλαμβανόμενοι τις προκλήσεις και την ευθύνη που έχει ο ρόλος του επιμελητή, σε περίπτωση που πέσει με κάποιον τρόπο στην αντίληψή σας μέσα από τις συζητήσεις σας στην εμπιστευτική σας σχέση, ότι εξακολουθεί να σχετίζεται με την παραβατικότητα, πως το διαχειρίζεστε;

Εμείς είμαστε εδώ για τις πράξεις που έχει κάνει ως ανήλικος και που θα δικαστεί γι' αυτό. Υποθετικά μιλώντας, γιατί κανένας δεν αποκαλύπτει τέτοια επιβαρυντικά πράγματα, πώς να το πω, δεν είναι πια παιδί, θα κοιτάξει να τα ωραιοποιήσει τα πράγματα. Αν κάποιος μοιραστεί κάτι, σαφώς και θα το κοιτάξω και θα του πω ότι δεν είναι σωστό, θα κοιτάξω δηλαδή να τον αποτρέψω συμβουλευτικά να το σκεφτεί καλά γιατί αυτό θα τον οδηγήσει στη φυλακή και πραγματικά θα τον οδηγήσει. Υπάρχει εμπιστευτική σχέση και δεν δρούμε ως αστυνομικές αρχές. Κάνουμε πάρα πολλά για να μην ξαναέρθει, αλλά όταν αυτός επιλέγει να έρχεται και να ξαναέρχεται με το να το επιλέγει σε εισαγωγικά, υπάρχουν πάρα πολλοί παράγοντες που μπορεί να ωθήσουν κάποιον να κάνει κάτι. Δυστυχώς ξέρουμε ότι

αυτός μεγαλώνοντας θα μπει στη φυλακή και αυτός το ξέρει. Να σου πω ότι η φυλακή σαν έννοια για κάποιους ανθρώπους και για τους Ρομά, επειδή πολύ συχνά οι γονείς τους είναι στη φυλακή ή έχουν περάσει απ' τη φυλακή, ή ο πατέρας ή η μάνα ή και οι δύο ή κάποιος αδερφός, σαν έννοια είναι μέσα στη ζωή τους, δεν είναι κάτι που ακούγεται η λέξη φυλακή και τρομάζει κάποιος. Δεν προκαλεί φόβο και τρόμο, να πεις ότι είναι στίγμα. Όλοι μπαινοβγαίνουν.

9^η Ερώτηση

Αν μπορούσατε να κατονομάσετε έναν από όλους τους παράγοντες που προαναφέρατε, που ίσως είναι ο πιο καθοριστικός, ποιος θα ήταν;

Στο είπα και προηγουμένως, η περιθωριοποίησή τους, ότι δεν εντάσσονται όπως θα έπρεπε στο υπόλοιπο κοινωνικό σύνολο, ένα μεγάλο κομμάτι τους δηλαδή όχι ότι είναι ξένοι προς εμάς αλλά είναι εκτός εργασίας, είναι εκτός. Αυτό το εκτός, δημιουργεί και πολλά άλλα φαινόμενα. Φυσικά, είναι και οικονομικοί λόγοι, γιατί γεννιούνται αυτοί οι λόγοι αργότερα, εφόσον δεν συμμετέχει στα υπόλοιπα κοινωνικά αγαθά, δεν υπάρχει πρόσβαση εύκολη, υπάρχει ένας αποκλεισμός κοινωνικός. Αυτός θα δημιουργήσει και άλλα φαινόμενα.

Αυτό κατά τη γνώμη σας, το δημιουργεί και η κοινωνία με κάποιους τρόπους, όπως προαναφέρατε με την εργασία;

Έχουμε μια κοινωνία που έχει κοινωνικές ανισότητες. Δεν είμαστε όλοι οι άνθρωποι ίσοι. Άλλοι έχουν περισσότερα προνόμια, άλλοι λιγότερα. Φαίνεται όμως πως δεν συμμετέχουν όσο θα έπρεπε, το ότι όμως δεν υπάρχει συμμετοχή σημαίνει και κάτι. Έχουν ευθύνη αυτοί, έχουμε ευθύνη και εμείς. Νομίζω ότι όλοι έχουμε την ευθύνη. Για παράδειγμα, οι Αλβανοί Ρομά, είναι σε δυσχερέστερη θέση από τους Έλληνες Ρομά, ανεξάρτητα από τη γλώσσα. Μπορεί να έχουν μεγαλώσει στην Ελλάδα, αλλά να μην έχουν ούτε καν χαρτιά, διότι ήρθαν από μια ξένη χώρα. Μπορεί να μένουν σε πολύ πιο δύσκολες συνθήκες.

10^η Ερώτηση

Τι νομίζετε ότι θα μπορούσε να συντελέσει στη μείωση της παραβατικότητας; Πιθανές προτάσεις, δράσεις, πολιτικές.

Η παιδεία είναι το πρώτο και το κυριότερο αγαθό που θα πρέπει να έχουν όλοι οι άνθρωποι, δηλαδή να υπάρχει πρόσβαση στην εκπαίδευση. Από εκεί και πέρα, αυξάνονται οι πιθανότητες να απορροφηθούν στην αγορά εργασίας. Όταν πας στο σχολείο και τελειώσεις το Λύκειο, υπάρχει η πιθανότητα να βρεις μια δουλειά, δηλαδή κάπως να αλλάξουν τα πράγματα. Η παιδεία και η μόρφωση ανοίγουν ορίζοντες. Αφού τελειώσουν την υποχρεωτική εκπαίδευση, υπάρχουν επιλογές. Υπάρχουν τα ΕΠΑΛ. Υπάρχουν σχολές μαθητείας του ΟΑΕΔ, οι οποίες δέχονται για διάφορες ειδικότητες. Υπάρχουν τα απογευματινά σχολεία που μπορούν να βοηθήσουν, το θέμα είναι όμως να μπει και μες την νοοτροπία ότι πραγματικά πρέπει να πηγαίνουν τα παιδιά σχολείο. Παρά τις παρεμβάσεις που έχουν γίνει, δεν γνωρίζω γιατί εξακολουθούν να μην πηγαίνουν σχολείο. Δεν είναι μόνο η παιδεία, αλλά και η κοινωνική πολιτική να δει και αυτήν την ομάδα των ανθρώπων, δηλαδή κάπως να βοηθήσει να φύγουν από τους καταυλισμούς.

4^η Συνέντευξη

- Ακαδημαϊκές σπουδές και επιστημονική ιδιότητα επιμελητή: Νομικός
- Φύλο: Γυναίκα
- Χρόνια προϋπηρεσίας στην εν λόγω Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων: 1 χρόνος

1^η Ερώτηση

Θεωρείτε ότι είναι υποστηρικτικό το οικογενειακό περιβάλλον στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του ανηλίκου Ρομά;

Νομίζω ότι η εικόνα που έρχεται και εδώ στην υπηρεσία, είναι αυτή που έρχεται και γενικά στην εκπαίδευση μιας κατηγορίας ανθρώπων, οι οποίοι είναι κοινωνικά αποκλεισμένοι εκ των πραγμάτων, καθώς δεν έχουν φροντίσει οι φορείς εκείνοι που θα έπρεπε να διερευνήσουν ποιες είναι οι ανάγκες τους και πως θα μπορούσαν καλύτερα να

αντιμετωπιστούν. Σαφώς είναι μια κοινωνική κατηγορία, η οποία έχει τις δικές της ιδιαιτερότητες, αλλά θα μπορούσαν να είχαν βρεθεί λύσεις γι' αυτές, δηλαδή το ότι ένα πολύ σοβαρό πλαίσιο που είναι η εκπαίδευση προσπαθεί να εξασφαλισθεί γι' αυτούς με επιδοματικές πολιτικές και όχι επί της ουσίας με το υπάρχουν σχολεία που να έχουν τα κατάλληλα τμήματα ένταξης. Δεν λέμε να υπάρχουν ξεχωριστά σχολεία απαραίτητα, ή το να λειτουργούν εκεί στο χώρο δομές που να αξιοποιούν και την κουλτούρα τους, ώστε να μπορούν δημιουργικά να εκφράζονται. Αν αξιοποιηθούν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που έχουν, στη μουσική, στον χορό, στην τέχνη, ακόμα και στο εμπόριο. Όλα αυτά, αντί να αφήνονται στην μοίρα τους, θα μπορούσαν να δώσουν και μια άλλη καταξίωση στην κοινωνία, όχι να τους βλέπει η κοινωνία περιθωριακά.

2^η Ερώτηση

***Οι ανήλικοι Ρομά, σύμφωνα με την εμπειρία σας ακολουθούν τις βαθμίδες εκπαίδευσης;
Και αν ναι ποιες;***

Δεν μπορούμε να πούμε ότι είναι όλοι ίδιοι. Δηλαδή και σ' αυτήν την κατηγορία υπάρχουν οικογένειες που είναι συγκροτημένες, πλαισιωμένα τα παιδιά, έχουν κανόνες, έχουν ένα αξιακό σύστημα, το οποίο δεν παρεκκλίνει πολύ από το γενικότερο και σ' αυτές τις οικογένειες να είναι προτεραιότητα το σχολείο, είναι ένα πολύ μεγάλο κομμάτι, το οποίο ακολουθώντας πιστά την κουλτούρα και την παράδοση που λέει ότι το παιδί πρέπει να δουλέψει, πρέπει να παντρευτεί νωρίς είναι ίσως το μεγαλύτερο μέρος. Μπορεί να γράφονται τυπικά στο σχολείο για να πάρουν το επίδομα και να μην παρακολουθούν, κάτι το οποίο δεν είναι μυστικό. Και το σχολείο το γνωρίζει και η πολιτεία το μαθαίνει πανεύκολα αλλά κάνει τα στραβά μάτια.

Άρα, θεωρείτε ότι ανάλογα με το επίπεδο αστικοποίησης, φαίνεται και η προτεραιότητα του σχολείου;

Σαφώς και ναι.

3^η Ερώτηση

Οι ανήλικοι Ρομά που βλέπετε στην υπηρεσία, εκδηλώνουν όνειρα ή φιλοδοξίες για το μέλλον, όπως για παράδειγμα για κάποια επαγγελματική σταδιοδρομία;

Στη μεγάλη πλειοψηφία, η μοίρα του είναι προδιαγεγραμμένη, με την έννοια ότι θα ακολουθήσω είτε το επάγγελμα των γονέων, αυτό έχει να κάνει και με αυτά που συζητάγαμε πιο πριν, ότι δεν ολοκληρώνουν τις βαθμίδες εκπαίδευσης, τουλάχιστον της υποχρεωτικής, δηλαδή θα ακούσεις να λένε ότι θα δουλεύουν στα παλιοσίδερα, αν και υπάρχουν και κατηγορίες που έχουν τα δικά τους καταστήματα, όπου εκεί τα παιδιά πρόκειται να εργασθούν. Κυρίως εκεί σ' αυτούς τους τομείς μπορεί να ακούσεις να σου λένε ναι θα πάρω το μαγαζί του μπαμπά μου, το μανάβικο, ή το θέλω να δουλεύω στη λαϊκή. Μπορεί βέβαια να σου πουν και κάποιοι, έχω κάποια παιδιά στο μυαλό μου, που παρακολουθούν σχολείο κανονικά και θέλουν να τελειώσουν και να κάνουν μια τέχνη. Δεν είναι η πλειοψηφία, αλλά υπάρχουν.

4^η Ερώτηση

Συμμετέχουν σε προγράμματα του δήμου ή της περιοχής τους;

Συνήθως θα πρέπει ο δήμος να έχει τέτοια πρόθεση, για να τους παρακινήσει και τους ίδιους γιατί από μόνοι τους δεν, δηλαδή όπου οι δήμοι έχουν κάνει καλή δουλειά και έχουν φέρει σ' αυτούς αυτές τις επιλογές, είτε σε αθλητικό, είτε σε οποιοδήποτε άλλο, ανταποκρίνονται γενικά δεν είναι αρνητικοί. Όπου γίνεται δουλειά, δεν θα συρρέουν μαζικά, αλλά βλέπεις ότι αυτοί που θέλουν να προσπαθήσουν και με τη μουσική θα ασχοληθούν και με τον αθλητισμό θα ασχοληθούν, συνήθως όμως δεν γίνεται δουλειά. Οι περισσότεροι δήμοι τους αφήνουν στο έλεος γιατί δεν έχει Ρομά μόνο στα Άνω Λιόσια ή στα Σπάτα, έχει και στη Θήβα για παράδειγμα. Δεν προσπαθούν και τόσο πολύ οι αρχές και οι φορείς. Οι ίδιοι, σε λογικά δεδομένα, ζητάνε κάτι τέτοιο. Όπου ασχολούνται πιο θερμά μαζί τους, ανταποκρίνονται. Δεν θα έρθουν όλοι, αλλά θα βρεις αυτούς που θέλουν να πάνε μπροστά, να προχωρήσουν, ενώ συνήθως δεν έχουν ούτε αυτή την ευκαιρία να το κάνουν. Θα πρέπει να τους δίνεται η ευκαιρία και εκεί θα βρεις ανθρώπους, δεν θα σου πουν όλοι τι είναι αυτό, δεν με ενδιαφέρει, δεν με αφορά.

Χρειάζεται «κυνήγι» δηλαδή από την πολιτεία, το θέμα είναι όμως να ανταποκρίνεται έστω μια μερίδα πληθυσμού.

Σαφώς και θα έχει ανταπόκριση, εφόσον κυνηγηθεί και γίνει, δηλαδή θα βρεις ανθρώπους, τους οποίους αξίζει να εντάξεις, να προσπαθήσεις να αναδείξουν αυτά που έχουν οι ίδιοι μέσα τους, να βρεις αυτό που πιο πολύ τους αρέσει και λίγο να τους αφουγκράζεσαι. Πρέπει όλοι να σεβόμαστε την κουλτούρα τους, γιατί έχουμε να μάθουμε και από αυτήν. Θα πρέπει και οι ίδιοι, μέσα από την δική τους κοινότητα, όπως για παράδειγμα, κάποιιοι που έχουν διακριθεί (επιστήμονες, μουσικοί, εκπαιδευτικοί), να αξιοποιηθούν σε αυτό το κομμάτι.

5^η Ερώτηση

Θα λέγατε ότι οι ανήλικοι Ρομά, εμπλέκονται στο φαινόμενο της παραβατικότητας; Και αν σε ποιο βαθμό;

Από αυτά τα περιστατικά που φτάνουν σε εμάς, ένα πολύ μεγάλο ποσοστό αφορά παιδιά Ρομά και σίγουρα αυτό έχει να κάνει με μια άλλη νοοτροπία που μπορεί αυτή η φυλή να έχει σε σχέση με το τι ξεφεύγει του νόμιμου και τι όχι. Από την άλλη, δεν είμαι καθόλου σίγουρη για το αν έρχεται εδώ αυτό που πραγματικά αντανακλάται στην ελληνική κοινωνία, δηλαδή θεωρώ ότι πιο εύκολα θα έρθουν παιδιά από συνοικίες Ρομά, παρά από την Κηφισιά και την Εκάλη, όχι ότι εκεί γίνονται το ίδιο, αλλά το τι επιλέγεις να φέρνεις εδώ ίσως παίζει και έναν ρόλο. Από τη μια, έχουν μια κουλτούρα σε συμπεριφορές, οι οποίες δεν είναι πάντα ώριμες, δεν τις θεωρούν τόσο κακές. Μπορεί να στοχοποιούνται. Σαφώς και υπάρχει παραβατικότητα, η οποία δεν θεωρείται τόσο παραβατική για τους ίδιους, όχι μόνο λόγω της ηλικίας, αλλά και λόγω της κουλτούρας. Είναι πιο εύκολο το να τους φέρεις εδώ σε εμάς.

6^η Ερώτηση

Δηλαδή, παρατηρώντας ενδεικτικά την τελευταία πενταετία, έχετε παρατηρήσει κάποια αύξηση/μείωση ή σταθερότητα στην εκπροσώπηση παραβατικών πράξεων από την συγκεκριμένη πληθυσμιακή ομάδα;

Συνολικά ναι, όμως για τους Ρομά δεν νομίζω να έχει αλλάξει έντονα κάτι. Η παραβατικότητα των ανηλίκων γενικά, έχει αυξηθεί κατακόρυφα τα τελευταία 3 χρόνια. Για τους Ρομά συγκεκριμένα, δεν μπορώ να απαντήσω σίγουρα γιατί πάντα υπήρχε εδώ αυτό το κομμάτι, είχε μεγάλο ποσοστό δηλαδή στις υποθέσεις.

7^η Ερώτηση

Ποια είναι τα αδικήματα που διαπράττονται από τους ανηλίκους Ρομά;

Κλοπή, παραβάσεις του Κώδικα Οδικής Κυκλοφορίας, κυρίως η οδήγηση χωρίς άδεια, μπορεί να είναι και κάποιες σωματικές βλάβες. Επίσης, μπορεί να είναι και παραβάσεις σχετικές με την κατοχή ουσιών.

8^η Ερώτηση

Ποιοι θεωρείτε σύμφωνα με την εμπειρία σας ότι είναι οι προσδιοριστικοί παράγοντες που ευθύνονται για την εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς και την τέλεση παραβατικών πράξεων;

Είναι όλα αυτά που συζητήσαμε και πριν. Είναι όλα αυτά που δεν έχουν και που θα έπρεπε να έχουν και δεύτερον, οι παράγοντες κινδύνου είναι περισσότεροι για τους Ρομά. Δεν υπάρχει στις περιοχές που ζουν η κατάλληλη παρέμβαση της πολιτείας, όχι μόνο η αστυνόμευση που λέμε, γιατί αστυνόμευση υπάρχει εκεί που θέλουμε, αλλά η στήριξή τους. Υπάρχει αδιαφορία της πολιτείας να ασχοληθεί με αυτήν την ομάδα. Θέλει να την έχει αρκετά χειραγωγούμενη και εύκολη, όταν θέλει να την αξιοποιεί αναλόγως. Όσο λιγότερα δικαιώματα της δίνει, τόσο πιο εύκολα χειραγωγούμενη θα είναι. Όταν το συνειδητοποιήσουν και οι δύο πλευρές αυτό, τότε θα δείτε να αναδύονται φοβερές αλλαγές.

9^η Ερώτηση

Αν μπορούσατε να κατονομάσετε έναν από όλους τους παράγοντες που προαναφέρατε, που ίσως είναι ο πιο καθοριστικός, ποιος θα ήταν;

Είναι ότι θεωρούν ότι είναι στο περιθώριο. Η περιθωριοποίηση από τη μια και σε έναν βαθμό ο τρόπος που οι ίδιοι σκέφτονται και ενεργούν. Έχει γίνει μια συνειδητότητα, δηλαδή εγώ αυτό το μέλλον έχω γιατί εάν προσπαθήσω να κάνω και κάτι άλλο, θα βρω παντού πόρτες. Δεν μπορεί να γράφεται ένα παιδί Ρομά στο σχολείο, το οποίο ξεκινάει και δεν γνωρίζει καν την γλώσσα στην πέμπτη δημοτικού, ενώ δεν έχει ξαναπάει ποτέ σχολείο. Εγώ το έχω δει να συμβαίνει. Τα σημερινά σχολεία και για τα παιδιά που δεν είναι Ρομά, σε λίγο θα λειτουργούν με αποκλεισμό. Αυτό που συμβαίνει στους Ρομά, είναι μια γενικότερη στάση και πολιτική κατεύθυνση και δεν μιλάμε μόνο για τους Έλληνες Ρομά, υπάρχουν διάφοροι Ρομά, π.χ. οι Ρομά από την Αλβανία, αυτοί για παράδειγμα, είναι διπλά αποκλεισμένοι.

10^η Ερώτηση

Τι νομίζετε ότι θα μπορούσε να συντελέσει στη μείωση της παραβατικότητας; Πιθανές προτάσεις, δράσεις, πολιτικές.

Όλα αυτά που συζητάγαμε εάν γινόντουσαν, δηλαδή μια μεγαλύτερη φροντίδα για να μην εγκαταλείπουν το σχολείο, με πραγματικά κίνητρα, επαγγελματικές διεξόδους, με άλλα λόγια ένας προσανατολισμός επαγγελματικός, ίσως στο αντικείμενο που αγαπάνε περισσότερο, ή που μπορούν να ασχοληθούν, η αξιοποίηση των δυνατοτήτων αυτών των παιδιών, η συχνότερη παρέμβαση των φορέων, όταν ας πούμε θεωρείς ότι είναι θεμιτό να κάνεις οικογένεια στα 14, ένα κομμάτι ολόκληρο της παραβατικότητας που εμείς έχουμε με τον Ποινικό Κώδικα, θεωρείται αδίκημα, γι' αυτούς είναι η ζωή τους η ίδια. Άρα θα πρέπει με έναν άλλον τρόπο να προσεγγίζεται, ίσως με εκπαιδευτικά στοχευμένα προγράμματα, το τι είναι και τι δεν είναι στα όρια του παραβατικού και γιατί όμως. Μια πρόταση, είναι ότι πρέπει να γίνονται ειδικά μαθήματα κυκλοφοριακής αγωγής, το θεωρώ πολύ σημαντικό γιατί είναι και επικίνδυνο για τους ίδιους. Δικαιωματικά και από άποψη διακρίσεων και φύλου πρέπει να υπάρχει τουλάχιστον ενημέρωση. Πρέπει και η κοινωνία να είναι ευαισθητοποιημένη και οι αρμόδιοι να λειτουργούν, έχοντας αποκτήσει τα ερεθίσματα για να το δεχτούν.

5η Συνέντευξη

- Ακαδημαϊκές σπουδές και επιστημονική ιδιότητα επιμελητή: Κοινωνιολόγος Νομικός με Μεταπτυχιακές σπουδές στην Κοινωνική Ψυχολογία και στις Παιδαγωγικές επιστήμες
- Φύλο: Γυναίκα
- Χρόνια προϋπηρεσίας στην εν λόγω Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων: 20 χρόνια

1^η Ερώτηση

Θεωρείτε ότι είναι υποστηρικτικό το οικογενειακό περιβάλλον στην ένταξη του ανηλίκου Ρομά στον κοινωνικό ιστό;

Νομίζω ότι οι δεσμοί στους Ρομά είναι πάρα πολύ έντονοι και πολύ υποστηρικτικοί γιατί είναι το μόνο που έχουν. Βλέπω τελικά, ότι οι ίδιοι οι Ρομά μέσα στην κοινωνία την ελληνική, επειδή είναι Έλληνες πολίτες και μάλιστα αυτό δηλώνουν κιόλας σε διάφορα συνέδρια, ότι εμείς δεν είμαστε Ρομά, είμαστε Έλληνες πριν από οτιδήποτε άλλο και επειδή δεν υποστηρίζονται κοινωνικά, αυτόματα πρέπει οι ίδιοι να φτιάξουν ένα σύστημα οικογενειακό ή και ευρύτερο, πολλές οικογένειες μαζεμένες Ρομά, για να μπορέσουν να προχωρήσουν στην πρώτη φάση οικονομικά. Οικονομικά, δεν είναι πολύ εύκολα τα πράγματα γι' αυτούς και κοινωνικά, αυτά τα δύο είναι άλλωστε σε πολλές περιπτώσεις αλληλένδετα. Άρα είναι πολύ μεγάλοι οι δεσμοί, γι' αυτόν τον λόγο και οι δεσμοί που έχουν είναι και άλλου τύπου, μέσα από τα ήθη και τα έθιμά τους και την κουλτούρα τους πάρα πολύ σημαντικά, όταν ξέρουμε ότι το κορίτσι στα δώδεκα με δεκατρία να είναι στο σπίτι, πρέπει το αγόρι στα δεκαέξι να επιλέξει μια κοπέλα και είναι πάρα πολύ έντονο αυτό. Δηλαδή, όταν πας να αλλάξεις ένα πράγμα και λες, μα γιατί πρέπει να παντρευτείς, αφού πρέπει να βγάλεις το σχολείο πρώτα, εκεί βλέπεις τελικά, ότι αυτό που προέχει γι' αυτούς είναι το έθιμο που έχουν και πρέπει να το υποστηρίξουν. Για εκείνους το αυτονόητο, είναι να σεβαστούν την κουλτούρα τους. Δεν μπορείς εύκολα να το αγγίξεις αυτό, γιατί είναι στον κλειστό κύκλο τον δικό τους. Έρχεται κάποια στιγμή και σου λέει, αφού έχετε κάνει συζητήσεις περί αλλαγών, ότι έλα μωρέ δεν μπορώ να ξεφύγω από αυτό γιατί αυτό είναι η ζωή μου. Δεν είναι καθόλου εύκολο, όπως και σε εμάς ας πούμε δεν

είναι καθόλου εύκολο να πούμε σε ένα κορίτσι στον 21^ο αιώνα, ότι επειδή είσαι κορίτσι δεν θα σπουδάσεις.

2^η Ερώτηση

Οι ανήλικοι Ρομά, σύμφωνα με την εμπειρία σας ακολουθούν τις βαθμίδες εκπαίδευσης; Και αν ναι ποιες;

Η αλήθεια είναι ότι η εμπειρία μου, χωρίς στατιστικά στοιχεία, αλλά μπορώ να δώσω μια εικόνα είναι ότι σχεδόν κανένα παιδί Ρομά δεν καταλαβαίνει, όχι το παιδί, η οικογένεια, πως δουλεύει το σύστημα. Ξέρουν ότι πρέπει να το πάνε σχολείο, αλλά δεν έχουν τον αυτοματισμό να πούνε ότι θα το γράψω. Θα περιμένουν να πάει εφτά - οκτώ χρονών και θα πουν ότι το παιδί μου τώρα μεγάλωσε μπορώ να το στείλω στο σχολείο. Οπότε βλέπουμε ένα παιδί οκτώ χρονών να γράφεται στην πρώτη δημοτικού και να είναι για παράδειγμα έντεκα χρονών στην τρίτη δημοτικού και να έχει μπει στην προεφηβεία. Άρα, εδώ βλέπουμε μια τρομερή απουσία του τοπικού φορέα, δεν θέλω να ονομάσω ποιος μπορεί να είναι αυτός, η τοπική κοινωνικά στην οποία ζει αυτό το παιδί και κατ' επέκτασιν αυτή η οικογένεια, δεν τους έχουν ενημερώσει, αλλά δεν είναι τόσο θέμα ενημέρωσης, αλλά είναι να τους βάλουν την αναγκαιότητα αυτής της κουλτούρας της εκπαίδευσης και ότι αυτό θα το χρησιμοποιήσει το παιδί. Βλέπουν τελικά ότι και που το κάνουν μερικά παιδιά δεν τους προσφέρει κάτι, πάλι στα παλιόσιδερα θα πάει. Θέλω να πω το μήνυμα δεν είναι για τον ίδιο, αλλά το περνάει και στους άλλους ότι να και εγώ που πήγα στο σχολείο τι έγινε. Είναι μια απαξίωση, η οποία δεν είναι απαξίωση από θέση ιδεολογική, αλλά είναι απαξίωση μέσα από τα πράγματα, μέσα από το κοινωνικό γίγνεσθαι.

3^η Ερώτηση

Οι ανήλικοι Ρομά που βλέπετε στην υπηρεσία, εκδηλώνουν όνειρα ή φιλοδοξίες για το μέλλον, όπως για παράδειγμα για κάποια επαγγελματική σταδιοδρομία;

Όχι δεν υπάρχουν όνειρα. Εμείς τους βλέπουμε εδώ πάνω από δώδεκα γιατί αλλιώς δεν είναι στο ποινικό σύστημα κάτω από δώδεκα θεωρείται απαράδεκτη ποινική δίωξη, αλλά στα δεκατρία, στα δεκατέσσερα και λοιπά. Για παράδειγμα, έρχεται εδώ ένα παιδί στα

δεκατρία. Αυτό το παιδί, έχει πάει κάμποσες φορές στο σχολείο, το έχει αφήσει και λοιπά. Μετά, πολλοί από τους γονείς είναι μέσα. Αν δεν είναι ο πατέρας μπορεί να είναι ο θείος, μπορεί να είναι ο ξάδερφος, δηλαδή η φυλακή είναι κάτι που έχουν εικόνες από αυτό. Ξέρουν ότι η μοίρα τους δεν είναι και πολύ καλή, ότι είναι παρατημένοι, δεν στο λένε, αλλά εμείς το μεταφράζουμε έτσι με την έννοια των ερεθισμάτων που έχουν. Είναι όλοι σε μια κατάσταση που δεν έχουν δουλειές, που πάνε στην ανακύκλωση και δεν έχουν όνειρα, γιατί και μεγάλος να είναι κάποιος για παράδειγμα, θα μπορούσε κάλλιστα να υπάρχει μια δεύτερη ευκαιρία. Εγώ είχα εισηγηθεί σε ένα συνέδριο ότι όπως έχουμε τα σχολεία δεύτερης ευκαιρίας που είναι για παιδιά άνω των δεκαοκτώ, για να τελειώσουν την υποχρεωτική εκπαίδευση, να υπάρχει και ένα σχολείο δεύτερης ευκαιρίας για το δημοτικό. Ναι, δεν υπάρχει. Εγώ απλά το είχα κάνει σαν πρόταση, δεν έχω καμιά ισχύ σε κάτι, νομίζω ότι τα θέματά μου ήταν οι Ρομά, η παρουσίαση κάποιων περιστατικών και είχα επιλέξει κάποια, για να δω την σχολική διαρροή. Για τα παιδιά Ρομά, εγώ δεν μιλάω για σχολική διαρροή. Ή δίνεις δεύτερη ευκαιρία ή δεν δίνεις. Και η δεύτερη ευκαιρία δεν θα έπρεπε να είναι έλα να σου μάθω γράμματα, γραφή και ανάγνωση και το απολυτήριο του δημοτικού, είναι ότι αφού έκανες αυτό, μπορώ να σε πάω στην καλαθοποιία, στη σχολή αυτή και μετά εγώ θα σου δώσω δουλειά στα τουριστικά, θα σε βάλω κάπου, γιατί εκεί το κίνητρο είναι διαφορετικό. Όλα τα προγράμματα που έχουν γίνει για τους Ρομά, επειδή έχω ασχοληθεί πολύ με τους Ρομά, δεν τους υπολογίζουν. Η κοινωνία έχει πάρει πάρα πολλά χρήματα, μα για Ασπρόπυργο να πω για Ελευσίνα, την Αγία Βαρβάρα την βγάζω απ' έξω γιατί έχει εντάξει τους πάντες, τώρα βέβαια δεν μπορεί να τους πει να αλλάξουν την κουλτούρα τους, αλλά μένουν σε σπίτια, κάνουν πράγματα, δεν είναι στο πουθενά. Όταν όμως πας αλλού, έχουν πάρει οι ΟΤΑ θα πω εγώ γενικά δεν ξέρω ποιος τα πήρε, αλλά πήραν χρήματα ΕΣΠΑ για την ένταξη των Ρομά και το μόνο που κάνουν είναι να κάθονται στα γραφεία τους και να κάνουν νομική συμβουλευτική. Αυτό γράψτο, γιατί έτσι το λένε. Κάνουνε τα ΙΑΚ, δεν ξέρω πως τα μεταφράζανε. Όλα τα ΙΑΚ κλείσανε γιατί ήταν μέσω του ΕΣΠΑ. Και όλα αυτά για να τους μιλήσουν για νομική συμβουλευτική, για το πόσα παιδιά θα κάνουν και τα συναφή. Αυτό έχει ανάγκη ο Ρομά; Το έχει ανάγκη δεν λέω, αλλά είναι πολυτέλεια. Δώστου κάτι. Όταν έρχεται σε σένα κάποιος και θέλει νομική συμβουλευτική γιατί διαγενεακά, όχι η σημερινή γενιά και η προηγούμενη γενιά και η πιο προηγούμενη, δεν έχουν χαρτιά και έρχεται το παιδί και μου λέει δεν μπορώ να βγάλω

χαρτιά, γιατί η μάνα μου δεν έχει χαρτιά και όταν έρχεται η μάνα σου λέει μα και η δική μου μάνα δεν έχει χαρτιά. Είχα μια περίπτωση και είχα πάρει ένα από τα ΙΑΚ και είχα πει βάλτε έναν δικηγόρο. Το να τους πείτε ότι πρέπει να βγάλουν ταυτότητα, το έχω κάνει και εγώ. Εσείς όμως έχετε πάρει χρήματα, έχετε κάνει μια στρουκτούρα, αυτή τη δομή πως γίνεται; Δεν καταλαβαίνω δηλαδή πως κάνει ο δήμος δομές, τις οποίες ξέρει ότι με το που τελειώνει το πακέτο των ΕΣΠΑ, πρέπει αυτόν τον άνθρωπο να τον έχεις ήδη εντάξει την ημέρα που το φτιάχνεις. Άρα, φτιάχνουμε μαγαζιά, βολεύουμε κάποιους ανθρώπους που θα δουλέψουν, όχι Ρομά, αλλά αυτό θα ήταν πολιτική ένταξης. Βάζεις Ρομά να δουλέψουν για τους Ρομά. Λοιπόν, ένα πράγμα στον αέρα, είκοσι χρόνια που δουλεύω.

4^η Ερώτηση

Συμμετέχουν σε προγράμματα του δήμου ή της περιοχής τους;

Μα ο δήμος αυτά που κάνει είναι πολυτέλειες γι' αυτούς. Και το κρίνω και εγώ αυτό, ως Κοινωνιολόγος που έχω πάει επί τόπου, που έχω κάνει κοινωφελή εργασία στην Ελευσίνα και μιλάω με τους κοινωνικούς λειτουργούς, με τις δομές, με τους διευθυντές. Καλά όλα αυτά που έχετε αλλά δεν τα χρειάζεται ο τσιγγάνος. Του βρήκατε δουλειά; Υπάρχει παντελής έλλειψη ενδιαφέροντος. Δεν υπάρχει τίποτα. Δεν καταλαβαίνω γιατί γίνονται έτσι τα πράγματα με αυτούς τους ανθρώπους. Καταρχήν, γιατί δεν είναι καταγεγραμμένοι; Το έχω πει χιλιάδες φορές. Αυτός ο άνθρωπος πρέπει να έχει κίνητρα για να ενδιαφερθεί. Και για το σχολείο και για την κοινωνία και γενικότερα.

5^η Ερώτηση

Θα λέγατε ότι οι ανήλικοι Ρομά, εμπλέκονται στο φαινόμενο της παραβατικότητας; Και αν σε ποιο βαθμό;

Ο Ρομά, έχει μάθει να ζει μέσα από την παραβατικότητα, γιατί εκεί τον σπρώχνει η κοινωνία. Για μένα όταν έχω έναν Ρομά, ο οποίος έρχεται εδώ και παίρνω συνέντευξη, θα μπορούσα να φτιάξω μια έκθεση, να την έχω στον υπολογιστή και κάθε φορά να την αντιγράφω και να την χρησιμοποιώ σε κάθε περίπτωση. Δεν το κάνω γιατί δεν μου αρέσει, αλλά είναι όλα τα ίδια. Πως γίνεται ένα παιδί, όπου οι γονείς του ζουν μέσα από την

ανακύκλωση, το οποίο το παίρνουν και αυτό μαζί και προσπαθούν, είτε να κλέψουν σίδερα, από κάπου που είναι εκεί πέρα στοιβαγμένα ή όταν δεν έχουν να φάνε ή όταν όλο το περιβάλλον είναι στην παραβατικότητα; Τι θα μάθει αυτό το παιδί; Επιβίωση θα μάθει. Το παιδί είναι εκτεθειμένο σε μια κοινωνία που πρέπει να μάθει να επιβιώνει και επιβιώνει μέσα από αυτό. Δεν του διδάσκουν οι γονείς κλέψε, αλλά όταν βλέπουν τους γονείς να μην τα βγάζουν πέρα, αυτό μαθαίνει.

6^η Ερώτηση

Δηλαδή, παρατηρώντας ενδεικτικά την τελευταία πενταετία, έχετε παρατηρήσει κάποια αύξηση/μείωση ή σταθερότητα στην εκπροσώπηση παραβατικών πράξεων από την συγκεκριμένη πληθυσμιακή ομάδα;

Πιστεύω ότι έχουν αυξηθεί. Πολλές φορές βλέπω τα πινάκια και είναι πάρα πολλοί Ρομά, δεν ήταν τόσοι μια δεκαετία πίσω. Έχουμε πάντα ανθρώπους Ρομά, αλλά εδώ είναι πάρα πολλά. Και τους χάνουμε και πολλές φορές γιατί μετακινούνται. Η ίδια η αστυνομία, όταν έχουμε μια δυσκολία να βρούμε ένα παιδί σε έναν καταυλισμό, ούτε εκείνη δεν πάει. Ή όταν πάει, εκείνοι απαξιώνουν το σύστημα και καλά κάνουν. Τους έχουμε παρατημένους και ύστερα τους δικάζουμε τάχα.

7^η Ερώτηση

Ποια είναι τα αδικήματα που διαπράττονται από τους ανηλίκους Ρομά;

Κλοπές και ληστείες. Δεν είναι η εγκληματική οργάνωση. Συνήθως ο τρόπος με τον οποίο το κάνουν, δεν περιλαμβάνει όπλα, σίγουρα την χρήση απειλής, όπως βέβαια κάνουν και όλοι οι άλλοι. Μπορεί να μπουν και σε σπείρες, αλλά δεν είναι το σύνηθες. Ο Ρομά δεν έχει την απαίτηση, κατά την γνώμη μου είναι το θύμα. Πιστεύω ότι τους ενοχοποιεί το σύστημα και δεν έρχεται, ούτε παρουσιάζεται ως θύμα. Νιώθεις ότι αυτό το παιδί έχει μια πλήρη έλλειψη αναφοράς σε κάτι. Και το ίδιο μπορεί για παράδειγμα να βρίσκεται σε έναν χώρο που να γίνεται κάτι και ατυχώς να το μπουζουριάσουν μαζί με άλλους. Έχω κλοπές που γίνονται από συγκεκριμένα παιδιά που είναι σε έναν μικρό καταυλισμό στην Παλλήνη, στα Σπάτα. Αυτά βγαίνουν για σίδερα και μπορεί να τύχει να βρουν κανένα σίδερο σε

βίλες, διότι μένουν δίπλα από βίλες, όπου εκείνοι που μένουν εκεί, κάθε φορά που τα παιδιά εκείνα πλησιάζουν, χωρίς να έχουν κάνει κάτι, παίρνουν τηλέφωνο την αστυνομία, να φύγουν από εκεί. Δηλαδή, βλέπω και μια ίντριγκα εκ μέρους της τοπικής κοινωνίας. Μπορεί και εγώ να το έκανα, εάν ένιωθα απειλή, αλλά βλέπω ότι όλο αυτό το κομμάτι, είναι μια αδικία εκ μέρους της ελληνικής κοινωνίας, προς ένα κομμάτι ελληνικού λαού.

8^η Ερώτηση

Ποιοι θεωρείτε σύμφωνα με την εμπειρία σας ότι είναι οι προσδιοριστικοί παράγοντες που ευθύνονται για την εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς και την τέλεση παραβατικών πράξεων;

Εγώ θα έλεγα ότι είναι πρώτον, γιατί τους έχουμε στοιβαγμένους σε ένα γκέτο, αυτό θα έπρεπε σιγά να φύγει γιατί και οι ίδιοι το θέλουν, δηλαδή αν τους δώσεις μια μικρή δυνατότητα να έχουν ένα σπίτι και λοιπά, οι ίδιοι ναι μεν έχουν την κουλτούρα αυτή την βαθιά των εθίμων των Ρομά, αλλά δεν έχουν και τόσο ανάγκη, να είναι ο ένας δίπλα στον άλλον γιατί τσακώνονται. Η παραβατική συμπεριφορά είναι μια περιρρέουσα ατμόσφαιρα και το βιώνουν όλοι μαζί. Υπάρχουν βέβαια και πλούσιοι τσιγγάνοι. Σιγά σιγά πρέπει αυτοί οι άνθρωποι να καταγραφούν, να τους δώσουν τη δυνατότητα να αποκτήσουν κάτι μες την κοινωνία, δεν θα χάσουν την κουλτούρα τους αυτό είναι το μόνο σίγουρο γιατί είναι πολύ ισχυρή. Είναι αυτή η παραμέληση, που κάνει τα παιδιά να μην έχουν καθόλου προσλαμβάνουσες από μια άλλη ζωή.

9^η Ερώτηση

Αν μπορούσατε να κατονομάσετε έναν από όλους τους παράγοντες που προαναφέρατε, που ίσως είναι ο πιο καθοριστικός, ποιος θα ήταν;

Ο πιο σημαντικός είναι η ένταξη του παιδιού από πολύ μικρή ηλικία σε ένα σχολικό περιβάλλον και να μην πάει απότομα σχολείο στα οκτώ του χρόνια. Δεν μπορείς αυτά τα παιδιά να τα εντάξεις μεμονωμένα. Με το που γεννιούνται, να καταγράφονται, να βγάζουν ταυτότητα. Και μετά από τρία χρόνια, θα πρέπει να έρχεται το χαρτί που να λέει να πάνε τα παιδιά σχολείο. Δεν καταλαβαίνω γιατί λειτουργούν έτσι τα πράγματα σε αυτήν την

κοινωνία. Ποτέ δεν το κατάλαβα. Δώσε σε είκοσι κοινωνικούς λειτουργούν έξι μήνες και θα καταγράψουν όλον τον πληθυσμό των Ρομά. Να στείλουν χαρτιά να πάνε σχολείο. Τώρα που πάνε να περάσουν και τον νέο νόμο για τις λαϊκές αγορές, χθες το διάβαζα και πρέπει να έχεις φορολογική ενημερότητα και δεν ξέρω και εγώ τι, που θα πάει ο τσιγγάνος; Μα στη λαϊκή πάει και πουλάει ό,τι πουλάει. Εκπαίδευση μηδέν, ενημέρωση μηδέν, δουλειά μηδέν. Δεν τους μένει τίποτα άλλο, δεν έχουν κάτι άλλο. Νομική συμβουλευτική και ψυχολογική υποστήριξη. Ποια ψυχολογική υποστήριξη στους Ρομά που δεν έχουν ούτε τα βασικά; Αυτά είναι για την υψηλή κοινωνία και από την εποχή του Freud, για την ελίτ ήταν. Είχα ένα παιδί που ήταν χρήστης και το έστειλα για ψυχολογική υποστήριξη. Ε, μετά από ένα σημείο δεν ήξεραν τι να του πουν και αυτοί που δούλευαν εκεί. Το ίδιο το σύστημα τους ξερνάει. Όταν ήμουν φοιτήτρια και είχα παιδί στο Παρίσι και έτυχε να χτυπήσω την πόρτα της κοινωνικής υπηρεσίας, δεν ασχολήθηκαν με το αν είμαι Ελληνίδα ή όχι, παρά μόνο με το τι χρειάζομαι και τι ανάγκες έχω. Ασχολήθηκαν με πρακτικά θέματα. Αντίστοιχα, εδώ τι τον ρωτάς τον τσιγγάνο; Γιατί πήγε και έκλεψε; Εάν πήγε σχολείο. Όχι. Του λες έλα εδώ. Τι μπορώ να σου προσφέρω; Ετούτη εδώ η κοινωνία δεν αλλάζει. Και αυτό πάει και για εμάς, είναι μια κλίμακα συγκρίσιμη. Όλα συνδέονται.

10^η Ερώτηση

Τι νομίζετε ότι θα μπορούσε να συντελέσει στη μείωση της παραβατικότητας; Πιθανές προτάσεις, δράσεις, πολιτικές.

Εγώ προσωπικά θα πρότεινα εκπαίδευση από πολύ μικρή ηλικία. Παράλληλα, σταθερότητα διαμονής των γονιών, με προοπτικές εργασίας. Να βρεθεί ένας τρόπος να βρουν μια δουλειά. Αυτοί οι άνθρωποι θα πρέπει να εξασφαλίσουν ότι το εικοσάρι που θα βγάλουν την ημέρα, να είναι σταθερό και να ξέρουν ότι θα ζήσουν. Σταθερότητα διαμονής και εργασίας, διότι λείπει κάτι πολύ βασικό από την ελληνική κοινωνία. Ο συντονισμός.

6^η Συνέντευξη

- Ακαδημαϊκές σπουδές και επιστημονική ιδιότητα επιμελητή: Διευθύντρια Υπηρεσίας, Νομικός και πτυχιούχος Παιδαγωγικής Ακαδημίας
- Φύλο: Γυναίκα
- Χρόνια προϋπηρεσίας στην εν λόγω Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων: 31 χρόνια

1^η Ερώτηση

Θεωρείτε ότι είναι υποστηρικτικό το οικογενειακό περιβάλλον στην ένταξη του ανηλίκου Ρομά στον κοινωνικό ιστό;

Έχει δεσμούς, δεν μπορούμε να πούμε ότι δεν έχουν δεσμούς, απλώς αυτοί οι δεσμοί παραμένουν να είναι ακόμα λίγο στερεότυποι και ανελαστικοί, γιατί είναι μια ομάδα ανθρώπων που δύσκολα ξεφεύγει από αυτά που έχει μάθει και σαν συμπεριφορά, κοινωνικά δηλαδή και προσωπικά έχουν κάποια χαρακτηριστικά που τα κουβαλάνε από γενιά σε γενιά. Επομένως, σαφώς και υπάρχουν δεσμοί ενδιαφέροντος και κοινωνικής στήριξης το παιδί να πάει καλά, αλλά πάντοτε στα περιορισμένα πλαίσια της δικής τους αντίληψης για τα πράγματα που έχουν να κάνουν με την οικογενειακή τους κατάσταση. Δεν μπορούν να συνδέσουν το κοινωνικό με το οικονομικό τους επίπεδο, να μην κάνουν τόσα παιδιά ας πούμε. Ξεκινάς από εκεί. Δηλαδή, όσο σε κατάσταση ανέχειας και αν βρίσκονται δεν μπορούν να μην κάνουν παιδιά. Και εδώ που έρχονται, από τον τρόπο που εκφράζονται, σαν φυλή είναι δεμένοι με την οικογένεια, όσο και αν κάνουν πολλά παιδιά και δεν έχουν πολύ χρόνο να αφιερώσουν.

2^η Ερώτηση

Οι ανήλικοι Ρομά, σύμφωνα με την εμπειρία σας ακολουθούν τις βαθμίδες εκπαίδευσης; Και αν ναι ποιες;

Σε αυτό, μέχρι σήμερα τους κυνηγάμε, για να τελειώσουν τουλάχιστον τις πρώτες τάξεις του δημοτικού και να μπορούν να μάθουν να διαβάζουν. Η κυρίαρχη τάση, δεν ξέρω εάν έχει αλλάξει κάτι κάπως προς το καλύτερο τώρα, είναι αυτή, να μην πηγαίνουν στο

σχολείο, να ακολουθούν και να βοηθούν τους γονείς τους ως ανήλικοι και όταν μεγαλώσουν να δουλεύουν. Εντάξει εάν ένα παιδί θέλει θα πάει, θα το στείλουν, αλλά είναι η εξαίρεση. Αλλά η τάση είναι αυτή, μάθε δυο-τρία πράγματα να μπορείς να συνεννοείσαι, να μετράς τα λεφτά, τα ρέστα και τα αυτά και τελείωσε. Δουλειά μετά. Γι' αυτό και ακολουθούν τους γονείς τους από πιτσιρίκια στις εργασίες, ειδικά από το γυμνάσιο και μετά δεν το συζητώ. Η στοιχειώδης εκπαίδευση δεν θα μπορούσε να γίνει πιο υποχρεωτική, παρόλα αυτά δεν το τηρούν αυτό.

Πιστεύετε ότι σε αυτό μπορεί να οφείλεται και ο τρόπος εφαρμογής της επιδοματικής πολιτικής;

Να σας πω ότι αυτό δεν είναι μόνο στους αθίγγανους υπάρχει παντού πολλοί το εκμεταλλεύονται αυτό, δηλαδή να λάβουν την επιδοματική πολιτική και η πρόθεσή τους δεν είναι να είναι συνεπής πάνω σε αυτό. Στατιστικά δεν ξέρω κατά πόσο αυτό έχει απόδοση, αλλά η εμπειρία μου λέει όμως ότι άπαξ κα βρουν τρόπο να διαφύγουν, θα το κάνουν. Δεν τους έχει γίνει συνείδηση ότι είναι απαραίτητη γι' αυτούς (η εκπαίδευση), για το κοινωνικό τους status και για τον τρόπο που σχετίζονται μέχρι σήμερα με το δημόσιο. Θεωρούν ότι δεν το χρειάζονται ακόμα και τώρα. Άρα και αυτό σημαίνει ότι υπάρχει και ένα έλλειμμα από την πολιτεία, διότι δεν τους έχει πείσει. Και οι περισσότερες παρεμβάσεις διαφόρων ειδικοτήτων, δείχνουν ότι έχουν φοβία με το κράτος. Είναι ανασφαλείς απέναντι στο κράτος, ακόμα δεν έχουν εμπιστοσύνη στο κράτος. Θέλουν κάποιον μεσάζοντα για να τους βοηθήσει. Και βέβαια υπάρχουν κι άλλοι κοινωνικοί παράγοντες.

3^η Ερώτηση

Οι ανήλικοι Ρομά που βλέπετε στην υπηρεσία, εκδηλώνουν όνειρα ή φιλοδοξίες για το μέλλον, όπως για παράδειγμα για κάποια επαγγελματική σταδιοδρομία;

Κατ' εξαίρεσιν. Και από τους άλλους συναδέλφους που συζητάω αυτό δεν έχει αλλάξει. Αν έχει αλλάξει κατά πολύ λίγο. Και κατά καιρούς υπάρχουν και εκπονούνται προγράμματα. Δεν είναι έτοιμοι να τα ακολουθήσουν; Δεν πείθονται όπως θα έπρεπε;

Αυτοί που τα εκπονούν τα προγράμματα μετά στην εφαρμογή υπάρχει κάποιο πρόβλημα; Γιατί θυμάμαι και παλιότερα, είχαν αντιδράσει στο να γίνουν σχολεία στην γειτονία τους ας πούμε σε κάποιο πρόγραμμα. Είναι μια διαδικασία που φαίνεται ότι ενώ την ξεκινάνε οι ιθύνοντες, κάπου στη μέση χωλαίνει κάποια στιγμή. Ούτε η πολιτεία επιμένει, αλλάζουν οι κυβερνήσεις για παράδειγμα, αλλά ούτε και εκείνοι ανταποκρίνονται εάν δεν τους πιέσει κάποιος. Πρέπει να υπάρχει συνεχής πίεση και κυνήγι και μια συνέχεια. Όχι κάθε τέσσερα χρόνια να βγαίνει κάποιος να κάνει ένα πρόγραμμα και μετά ξανά πάμε ένα δικό τους, το αλλάζουν. Δυστυχώς έχω την εντύπωση ότι αυτό υπάρχει ακόμα. Εδώ δεν υπάρχει συνέχεια σε θέματα άλλα. Ακόμα και όταν έρχονται απ' έξω οι ευρωπαϊκοί φορείς, που πρέπει και εμείς που λειτουργούμε συμβατά με τις συμβάσεις και τις αποφάσεις που θεσπίζονται, επειδή είμαστε στην Ευρωπαϊκή Ένωση εκεί ανταποκρίνονται αναγκαστικά, αλλά σε επίπεδο θεωρίας. Προθέσεις πάντα υπάρχουν.

4^η Ερώτηση

Συμμετέχουν σε προγράμματα του δήμου ή της περιοχής τους;

Οι δήμοι που δεν έχουν πολίτες Ρομά, δεν νομίζω ότι έχουν προγράμματα για εκείνους. Εκεί που υπάρχουν, υπάρχει και διάθεση από τον δήμο να τους ενσωματώσουν και υπάρχουν προγράμματα, αλλά αυτό γίνεται σε συγκεκριμένους δήμους. Άλλωστε υπάρχουν και πολλοί που βρίσκονται ακόμα στους καταυλισμούς. Σίγουρα υπάρχουν και οι αστικοποιημένοι, που έχουν ενταχτεί πιο ενεργά, αλλά ακόμα υπάρχει μεγάλο σύνολο πληθυσμού εκεί (στους καταυλισμούς) και με πολύ αργά βήματα προχωράει. Και εμείς θέλαμε να κάνουμε προγράμματα για εκείνους που βρίσκονται στους καταυλισμούς και παρόλο που έτρεχαν κάποια προγράμματα, υπήρχε μια δυσκολία του δήμου παρότι είχε ασχοληθεί, να τους εντάξει με τρόπο που να επιδράσει στην κοινωνία, γιατί υπάρχει αντίδραση ακόμα από τους άλλους πολίτες, δηλαδή την τοπική κοινωνία. Και πάνω σε αυτό, ο κάθε δήμος θέλει να έχει τους ψηφοφόρους του, δεν είναι και αυτό μια αλήθεια; Τους θέλουν, αλλά κάπου απόμερα. Υπάρχει ένας διαχωρισμός κοινωνικός και σαφέστατα αυτό δεν έχει αλλάξει καθόλου. Μακάρι κάποιοι δήμαρχοι να το ξεπεράσουν αυτό, αλλά είναι το σύνηθες αυτό; Μερικοί δήμοι δέχονται να δείχνουν ένα πρόσωπο πιο ανθρώπινο,

αλλά μέχρι εκεί που να μην πληγεί το άλλο κομμάτι του πληθυσμού τους και είναι και αυτό με το οποίο έχουν μια πιο συμβατή επαφή, συνδιαλλαγή και λειτουργικότητα.

5^η Ερώτηση

Θα λέγατε ότι οι ανήλικοι Ρομά, εμπλέκονται στο φαινόμενο της παραβατικότητας; Και αν σε ποιο βαθμό;

Σε πολύ μεγάλο βαθμό. Αυτό δεν ξέρω εάν έχουν γίνει βελτιώσεις γιατί εγώ εκεί ευελπιστώ, αλλά απ' ότι βλέπω και από τα πινάκια, είναι πολύ μεγάλο.

6^η Ερώτηση

Δηλαδή, παρατηρώντας ενδεικτικά την τελευταία πενταετία, έχετε παρατηρήσει κάποια αύξηση/μείωση ή σταθερότητα στην εκπροσώπηση παραβατικών πράξεων από την συγκεκριμένη πληθυσμιακή ομάδα;

Δεν μπορώ να θυμηθώ τα στατιστικά της τελευταίας πενταετίας. Δεν μπορώ να σας πω για αύξηση, αλλά για σταθερότητα σίγουρα. Δεν βλέπω κάποια μείωση. Δεν βλέπω να αλλάζει και κάτι προς το καλύτερο που να είναι ορατό. Όταν υπάρχει έλλειμμα παιδείας σε συνδυασμό με την οικονομική ανέχεια, είναι μια κατάσταση κάτι που την έχουν αποδεχτεί, την έχουν ενσωματώσει.

7^η Ερώτηση

Ποια είναι τα αδικήματα που διαπράττονται από τους ανηλίκους Ρομά;

Κλοπές, ληστείες, φθορές ξένης ιδιοκτησίας. Υπάρχουν και οργανωμένες ομάδες, που κλέβουν σίδερα, αλουμίνια. Τώρα αυτό πως μεταφράζεται σε επίπεδο δικαστηρίου και παραβατούν δεν μπορώ να σου πω. Αλλά η εμπειρία μου σαν πολίτη, μου το έχει κάνει πεποίθηση, ότι κάνουν πάρα πολύ τέτοιου είδους πράγματα. Για παράδειγμα, έχουν έρθει και αδικήματα, όπου είχαν την ατυχία να πάρουν λαμαρίνες από σχολεία και διάφορα από μεγάλους δημόσιους χώρους και να κινητοποιηθεί η αστυνομία.

8^η Ερώτηση

Ποιοι θεωρείτε σύμφωνα με την εμπειρία σας ότι είναι οι προσδιοριστικοί παράγοντες που ευθύνονται για την εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς και την τέλεση παραβατικών πράξεων;

Έχουν ενσωματώσει την περιθωριοποίηση στην νοοτροπία τους και στην καθημερινότητά τους και μπορεί να μην θέλουν να φύγουν κιόλας από εκεί. Μετά, η οικονομική ανέχεια είναι σε τέτοιο βαθμό, που ενώ μπορεί να φοβούνται την φυλακή, μπαίνουν και κάποτε ξαναμπαίνουν. Εθίζονται στη φυλακή. Δικτυώνονται με άλλους, τρώνε, κοιμούνται και όταν υπάρχει η μεγάλη οικονομική ανέχεια που είπαμε και προηγούμενος, δεν τους είναι τόσο αποτρεπτική και απεχθής η φυλακή. Είναι μια παράμετρος και αυτή.

9^η Ερώτηση

Αν μπορούσατε να κατονομάσετε έναν από όλους τους παράγοντες που προαναφέρατε, που ίσως είναι ο πιο καθοριστικός, ποιος θα ήταν;

Η οικονομική ανέχεια και η έλλειψη παιδείας. Όταν οι γονείς είναι και οι δύο μέσα στην φυλακή, αλλά και παιδιά γεννιούνται στη φυλακή τι ψάχνουμε. Εμείς δυστυχώς εδώ πέρα, έχουμε ένα τέτοιο δείγμα ανθρώπων, οι οποίοι οικογενειακά μπορεί να εμπλέκονται με τον νόμο. Έρχονται και κάποιοι αστικοποιημένοι και πιο ενταγμένοι, αλλά το κυρίαρχο δείγμα είναι αυτό. Αν ξέφευγαν, θα μπορούσαν κάποιοι να έχει νόημα η ζωή τους, πολύ παραπάνω από αυτό που πιστεύουν οι ίδιοι για τον εαυτό τους. Παγιδεύονται στην εικόνα που έχει φτιάξει η κοινωνία γι' αυτούς, την αποδέχονται, κατόπιν την αναπαράγουν και γι' αυτό αισθάνονται διαρκώς αδικημένοι και έχουν θυμό. Δεν έχουν τα εργαλεία της παιδείας να αντιστρέψουν αυτήν την κατάσταση.

10^η Ερώτηση

Τι νομίζετε ότι θα μπορούσε να συντελέσει στη μείωση της παραβατικότητας; Πιθανές προτάσεις, δράσεις, πολιτικές.

Σίγουρα θα μπορούσαν να γίνουν δράσεις και πρωτοβουλίες, αλλά αυτές να μην γίνονται από τα πάνω. Να ξεκινήσουν από τους τόπους κατοικίας τους, από τους ανθρώπους σε επίπεδο κοινότητας. Η βάση. Να πάνε άνθρωποι να ενδιαφερθούν εκεί στη βάση τους να δουν τι ανάγκες έχετε. Να υπάρχουν προγράμματα. Να εμπιστευτούν, έχει σημασία γιατί δεν εμπιστεύονται εύκολα. Όταν τους καλείς σε έναν κόσμο άλλον και δεν πας από εκεί, δεν θα γίνει. Υπάρχει σίγουρα και μια επικινδυνότητα όταν πας εκεί, αλλά κάπως πρέπει να γίνει. Όχι ξαφνικά δυο κόσμοι να έρθουν σε επαφή χωρίς να υπάρχει βάση. Καλό θα ήταν επίσης, να αναβαθμιστούν οι υπηρεσίες και να δοθούν τα εργαλεία, να τα αξιοποιήσουν σε αυτές τις ομάδες πληθυσμού. Για να μειωθεί αυτή η απόσταση πρέπει να υπάρχει μια δράση στον τόπο κατοικίας τους εκεί, στην γειτονιά τους και μετά τα υπόλοιπα. Μπορεί ένας δήμος να κάνει ένα πρόγραμμα στο κέντρο, επειδή πήρε μια χορηγία εκεί. Πως θα τρέξει μια οικογένεια, που δουλεύει για το μεροκάματο, μια απόσταση δύο ωρών για να βρεθεί σε ένα πρόγραμμα; Θα το κάνει ο πιο υποψιασμένος, η εξαίρεση. Ή για τα σχολεία, εάν φτιάξεις ένα σχολείο εκεί και τους μιλήσεις και βάζεις κάποιους δασκάλους να τους εκπαιδεύσουν και άλλους ειδικούς να τους πλαισιώσουν στην ίδια την κοινότητα. Έτσι γίνονται όλα τα πράγματα, από την βάση. Δεν νομίζω να έχει γίνει κάτι τέτοιο ποτέ.

7^η Συνέντευξη

- Ακαδημαϊκές σπουδές και επιστημονική ιδιότητα επιμελητή: Νομικός, με Μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών στην Εγκληματολογία και Διαπίστευση Διαμεσολάβησης από δημόσιο φορέα

- Φύλο: Γυναίκα

- Χρόνια προϋπηρεσίας στην εν λόγω Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων: 15 χρόνια

1^η Ερώτηση

Θεωρείτε ότι είναι υποστηρικτικό το οικογενειακό περιβάλλον στην ένταξη του ανηλίκου Ρομά στον κοινωνικό ιστό;

Πρόκειται για κοινωνίες κλειστές, ομάδες οικογενειακές κλειστές, που συγχρωτίζονται κυρίως με την φυλή τους, με ομο-φυλετικούς ας πούμε, έχουν δεσμούς, που ζουν πάρα

πολύ στο περιθώριο, το οποίο δεν θεωρώ ότι είναι επιλογή τους, δηλαδή ζουν στο περιθώριο για πάρα πολλούς λόγους. Προφανώς γιατί δεν υπάρχει η σχολική ένταξη η ορθή, προφανώς γιατί εργασιακά και οικονομικά είναι πάρα πολύ περιθωριοποιημένοι και διαφέρει και το προφίλ τους από περιοχή σε περιοχή, δεν είναι όλων ίδιο το προφίλ. Στην Αγία Βαρβάρα είναι πολύ εύποροι. Εδώ μπορεί να έρθουν Ρομά από καταυλισμό στον Βοτανικό και ίσα που να έχουν παπούτσια να βάλουν. Ούτε η άρθρωση να μην είναι σωστή στα ελληνικά, να θέλουν αλλά να μην μιλάνε καθόλου καλά ελληνικά, μπορεί να έρθουν και από την Αγία Βαρβάρα όμως, όπου κάνεις κατ' οίκον επίσκεψη και τα σπίτια λάμπουν, είναι έμποροι, μπορεί να έχουν πολύ χρήμα στα χέρια τους. Ναι μεν έχουν κάποια κοινωνικά χαρακτηριστικά κοινά, όπως μπορεί να παντρευτούν νωρίς, μπορεί να διακόψουν το σχολείο, αλλά έρχονται και σου λένε εμείς δεν είμαστε Ρομά, εμείς είμαστε Ρουμανόβλαχοι, δηλαδή ότι κρατάνε από άλλα φύλα που δεν είναι παραβατικοί, δεν έχουν αυτή την περιθωριοποίηση και λοιπά. Οπότε θεωρώ, ότι αναπαράγεται μια ταυτότητα κάθε φορά, ανάλογα με το προφίλ της οικογένειας. Δηλαδή, εάν είναι εύποροι αναπαράγεται αυτή η ταυτότητα, η υπο-ταυτότητα αν θέλεις, αν είναι πιο περιθωριοποιημένοι αναπαράγεται μια άλλη ταυτότητα, έχει όμως κοινά φυλετικά χαρακτηριστικά συνήθως και κοινά κοινωνικά χαρακτηριστικά, όπως πολύ νωρίς δημιουργία οικογένειας ή διακοπή της σχολικής φοίτησης.

2^η Ερώτηση

Οι ανήλικοι Ρομά, σύμφωνα με την εμπειρία σας ακολουθούν τις βαθμίδες εκπαίδευσης; Και αν ναι ποιες;

Στην καλύτερη περίπτωση, η καλύτερη εικόνα που έχω είναι οι πρώτες τάξεις του γυμνασίου. Βεβαίως είχα και περίπτωση ενός Ρομά, η εξαίρεση. Ένα από τα παιδιά που είχαμε εδώ, όχι αυτό που ήρθε αλλά ο αδερφός του, ήταν ένα παιδί που διάβαζε μόνος του από μικρός συνεχώς, μα χιόνια είχε πήγαινε στο σχολείο, τελείωσε την Κοινωνιολογία της Παντείου και ήθελε να δώσει στο Μεταπτυχιακό της Εγκληματολογίας. Απίστευτο. Χωρίς φροντιστήρια, χωρίς τίποτα. Μόνος του. Οι γονείς, ο μπαμπάς πολύ περήφανος κι' αυτά. Συνήθως μέχρι το δημοτικό αυτή είναι η εικόνα, άντε μέχρι πρώτη γυμνασίου. Ξέρουν να γράφουν. Αν δεν ξέρουν καθόλου να γράφουν επειδή βρίσκονται πολύ στο εμπόριο ξέρουν

να κάνουν πράξεις, δηλαδή άμα τους ρωτήσεις ξέρουν να κάνουν πράξεις μαθηματικές. Μαθαίνουν πρακτικά πράγματα, αυτά που τους χρειάζονται για το εμπόριο, συνήθως τελειώνουν το δημοτικό, όμως όχι παραπάνω. Στην καλύτερη περίπτωση.

3^η Ερώτηση

Οι ανήλικοι Ρομά που βλέπετε στην υπηρεσία, εκδηλώνουν όνειρα ή φιλοδοξίες για το μέλλον, όπως για παράδειγμα για κάποια επαγγελματική σταδιοδρομία;

Δυστυχώς όχι. Αυτό που προέχει και είναι αυτό που αν θέλεις σκεπάζει όλα τα υπόλοιπα, είναι η φυλετική παράδοση. Δηλαδή, δεν έχω δει ποτέ, εκτός από το παιδί στην Κοινωνιολογία, που ήταν η φωτεινή εξαίρεση, να διαχωρίζεται η πορεία ενός παιδιού, με βάση τα θέλω του. Είναι η φυλετική παράδοση που ισχύει. Δηλαδή, δεν άκουσα ποτέ να μου πει ένα παιδί ότι είπε στους γονείς του ότι θέλει να γίνει κάτι, π.χ. μηχανικός. Πάντα είναι η κουλτούρα της φυλής του προέχει. Το μόνο που διαφοροποιείται, είναι ότι τελευταία, έχω κάποιους νέους Ρομά, που είναι 18, έχουν μια κοπέλα απ' τα 16 και τους λες δεν έχεις ακόμη παιδιά και σου λένε ότι είναι νωρίς ακόμη. Αυτό το κοινωνικό λίγο μπορεί. Αλλά δεν υπερισχύει ένα «θέλω» εκπαιδευτικό, έναντι του φυλετικού «πρέπει». Όχι, πάει όλο μαζί το πακέτο. Ο κανόνας είναι ότι η πίεση της ομάδας είναι τόσο ισχυρή ή οι πεποιθήσεις και τα ήθη που διαμορφώνει η ομάδα, η φυλετική ομάδα και οι προτεραιότητες μπαίνουν τόσο νωρίς που η διαφοροποίηση καθίσταται σχεδόν αδύνατη. Εγώ δεν έχω δει τέτοια διαφοροποίηση. Μόνο γι' αυτήν την περίπτωση που σου είπα, η οποία μου είχε κάνει τρομερή εντύπωση, είχε όμως πολύ υποστηρικτικούς γονείς. Τουλάχιστον για τις υποθέσεις που έρχονται εδώ, μιλάμε για το δείγμα των Υπηρεσιών των Επιμελητών Ανηλίκων. Δεν άκουσα ποτέ μια κοπέλα να μου πει εγώ ήθελα να πάω σχολείο και τους είπα τέλος και τώρα είμαι πρώτη λυκείου, ποτέ, ποτέ και είμαι 15 χρόνια εδώ. Πάντα έχουν διακόψει το σχολείο. Δεν έχω δει διαφοροποίηση, αυτό είναι κάτι που αξίζει να τονίσει κάποιος.

4^η Ερώτηση

Συμμετέχουν σε προγράμματα του δήμου ή της περιοχής τους;

Όχι καμία συμμετοχή. Ποτέ δεν την είδα. Όχι. Μάλιστα στην πανδημία, έχω οικογένειες που έμειναν στην ίδια τάξη γιατί δεν είχανε Internet, γιατί δεν είχαν το tablet το γνωστό και μου έκανε φοβερή εντύπωση ότι το σχολείο το ίδιο, δεν θεώρησε ότι πρέπει να παρέμβει ή μέσω των δήμων με τα προγράμματα αυτά ενίσχυσης. Δεν ενδιαφέρθηκε κανένας να τους βοηθήσει. Δεν μπαίνανε μέσα, τους αφήσανε και στην ίδια τάξη, χωρίς να ενδιαφερθεί κανείς τουλάχιστον όπως το μεταφέρουν οι ίδιοι, τουλάχιστον να τους δώσει τον εξοπλισμό για να μην χάσουν την τάξη. Ο δήμος που ήταν εκεί; Δεν θα έπρεπε κάπως να γίνει αυτή η διασύνδεση σχολείου – δήμου – οικογένειας, κοινοτικά να λειτουργήσει αυτό; Έμεινε στην ίδια τάξη γιατί δεν έμπαινε μέσα. Γιατί δεν έμπαινε μέσα; Μήπως γιατί δεν είχε Internet; Γιατί δεν είχε laptop; Δώσανε τα κουπόνια με τα laptop νομίζω όμως ότι έπρεπε κάτι να πληρώσουν με αυτά τα κουπόνια, δεν είχανε, είχα 2 οικογένειες Ρομά με αυτή την εικόνα. Τίποτα, δεν αφορά κανέναν αυτό το πράγμα. Αυτό δεν είναι ο αποκλεισμός; Είναι μια μορφή αποκλεισμού αυτό. Όταν έχεις ένα σενάριο αποτυχίας στο μυαλό σου, ως θεσμός, ότι αυτοί είναι Ρομά θα αποτύχουν, δεν μας αφορούν. Δεν μπορεί κάτι τέτοιο να τους στερεί το δικαίωμα, ας το πάρει και ας το κάνει ο,τι θέλει. Δικαίωμά του δεν είναι; Όπως το έχει και ο ημεδαπός. Δεν ξέρω εάν μπορούν να κάνουν όνειρα ούτε αν σκέφτονται μέσα από χρονικούς προσδιορισμούς. Πρέπει να ζουν πάρα πολύ για το τώρα οι άνθρωποι αυτοί, γιατί δεν έχουν και κάτι εξασφαλισμένο. Και πάλι μιλάμε για μια ευρεία γκάμα.

5^η Ερώτηση

Θα λέγατε ότι οι ανήλικοι Ρομά, εμπλέκονται στο φαινόμενο της παραβατικότητας; Και αν σε ποιο βαθμό;

Εμπλέκονται ενεργά. Σε κλοπές, σε ληστείες, σε κακουργήματα, είναι κυρίως τέτοιας φύσεως. Πολλά σεξουαλικά δικά τους, δηλαδή βιασμούς σε ανήλικα παιδιά πολύ συχνά κάτω των 12 ετών, κάτω των 15 ετών, αιμομιξίες είχα περιστατικά, βιασμούς που μετά να εξελίσσονται σε γάμο με τον δικό τους τρόπο οπότε μετά αποποινικοποιείται, δεν νομίζω όμως ότι ισχύει αυτή η διάταξη πια, νομίζω ότι έχει καταργηθεί τώρα, κυρίως αδικήματα κατά της περιουσίας. Και πάντα το πρόσχημα είναι ότι δεν είχα γάλα να ταΐσω τα παιδιά μου, δεν είναι κάτι άλλο, όπως για παράδειγμα έπρεπε να βοηθήσω τους γονείς μου. Είναι

το γάλα που δεν είχα να ταΐσω τα παιδιά μου. Αφού τους λέω ρε παιδιά μην τα λέτε αυτά πα, μην λέτε αυτό πείτε κάτι άλλο ή τελοσπάντων εντάξει πείτε το αλλιώς. Τώρα και από εκεί δεν νομίζω ότι υπάρχει η δυνατότητα να ξεφύγει κανείς όταν περνάει το μήνυμα ότι ο τρόπος επιβίωσης και ότι η κλοπή είναι ένα επάγγελμα. Η κλοπή των σιδηρικών έχει γίνει επάγγελμα, η κλοπή της ενέργειας έχει γίνει επάγγελμα γιατί είναι και αυτά με τα οποία παραπέμπονται. Εδώ έρχονται με πολύ βασικές ανάγκες ακάλυπτες. Θέματα υγιεινής, είναι ανεμβολίαστοι, η ιατρική φροντίδα των παιδιών τους, πολλά παιδιά γεννιούνται με προβλήματα ή μπορούμε να μιλάμε και για απώλειες παιδιών, διακίνηση ναρκωτικών είναι σχετικό πάρα πολύ γιατί είναι όλοι στην φυλακή. Άμα είναι όλη σου η οικογένεια στη φυλακή τι θα κάνεις και εσύ; Προχθές ήταν ένα παιδί κρατούμενος ήρθε Ρομά και λέει κυρία είμαι κλέφτης και είχα τόσα χρόνια να το σκεφτώ αυτό να το ακούσω. Και λέω κοίτα να δεις, έρχεται στο δικαστήριο του 2021 και παραδέχεται ότι είναι κλέφτης. Σαν να έλεγε δεν έχω άλλη επιλογή και το παραδέχομαι ότι ναι όπως όλοι, έτσι και εγώ αυτό θα έκανα. Εδώ, έχει η κοινωνία ευθύνη γι' αυτό. Δηλαδή εγώ φανταζόμουν ότι κάποια στιγμή μπορεί να γινόντουσαν σχολεία, προσαρμοσμένα σε μια τέχνη των Ρομά. Τι κάνουνε; Ας πούμε πλάθουν καλάθια. Βάλε μια ειδική εκπαίδευση προσαρμοσμένη που να μην είναι η ακαδημαϊκή εκπαίδευση και βάλε χειρωνακτικά πράγματα μέσα. Στο σχολείο χορός, μουσική την δική τους να το καλλιεργήσουν. Έπρεπε να υπάρχει μια εκπαίδευση που να είναι προσαρμοσμένη και όχι να ζητάμε την ακαδημαϊκή εκπαίδευση και να έρχονται εδώ πέρα στο δικαστήριο και να πούμε αν έχουν πάει σχολείο. Ποιο σχολείο; Αφού δεν έχουν πάει ποτέ τι θα του πω εγώ πήγαινε στα 14 στο δημοτικό; Να του δώσεις μια προσαρμοσμένη εκπαίδευση στη δική του κουλτούρα, την οποία να μπορεί να την κάνει δουλειά αύριο. Θα μπορούσε να είναι μηχανολογικά πράγματα, θα μπορούσε να είναι δεν ξέρω τι το εμπόριο. Θα έπρεπε να είναι ένα πρόγραμμα σπουδών προσαρμοσμένο. Θα μου πεις αυτό δεν είναι στιγμιστικό; Δεν ξέρω, πάντως αυτό είναι το inclusive, δηλαδή συμπεριληπτική εκπαίδευση σημαίνει ότι φοράω ένα πρόγραμμα στις ανάγκες αυτών των ανθρώπων και όχι τους ζητάω να μάθουν αυτά που μαθαίνουμε, όταν έχεις λύσει τις άλλες σου ανάγκες και πας σε ένα κανονικό σχολείο. Εδώ πέρα μιλάμε ότι οι άνθρωποι αυτοί ζουν με μια ανασφάλεια.

6^η Ερώτηση

Δηλαδή, παρατηρώντας ενδεικτικά την τελευταία πενταετία, έχετε παρατηρήσει κάποια αύξηση/μείωση ή σταθερότητα στην εκπροσώπηση παραβατικών πράξεων από την συγκεκριμένη πληθυσμιακή ομάδα;

Εγώ τα αδικήματα που βλέπω εδώ, ως προς τους Ρομά τους ανήλικους ή μετέφηβους που έρχονται εδώ, βλέπω ότι δεν έχουν διαφοροποιηθεί τα 15 χρόνια που είμαι εδώ. Και επίσης, παραμένουν να είναι άνθρωποι χωρίς επιλογές, επιλογές δεν τους δίνουμε. Δηλαδή, μιλάμε τώρα για μια συμπεριληπτική εκπαίδευση. Έχουμε φτιάξει ένα μοντέλο εκπαίδευσης που είναι για ανθρώπους χορτασμένους σαν και εμάς από αστικά περιβάλλοντα και ζητάμε από ανθρώπους που δεν έχουν καλύψει άλλες βασικές ανάγκες σε οποιαδήποτε περιοχή και να είναι, να ακολουθήσουν ένα μοντέλο πολύ αστικό. Οπότε, η παραβατικότητά τους δεν έχει διαφοροποιηθεί. Δεν ξέρουμε και τι γίνεται μες τα σπίτια. Ποια είναι η έννοια της πρόληψης, ενημέρωσης σεξουαλικής αγωγής γι' αυτούς τους ανθρώπους; Σίγουρα οι νεαρές κοπέλες Ρομά που ξεκινάνε να μένουν έγκυες από τα 13-14, θα έπρεπε να έχουν μια επιμόρφωση, ώστε να περιμένουν λίγο. Δηλαδή, γεννάνε πολύ νωρίς, το σώμα τους μπαίνει σε μια ταλαιπωρία να κάνουν παιδιά συνεχώς. Εκεί δεν είναι έλλειψη επιλογών; Διάβασα και μια ενδιαφέρουσα και πρόσφατη συνέντευξη στην Καθημερινή, για μια κοπέλα Ρομά που σπούδασε και περιέγραφε ότι είναι εξαιρετικά δύσκολο να ξεφύγεις ακόμα και αν θέλεις και πως έχει υποστεί αρκετή πίεση, όμως πείσμωνσε. Και να θέλεις και να έχεις τις ικανότητες, το άμεσο περιβάλλον δεν σε αφήνει.

7^η Ερώτηση

Ποια είναι τα αδικήματα που διαπράττονται από τους ανήλικους Ρομά;

Η συγκεκριμένη ερώτηση απαντήθηκε παραπάνω σε άλλο ερώτημα.

8^η Ερώτηση

Ποιοι θεωρείτε σύμφωνα με την εμπειρία σας ότι είναι οι προσδιοριστικοί παράγοντες που ευθύνονται για την εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς και την τέλεση παραβατικών πράξεων;

Πολλοί μπορεί να είναι οι λόγοι. Καταρχήν, το στίγμα που υπάρχει στην κοινωνία. Η προκατάληψη των μηχανισμών καταστολής. Δεν σημαίνει ότι πάντα υπαίτιοι είναι οι Ρομά, άμα όμως στοχοποιείς συγκεκριμένες ομάδες σε ένα Α.Τ., αυτούς θα πιάνεις πάντα. Ο αποκλεισμός, η έλλειψη επιλογών όπως είπαμε. Όταν υπάρχει ανυπαρξία στοχευμένης εκπαίδευσης, δηλαδή να ξεκινάμε από νωρίς, να μαθαίνουμε βασικά πράγματα, όπως ότι η ζωή κερδίζεται με έναν μόχθο και όχι με την κλοπή. Επίσης μεγάλο θέμα είναι και η αναπαραγωγή στα μέσα ενημέρωσης σχετικά με τους Ρομά. Γενικά υπάρχει πάρα πολύ μεγάλη προκατάληψη με τους Ρομά. Και τώρα θα ανοίξω μια πολύ μικρή παρένθεση γιατί είναι τεράστιο το θέμα, επειδή εγώ έχω ασχοληθεί πολύ με αναδοχή και υιοθεσία, υπάρχει και εκεί πολύ προκατάληψη με τα παιδιά Ρομά. Υπάρχει μια πολύ έντονη προκατάληψη στην Ελλάδα και τα στερεότυπα που αναπαράγονται είναι πολύ ισχυρά. Παντού υιοθετούνται παιδιά Ρομά και μπορεί να μην το ξέρουμε κιόλας και να διαπρέπουν. Είναι πολύ ισχυρές οι πεποιθήσεις και πολύ μικρή η παρέμβαση του επαγγελματία. Είμαστε πολύ μικροί σε σχέση με το σύστημα. Οι δομές στην κοινότητα που είναι; Όταν δημιουργείς ένα σύστημα παιδικής προστασίας με υποστελέχωση, τι αξία του δίνεις;

9^η Ερώτηση

Αν μπορούσατε να κατονομάσετε έναν από όλους τους παράγοντες που προαναφέρατε, που ίσως είναι ο πιο καθοριστικός, ποιος θα ήταν;

Πάνω από τις προκαταλήψεις, πάνω από την κουλτούρα, πάνω από την ομάδα, την δύναμη της ομάδας που είπα και το ότι λειτουργούν πάρα πολύ κλειστά σε αυτή τη φυλή, θα έβαζα το σχολείο εγώ. Πρώτα θα έβαζα την εκπαίδευση. Ο καταλυτικός παράγοντας που θα μπορούσε να αλλάξει όλη τους την πορεία θα ήταν να κυνηγάνε, θα μου πεις που θα γίνει αυτό; Πάλι με δουλειά στην κοινότητα. Το σχολείο εννοώ να κυνηγάει την οικογένεια. Να λέει στον γονιό δεν στέλνεις το παιδί σου στο σχολείο; Διώκεσαι ποινικά, που αστικά και ποινικά διώκεται γιατί μέχρι το 16^ο είναι υποχρεωτική. Με το ζόρι σχολείο. Τι πάει να πει το έχεις στο σπίτι; Εμένα μου έρχονται εδώ πέρα και τα παιδιά τους είναι στο σπίτι. Ούτε δουλεύουν, είναι μικρά, δεν πάνε σχολείο. Τι κάνουν δηλαδή όλη μέρα; Για μένα, νούμερο ένα παράγοντας που πρώτον επηρεάζει και δεύτερον θα μπορούσε καταλυτικά επίσης να

αλλάζει είναι η ένταξη στο σχολείο. Με ποιον τρόπο; Προσαρμοσμένο στη δική τους γλώσσα, όχι έλα στο σχολείο που πάμε εμείς, με αυτόν τον τρόπο.

10^η Ερώτηση

Τι νομίζετε ότι θα μπορούσε να συντελέσει στη μείωση της παραβατικότητας; Πιθανές προτάσεις, δράσεις, πολιτικές.

Θα έλεγα έγκαιρη παρέμβαση στην οικογένεια. Σχολείο και πάλι κοινοτική παρέμβαση. Οι κοινωνικές υπηρεσίες να βγαίνουν λίγο από τα γραφεία τους να κάνουν street work.

8^η Συνέντευξη

- Ακαδημαϊκές σπουδές και επιστημονική ιδιότητα επιμελητή: Κοινωνιολόγος, με Διδακτορικό στην Φιλοσοφία
- Φύλο: Άνδρας
- Χρόνια προϋπηρεσίας στην εν λόγω Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων: 21 χρόνια

1^η Ερώτηση

Θεωρείτε ότι είναι υποστηρικτικό το οικογενειακό περιβάλλον στην ένταξη του ανηλίκου Ρομά στον κοινωνικό ιστό;

Αυτές οι ομάδες μόνο σαν οικογένεια μπορούν να υπάρξουν, οπότε ο κοινωνικός δεσμός αυτός είναι αναγκαστικός. Αυτή η ομάδα οφείλει να είναι εξαιρετικά μαζεμένη και εξαιρετικά συγκροτημένη με δομή οικογενειακή, οπότε το θέλει ή δεν θέλει εξαρτάται από τον κίνδυνο στον οποίο βρίσκεται. Επομένως, όταν βρίσκεται σε κίνδυνο, αυτή η οικογένεια είναι υποστηρικτική. Εμείς τους βλέπουμε εδώ πέρα, προφανώς έχοντας παραβατήσει και μάλλον η ομάδα αυτή παραβατεί ή της φορτώνεται το πιο σωστό είναι, βαριά παραβατικότητα. Απ' την άλλη μεριά, αυτή η ομάδα, οι Ρομά, οι Αθίγγανοι, πέστε τους όπως θέλετε, δεν είναι καθόλου ενιαία. Υπάρχει ένα ποσοστό μικρό, το οποίο είναι αστικοποιημένο και το οποίο έχει ξεφύγει σε πολύ μεγάλο βαθμό από την κοινή μοίρα της φυλής αυτής, υπάρχει ένα το οποίο βρίσκεται σε μια μέση κατάσταση και υπάρχει και ένα

άλλο στρώμα, το οποίο είναι τελείως εξαθλιωμένο. Μπορεί να μην υπάρχει διαφοροποίηση στο που μένουν και αυτοί που ζουν ίσως λίγο καλύτερα, είναι αυτοί στις παρυφές των καταυλισμών. Βλέπεις ότι, αυτοί οι οποίοι, αν χρησιμοποιήσουμε τον παλιό κοινωνιολογικό όρο είναι πιο πολύ εξαστισμένοι, εκεί τα πράγματα ακολουθούν μια ορθολογικότητα που είναι τελείως διαφορετική, από αυτήν που έχουν οι πλήρως εξαθλιωμένοι, δηλαδή τα βαριά προλεταριοποιημένα στρώματα των τσιγγάνων. Αυτά είναι σαφέστατα πολύ πιο εκτεθειμένα στον οποιοδήποτε κίνδυνο παραβατικότητας. Αυτό δεν σημαίνει ότι τώρα τελευταία που ακούμε όλες τις άθλιες ακροδεξιές φωνές και τα λοιπά, τα οποία αποδίδουν χαρακτηριστικά εγκληματολογικά σε ομάδες. Αυτό δεν σημαίνει απολύτως τίποτα και είναι ψευδέστατο. Όπως επίσης είναι ψευδέστατο και αυτό που πάει να παραχθεί από τον λόγο αυτόν, ότι εξαιτίας της κατάστασης αυτής παραβατούν. Νομίζω το πιο ορθό είναι ότι η μόνη διέξοδος που έχουν αυτοί οι άνθρωποι, είναι το να κάνουν δουλειές οι οποίες εκφεύγουν της νομιμότητας που ορίζει η αστική κοινωνία ως νομιμότητα.

2^η Ερώτηση

***Οι ανήλικοι Ρομά, σύμφωνα με την εμπειρία σας ακολουθούν τις βαθμίδες εκπαίδευσης;
Και αν ναι ποιες;***

Εκεί τα πράγματα είναι τραγικά και στατιστικά νομίζω. Όχι, όχι, όχι δεν ακολουθούν. Νομίζω ότι είναι στα όρια του στατιστικού λάθους τα παιδιά αυτά που έχουν τελειώσει έστω το δημοτικό. Υπάρχουν παιδιά, όμως στατιστικά είναι ελάχιστο το ποσοστό. Εκτός της γιγαντιαίας σχολικής διαρροής υπάρχει και το ότι δεν πλησιάζουν καν στο σχολείο. Παιδιά που έρχονται στις υπηρεσίες αυτές, επιφορτισμένα με ποινικά αδικήματα, στην ουσία θα δείτε ότι αποκτούν και νομική και φυσική υπόσταση μέσω του δικαστηρίου. Τις περισσότερες φορές δεν είναι καν γραμμένα σε ληξιαρχεία, δεν υπάρχουν σαν όντα. Κινούνται στις παρυφές της κοινωνίας, σαν να είναι σκιές. Πώς να μιλήσουμε για σχολική διαρροή, αυτοί οι άνθρωποι είναι σαν να μην υπάρχουν καν. Και αυτή νομίζω είναι η πλειοψηφία. Εγώ στα 21 χρόνια, νομίζω ότι μπορώ να ανακαλέσω στη μνήμη μου δεν είναι 10 τα παιδιά που έχουν πάει μέχρι την πρώτη γυμνασίου, το πολύ. Από την άλλη μεριά θα δείτε ότι αυτά που συνήθως κωδικοποιούνται ψυχιατρικά ως καθυστέρηση και άλλα, αυτό

είναι εξαιρετικά συχνό φαινόμενο. Βέβαια αυτή η διάγνωση όπως θα ξέρετε και με τα διαφορο-διαγνωστικά test πάσχουν από αυτό το πολιτισμικό, δεν ξέρουν με τι το συγκρίνουν. Έχουν έρθει εδώ πέρα περιπτώσεις και δεν είναι να γενικεύεις βέβαια εμπειρικά γεγονότα, όπου δεν μπορούν κυριολεκτικά να αρθρώσουν δύο λέξεις, τη μία μετά την άλλη. Είναι τελείως πραγματικό το πρόβλημα. Και εκεί πέρα γεννάται αν θέλετε και ένα ακόμα μεγαλύτερο πρόβλημα. Πως όλα αυτά τα παιδιά ακολουθήσαν και έφτασαν στο δικαστήριο, ποιος τους πήρε κατάθεση, τι κατάθεση τους πήρε, πως πέρασαν ανακριτή, πως πέρασαν εισαγγελέα, τι είπαν σε αυτούς. Προφανώς δεν έχουν πει τίποτα. Άρα, είναι όλα κατασκευασμένα από πάνω φτιαγμένα, έτοιμα, από ένα μοντέλο που έχει η αστυνομία ή οι ιδιωτικές αρχές για τους πολίτες αυτούς.

Είναι και μια μορφή κοινωνικού ελέγχου, θεωρώ αυτό που περιγράφετε.

Απόλυτη.

3^η Ερώτηση

Οι ανήλικοι Ρομά που βλέπετε στην υπηρεσία, εκδηλώνουν όνειρα ή φιλοδοξίες για το μέλλον, όπως για παράδειγμα για κάποια επαγγελματική σταδιοδρομία;

Δεν υπάρχει η δυνατότητα να ονειρευτείς. Το όνειρο τους κοστίζει, όπως για παράδειγμα μια άδεια αυτοκινήτου που πρέπει να μπουν σε διαδικασίες με μηχανισμούς γιατί δεν ξέρουν γράμματα και δεν είναι εύκολο. Κοιτάζτε, θα σας πω ένα παράδειγμα, αν και είναι πολύ κακό και γενικά μεθοδολογικά λάθος να γενικεύσεις ένα μεμονωμένο παράδειγμα και τα λοιπά, αλλά κρατήστε το στο πίσω μέρος. Έχω εγώ και άλλοι συνάδελφοι, 2-3 παιδιά, τα οποία όταν ήρθαν εδώ πέρα κυριολεκτικά αυτό που σας είπα πριν δεν είναι μεταφορικό, είναι κυριολεκτικό, δεν μπορούσαν καν να μιλήσουν. Δηλαδή μόνο με νοήματα, ή τους έλεγες πως την λένε την μητέρα σου και απλά στην έδειχνε. Δυστυχώς αυτά τα παιδιά δεν είχαν καθόλου καλή πορεία. Όχι ότι είχαν κάποια σημαντική παραβατικότητα, αλλά εμπλέκονταν. Έχω ένα παράδειγμα παιδιού, που ήταν από κατηγορία που σας έλεγα στην αρχή, ότι η φυσική και η νομική του ύπαρξη δεν ήταν καταχωρημένη πουθενά και την απόκτησε μέσω του ποινικού συστήματος, με αυτόν τον στρεβλό τελείως τρόπο. Τα δύο

παιδιά που έχω αυτήν την στιγμή στο νου μου έχουν καταλήξει και τα δύο στη φυλακή, με πάρα πολλά χρόνια. Το εντυπωσιακό και το οξύμωρο, έως γελοίο είναι ότι το παιδί αυτό το ένα, αντικρίζοντας τη στοιχειώδη ασφάλεια, όσο μπορούμε να πούμε ότι είναι οξύμωρο και δεν είναι γελοίο την ασφάλεια, ενός τέτοιου συστήματος, όπως είναι η φυλακή, κατάφερε και μίλησε, κυρίως γιατί έπρεπε να συνεννοηθεί με κάποιους άλλους. Προφανώς το παιδί μπορούσε να μιλήσει, για κάποιους λόγους αρνιόταν. Πληροφορούμαι ότι στη φυλακή, μάλιστα και σήμερα μιλήσαμε μαζί του, γράφτηκε στο σχολείο και πηγαίνει. Είναι εξαιρετικός στο να μπορεί να χειρίζεται computer, το παιδί αυτό που σας λέω που είχε έρθει εδώ και δεν μπορούσε να μιλήσει και σε μια περίεργη κατάσταση. Το ότι μπήκε η ζωή του με τον τελείως στρεβλό τρόπο της φυλακής σε μία ας το πούμε κανονικότητα, αυτό του έδωσε την δυνατότητα να αναπτύξει, προφανώς και δεν μπορεί να βγει κανένα συμπέρασμα ότι η φυλακή κάνει τέτοιο πράγμα, αλλά θέλω να σας πω ότι τέτοιες μορφές σε παιδιά που ήταν τελείως χαοτικά έξω, κάτι τους κάνει, τα συγκροτεί. Να μην ερμηνευτεί από αυτό το παράδειγμα ότι η φυλακή κάνει καλό, γιατί δεν λέω αυτό, η φυλακή μόνο κακό κάνει. Το ότι βρέθηκε για πρώτη φορά, γιατί ούτε στον καταυλισμό μπορούσε να ζήσει έτσι, ήταν στην κατώτερη δυνατή βαθμίδα που θα μπορούσε να βρεθεί, στους παρίες των τσιγγάνων.

Υπάρχει περίπτωση το ταλέντο/χάρισμα αυτού του παιδιού να αξιοποιηθεί μέσα από τη φυλακή και να κάνει κάτι με αυτό;

Το ελληνικό ποινικό και το σωφρονιστικό σύστημα έχω την εντύπωση ότι δεν έχει καμία πρόθεση να εκπαιδεύσει τα παιδιά. Προφανώς αυτός είναι ένας μηχανισμός, για να βγαίνουν πιο γρήγορα έξω. Πιθανόν σε κάποιες περιπτώσεις, να έρχεται πολύ κοντά σε κάποιες ανάγκες τους, για παράδειγμα πνευματικές. Φυσικά δεν είναι ο τρόπος να το κάνει αυτό η φυλακή, αλλά σε κάποιους λειτουργεί.

4^η Ερώτηση

Συμμετέχουν σε προγράμματα του δήμου ή της περιοχής τους;

Αυτό έπρεπε να ρωτήσουμε τους λευκούς συμπολίτες μας, εάν δέχονται να είναι. Αυτό που είδαμε με τα πρόσφατα γεγονότα στον Ασπρόπυργο, μάλλον οι λευκοί συμπολίτες μας δεν επιθυμούσαν να ήταν μαζί τους και καθόλου δεκτικοί και απ' ότι διάβαζα και ο ίδιος ο δήμος ήταν εξαιρετικός εχθρικός απέναντί τους. Φαντάζομαι ότι το ίδιο θα ισχύει με κάποιες παραλλαγές και σε άλλους δήμους, σε άλλους όμως μπορεί να είναι καλύτερα. Για παράδειγμα κάποια καλά λόγια ακούγονται για τους δήμους των Λιοσίων ή της Αγίας Βαρβάρας, πιθανόν να είναι έτσι τα πράγματα. Δεν έχω εικόνα να σας πω, αλλά αυτό δεν αλλάζει την δραματική τους θέση στην οποία βρίσκονται, είτε είναι ενταγμένοι, είτε δεν είναι.

5^η Ερώτηση

Θα λέγατε ότι οι ανήλικοι Ρομά, εμπλέκονται στο φαινόμενο της παραβατικότητας; Και αν σε ποιο βαθμό;

Ας το δούμε λίγο ανάποδα. Εάν οι διωκτικοί μηχανισμοί του κράτους λειτουργούν με τέτοιου είδους στερεότυπα, ώστε αυτοί οι άνθρωποι να γίνονται πολύ πιο εύκολα στόχος. Νομίζω ότι η απάντηση είναι ναι. Δηλαδή, οι διωκτικές αρχές λειτουργούν με κάποια στερεότυπα, του είδους ότι απόκληρος, αποσυνάγωγος, άρα είναι πάρα πολύ εύκολο να είναι παραβάτης. Από την άλλη μεριά, αυτό εάν αυτό το ερώτημα το βάζαμε για τους λευκούς συμπολίτες μας, θα ήταν παραβίαση των δικαιωμάτων τους, εκεί δεν τρέχει τίποτα. Το ότι υπάρχει εμπλοκή, δεν σημαίνει κάτι. Για παράδειγμα, εάν το δούμε στο επίπεδο του νομικού φορμαλισμού, το εμπόριο ναρκωτικών στην Μύκονο και το εμπόριο ναρκωτικών στην Αγία Βαρβάρα ή των Λιοσίων, παρόλο που είναι η ίδια πράξη, έχει άλλη βαρύτητα για τους λόγους τους γνωστούς. Με τα κριτήρια της αστυνομίας, οι ομάδες αυτές έχουν πολύ υψηλή παραβατικότητα.

6^η Ερώτηση

Δηλαδή, παρατηρώντας ενδεικτικά την τελευταία πενταετία, έχετε παρατηρήσει κάποια αύξηση/μείωση ή σταθερότητα στην εκπροσώπηση παραβατικών πράξεων από την συγκεκριμένη πληθυσμιακή ομάδα;

Δεν μειώνονται σίγουρα, ή είναι σταθερά ή ανεβαίνουν. Και δεν μιλάω ειδικά για τους Ρομά, αλλά γενικά. Αυτό που βλέπουμε πλέον και νομίζω ότι αποτυπώνεται και στατιστικά, είναι ότι ακόμα και αν μείνει σταθερή η ποσοτική μεταβολή, αυτό που σίγουρα μπορούμε να δούμε είναι ότι υπάρχει μια πολύ μεγάλη αύξηση στη βιαιότητα της πράξης. Δηλαδή εκεί που παλαιότερα, τα Μονομελή Δικαστήρια είχαν, θα μου πείτε έχει αλλάξει και ο νόμος και πολλά αδικήματα που ήταν πριν κακουργήματα, έγιναν πλημμελήματα αλλά παρόλα αυτά, τα αδικήματα που παλαιότερα αλλά και σήμερα, θεωρούνται κακουργήματα, πραγματοποιούνται με περισσότερη βία, απ' ότι πριν 10 χρόνια.

Πιστεύετε ότι σε αυτό έχει συντελέσει και η πανδημία;

Σίγουρα έχει συντελέσει. Η μισή κοινωνία είναι κλεισμένη, η άλλη μισή δεν είναι και ενώ μιλάμε για παραβατικότητα Ρομά, μας ξεφεύγει τελείως τι γίνεται η παραβατικότητα στις οικογένειες των λευκών και ευυπόληπτων πολιτών. Και απ' ότι βλέπετε σε συνθήκες εγκλεισμού, πανδημίας και βιολογικού τρόμου μάλλον αυξήθηκαν και δεν αυξήθηκαν από τους τσιγγάνους, αλλά από τα στηρίγματα της κοινωνίας μας.

7^η Ερώτηση

Ποια είναι τα αδικήματα που διαπράττονται από τους ανηλίκους Ρομά;

Ό,τι μπορείτε να φανταστείτε. Επικίνδυνες σωματικές βλάβες, ναρκωτικά διακίνηση και χρήση, όλα αυτά. Και όταν μαζέψουν πολλά από αυτά, τους φορτώνουν και μια εγκληματική οργάνωση, ο νομικός χαρακτηρισμός, το καπάκι που μπαίνει από πάνω με όλα τα χαρακτηριστικά που λέει ο Π.Κ., από πάνω και τελειώνει η ιστορία, μια βαρύτατη κατηγορία ομάδων 5-6 ατόμων. Τις περισσότερες φορές είναι πλαστό, γιατί δεν υπάρχει καν σχέδιο από πάνω, απλώς για να τους το κάνουν πιο ζόρικο. Δεν μπορείς να πεις ότι μια φυλετική ομάδα όταν είναι παραδοσιακά έτσι δομημένη, λειτουργεί σαν συμμορία, είναι στα όρια του γελοίου.

8^η Ερώτηση

Ποιοι θεωρείτε σύμφωνα με την εμπειρία σας ότι είναι οι προσδιοριστικοί παράγοντες που ευθύνονται για την εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς και την τέλεση παραβατικών πράξεων;

Εγώ αρνούμαι να το δω σε αφαίρεση με τους υπόλοιπους ανηλίκους. Προφανώς υπάρχουν λόγοι κοινωνικοί, δεν σας λέω κάτι πρωτότυπο, ψυχολογικοί, υπάρχουν σε διάφορα επίπεδα. Η παραβατική πράξη δεν είναι μονοσήμαντη, κάτι κρύβεται με την έννοια ότι είναι μια σειρά από παράγοντες, έχει πολλά αίτια. Εγώ δεν θα έβαζα τους ψυχολογικούς, όπως θα θέλανε οι φίλοι και συνάδελφοι, ψυχίατροι, ψυχολόγοι κ.λπ. να πω ότι είναι αυτό, γιατί μετά θα κάναμε ένα σχήμα το οποίο θα ήταν ψυχιατρικό και κάθε παρέκκλιση θα ήταν ψυχιατρική βλάβη. Από την άλλη μεριά δεν μπορείς να το αποκλείσεις φυσικά. Κάτι πολύ ενδιαφέρον και στην εργασία και τώρα μου ήρθε στο νου είναι το εξής. Οι ψυχίατροι λένε ότι υπάρχει διαταραχή διαγωγής έτσι; Η διαταραχή διαγωγής αν πας να δεις το πώς εκδηλώνεται, όπως την περιγράφουν αυτοί με τα δικά τους αναλυτικά εργαλεία, θα δείτε ότι η κύρια έκφραση της διαταραχής διαγωγής είναι η παραβατική πράξη. Δηλαδή, η μετάφραση της παραβατικότητας η ψυχιατρική στα νομικά είναι η παράβαση. Συνεπώς, και οι δύο αυτές επιστήμες κατασκευάζουν έναν τύπο σε εισαγωγικά να το πούμε, εγκληματικότητας. Δηλαδή, υπάρχει μια ήδη εκ των προτέρων κατασκευή το τι είναι και ψυχικά και τα λοιπά, γιατί και ο ίδιος ο νόμος μέσα, ή αν θέλετε η δικαιοσύνη, περιλαμβάνει κατηγορίες που τις έχει πάρει από αλλού, δηλαδή από την ψυχιατρική και νομίζω ότι το αξιολογεί στο έπακρο. Προφανώς, και εδώ δεν μπορούμε να πρωτοτυπήσουμε υπάρχουν χίλιοι δυο λόγοι που παραβατεί κάποιος το μεγαλύτερο κομμάτι οφείλεται σε κοινωνικούς λόγους, του στυλ όταν είναι βαθιά αποκλεισμένος, ή σε καταστάσεις που περιγράψαμε και πριν, π.χ. εγκλεισμού, είναι εξαιρετικά εύκολες οι συνθήκες και το πέρασμα που λέγαμε ή εκείνο που έλεγε ο Πλάτωνας, το ξαφνικό που αλλάζει τη μορφή σε περιεχόμενο, δηλαδή το σημείο εκείνο όπου οι βλακώδεις αξίες, με τις οποίες έχουμε μεγαλώσει οι περισσότερες, είναι πολύ εύκολο να καταρριφθούν. Ακόμα και σε εμάς. Όταν σε έχουν κλεισμένο, όπως ήταν στα lockdown και όχι μόνο για την αρρώστια που κυκλοφορεί, αλλά και για άλλα πράγματα και λόγους πειθάρχησης του πληθυσμού σε αυτές τις συνθήκες είναι πάρα πολύ εύκολο να υπερβείς αυτό που σου λένε.

Αυτό σύμφωνα με τον νόμο είναι παραβατική πράξη, αλλά είναι πραγματικά; Αυτή η κουβέντα μου θυμίζει τόσο σχετικά αυτό το έξυπνο που έλεγε ο Brecht, δηλαδή ποιο είναι το έγκλημα του ληστή της τράπεζας, μπροστά στο έγκλημα του διευθυντή της τράπεζας. Κανένα. Και οι δύο, σέβονται την αξία του χρήματος, ο ένας είναι νόμιμος και ο άλλος είναι παράνομος. Μερικές φορές, ακούγοντας τις αφηγήσεις των Ρομά στο δικαστήριο, κυρίως σε γεγονότα που αφορούν τις κλοπές ή τις ληστείες, βλέπει κανείς έναν πανομοιότυπο τρόπο να περιγράφεται με έναν τρόπο η αρπαγή κάποιου χρυσαφικού. Το πρώτο που έχει να κάνει είναι να το πουλήσει για να ζήσει. Εάν η διέξοδος της κλοπής δίνει περισσότερα, αυτό θα κάνουν. Εάν θυμηθούμε και τον Marx, αυτοί που έχουν κάποια μέσα παραγωγής, συνήθως δεν δοκιμάζουν αυτούς τους τρόπους. Η ίδια η ταξική ανισότητα, υπάρχει και μέσα στις ομάδες αυτές. Τις περισσότερες φορές εδώ αποτυπώνεται ότι δεν υπήρχε άλλη επιλογή παρά αυτό.

9^η Ερώτηση

Αν μπορούσατε να κατονομάσετε έναν από όλους τους παράγοντες που προαναφέρατε, που ίσως είναι ο πιο καθοριστικός, ποιος θα ήταν;

Δεν αναφέρθηκε κάποιος συγκεκριμένος.

10^η Ερώτηση

Τι νομίζετε ότι θα μπορούσε να συντελέσει στη μείωση της παραβατικότητας; Πιθανές προτάσεις, δράσεις, πολιτικές.

Να πάμε στο τελείως ρεαλιστικό σενάριο, που αρνούνται σχεδόν όλες οι κυβερνήσεις να το υλοποιήσουν. Καταρχήν, ένα πρώτο πράγμα που κάνεις, καταγράφεις όλον αυτόν τον κόσμο αυτόν, να δεις ποιος είναι. Δε νομίζω ότι έχουν εικόνα ή παράσταση για το μέγεθος του πληθυσμού. Αυτό δεν είναι τυχαίο βεβαίως. Η άρνηση στο να καταγράψουν, σημαίνει πολλά πράγματα. Και κοινωνικά και πολιτικά και οικονομικά αν θέλετε εν τέλει. Δεύτερον, εξασφαλίζω συνθήκες, το οποίο δεν είναι καθόλου δύσκολο. Δεν το θέλεις, το κάνεις με την βία, δεν υπάρχει κανένα πρόβλημα, δεν παραβιάζεις κανένα δικαίωμα. Χτίζεις σπίτια και τους βάζεις αναγκαστικά ή όχι μέσα εκεί. Κάπως πρέπει αυτοί οι άνθρωποι να φύγουν

από τις λάσπες και τα λοιπά. Έχω ένα ανθρωπολογικό σε εισαγωγικά βάλτε το περιστατικό/παράδειγμα, μια δύσκολα ιστορία και πολύ στενάχωρη. Πάνω στην περιγραφή μιας πράξης, το παιδί όταν ρωτήθηκε που έγιναν αυτά τα τραυματικά πράγματα που βίωσε, αναφερόταν σε μια πισίνα. Το έλεγε και το ξανάλεγε. Κάποια στιγμή έπρεπε να πάω προς τα εκεί που μένανε, να δω και την πισίνα. Ξέρετε τι ήταν η πισίνα; Μια τεράστια νερολακούβα, μια γούρνα που μαζευόταν το νερό της βροχής. Το παιδάκι εάν το έβλεπε ψυχαναλυτικά, χρησιμοποιούσε την αναπαράσταση πισίνα για την νερολακούβα. Επίσης, τους πας με το ζόρι όλους στο σχολείο και φροντίζεις να ολοκληρώσουν. Τις συνθήκες εργασίας. Τις συνθήκες της υγείας, γιατί την μεγαλύτερη ανακύκλωση φαντάσου την κάνουν οι τσιγγάνοι.

9^η Συνέντευξη

- Ακαδημαϊκές σπουδές και επιστημονική ιδιότητα επιμελητή: Προϊσταμένη του Τμήματος Επιμελητών Ανηλίκων, Νομικός, με πτυχίο παιδαγωγικής σχολής
- Φύλο: Γυναίκα
- Χρόνια προϋπηρεσίας στην εν λόγω Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων: 25 χρόνια

1^η Ερώτηση

Θεωρείτε ότι είναι υποστηρικτικό το οικογενειακό περιβάλλον στην ένταξη του ανηλίκου Ρομά στον κοινωνικό ιστό;

Δεν θα έλεγα ότι το οικογενειακό περιβάλλον του Ρομά με τις ιδιαιτερότητες τις πολιτισμικές που έχει είναι βοηθητικό στο να τον εντάξει στο κρατούν κοινωνικό πλαίσιο, στην αστικοποίησή του, ως προς τις αξίες, στην ενσωμάτωσή του στον κοινωνικό ιστό, γιατί υπάρχει μια διαφορετική πρόσληψη της αξίας, ας πούμε της εκπαίδευσης. Υπάρχει μια άλλη κουλτούρα όσον αφορά άλλα ζητήματα κοινωνικά, τον γάμο, την εργασία. Δεν θα έλεγα ότι είναι εξαιρετικά βοηθητικό με την οπτική όμως την δική μας, την δυτική αντίληψη για την κανονικότητα και την κοινωνική ένταξη. Κατά τ' άλλα βέβαια, πιστεύω ότι είναι υποστηρικτικό, όσον αφορά στην αλληλεγγύη, στην συναισθηματική σύνδεση, κ.λπ., στο επίπεδο της δικής τους οργάνωσης πάντα και όχι με την οπτική της κρατούσας

αντίληψης και ένταξης, όπως το προσλαμβάνουμε εμείς. Υπάρχει μια εντελώς διαφορετική κουλτούρα και αντίληψη, διαφορετικά ήθη, έθιμα, πολιτισμικές διαφορές πολλές και σημαντικές. Οπότε, έχει σημασία από ποια οπτική αξιολογούμε τα πράγματα. Δηλαδή, υποστηρικτικό όσον αφορά στην ένταξή τους στο κοινωνικό περιβάλλον, θα μπορούσε κανείς να πει όχι, δεν τους βοηθάει, δεν προάγει, δεν δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα στην εκπαίδευση, στην επαγγελματική ανέλιξη, άλλα τα πρότυπα τα δικά τους, αλλά από την άλλη πλευρά όμως, φαντάζομαι ως οικογενειακός ιστός, ως συστήματα, υπάρχει ένα υποστηρικτικό συναισθηματικό περιβάλλον, μια εγγύτητα, μια αλληλεγγύη που δημιουργεί η οικογένεια, όχι η πυρηνική οικογένεια αλλά η εκτεταμένη.

2^η Ερώτηση

Οι ανήλικοι Ρομά, σύμφωνα με την εμπειρία σας ακολουθούν τις βαθμίδες εκπαίδευσης; Και αν ναι ποιες;

Εάν κρίνω από την δική μας εμπειρία, από τα στατιστικά δεδομένα της υπηρεσίας επιμελητών, είναι πάρα πολύ υψηλά τα ποσοστά διαρροής και αναλφαβητισμού στους ανήλικους Ρομά. Ένα σημαντικό ποσοστό δεν συμμετέχει καθόλου, ένα άλλο ποσοστό ξεκινάει, φτάνει μέχρι ένα σημείο, διακόπτει τελειώνοντας το δημοτικό ή και πιο πριν. Δύσκολο να δούμε παιδιά αμιγώς Ρομά να έχουν ολοκληρώσει τη βασική εκπαίδευση, εντάσσοντας και το γυμνάσιο.

Πιστεύετε ότι ευθύνεται η επιδοματική πολιτική γι' αυτήν την εξέλιξη;

Εννοείς εάν λειτουργεί σαν κίνητρο ή αντικίνητρο; Σε κάποιες περιπτώσεις που έχουμε δει λειτουργεί ως κίνητρο για την ένταξή τους. Δεν γνωρίζω όμως περαιτέρω λεπτομέρειες γι' αυτό.

3^η Ερώτηση

Οι ανήλικοι Ρομά που βλέπετε στην υπηρεσία, εκδηλώνουν όνειρα ή φιλοδοξίες για το μέλλον, όπως για παράδειγμα για κάποια επαγγελματική σταδιοδρομία;

Όχι, δεν θα έλεγα ότι υπάρχει ένα όραμα, όνειρα και φιλοδοξίες με βάση την αστική αντίληψη. Λόγω των ιδιαιτεροτήτων αυτής της ομάδας, δηλαδή νομίζω ότι περισσότερο είναι επικεντρωμένοι ενδεχομένως σε επιχειρηματικές δραστηριότητες. Στην καλύτερη περίπτωση, ναι, έχουμε δει τέτοιες περιπτώσεις, όπου υπήρχε μια παράδοση, από την οικογένεια, ας πούμε να έχει «στηθεί» μια επιχείρηση, να μπαίνουν σε μια τέτοια διαδικασία και να φιλοδοξούν να συνεχίσουν κ.λπ. Στις πλείστες περιπτώσεις όμως, νομίζω ότι θα μπορούν να στο πουν καλύτερα και οι συνάδελφοι, γιατί εγώ λόγω του ρόλου δεν χειρίζομαι υποθέσεις τα τελευταία χρόνια, πέρα από λίγες. Νομίζω ότι η φιλοδοξία τους δεν είναι ανάλογη αυτής της κρατούσας, στον δικό μας πολιτισμό. Τα περισσότερα παιδιά αυτό που μας λένε είναι ότι θα ασχολούνται στη λαϊκή, στα παλιοσίδερα, με κάποιες εξαιρέσεις που στο επιχειρηματικό κομμάτι έτσι, έχουν δείξει ένα ενδιαφέρον, με βάση την οικογενειακή παράδοση πάντα.

4^η Ερώτηση

Συμμετέχουν σε προγράμματα του δήμου ή της περιοχής τους;

Η αίσθησή μου είναι και από τους συναδέλφους, κ.λπ. και νομίζω, μετά λύπης στο λέω ότι είναι σχετικά περιθωριοποιημένοι στις τοπικές κοινωνίες. Δηλαδή παρατηρώ, έχω παρατηρήσει εδώ σε εμάς, υπάρχει ένα αναμορφωτικό μέτρο που λέγεται κοινωφελής εργασία και λέει οι συνέπειες που έχει το άτομο στο δικαστήριο, τόσες ώρες, στον δήμο τάδε, στις εργασίες που επιτρέπεται. Με πάρα πολλούς δήμους είχαμε πρόβλημα, στο να δεχτούν παιδιά Ρομά. Απροθυμία και μια στιγματιστική διάθεση. Κάποιοι δήμοι, το βλέπουν και λίγο ψηφοθηρικά, ότι θα αντιδράσει αυτός ο πληθυσμός, οι δημότες δεν το θέλουν, κ.λπ. Είναι βέβαια, κάποιοι δήμοι που είναι πιο ανοιχτοί, αλλά ο κανόνας φοβάμαι είναι αυτός. Είναι σχετικά περιθωριοποιημένοι. Δεν είναι μια ομάδα ελκτική για την τοπική αυτοδιοίκηση.

5^η Ερώτηση

Θα λέγατε ότι οι ανήλικοι Ρομά, εμπλέκονται στο φαινόμενο της παραβατικότητας; Και αν σε ποιο βαθμό;

Εμπλέκονται. Αλλά γιατί να υπάρχει αυτή η εμπλοκή και γιατί να υπάρχει αυτή η υπερεκπροσώπηση. Φυσικά και δεν γεννιούνται και στο DNA τους φέρουν την παραβατικότητα. Μην ξεχνάμε, ότι είναι μια ευάλωτη ομάδα, λίγο-πολύ στοχοποιημένη και πρόσφορη για τους ελεγκτικούς μηχανισμούς. Προκύπτει (η υπερεκπροσώπηση τους), όχι από λόγους που έχουν να κάνουν με τους ίδιους και μια ροπή προς την παραβατικότητα, αλλά με τις επιλογές και τα κριτήρια που θέτουν οι ελεγκτικοί μηχανισμοί. Αυτή είναι η δική μου άποψη.

6^η Ερώτηση

Δηλαδή, παρατηρώντας ενδεικτικά την τελευταία πενταετία, έχετε παρατηρήσει κάποια αύξηση/μείωση ή σταθερότητα στην εκπροσώπηση παραβατικών πράξεων από την συγκεκριμένη πληθυσμιακή ομάδα;

Νομίζω ότι συνεχίζουν να υπερεκπροσωπούνται στα εκθέματα, στα πινάκια. Δεν νομίζω ότι έχουμε μια δραματική αύξηση συν πλην στα ίδια ποσοστά, αλλά πάντα υπάρχει μια υπερεκπροσώπηση σε Ρομά και αλλοδαπά παιδιά.

7^η Ερώτηση

Ποια είναι τα αδικήματα που διαπράττονται από τους ανηλίκους Ρομά;

Ως επί το πλείστον, είναι αδικήματα κατά της ιδιοκτησίας. Κλοπές. Έχουμε και βαρύτερα βέβαια, όπως ληστείες και εγκληματικές οργανώσεις τελευταία δυστυχώς, τουλάχιστον έρχονται εδώ με αυτόν τον χαρακτηρισμό που μπορεί να πέσει στο ακροατήριο, όχι ότι είναι η πλειοψηφία, η πλειοψηφία νομίζω ότι είναι αδικήματα κατά της ιδιοκτησίας, κυρίως κλοπές, δεν θα έλεγα τις ληστείες. Και η χρήση παίζει πάρα πολύ. Στα κυκλώματα εμπορίας υπάρχει βέβαια και η διακίνηση και η χρήση στους πληθυσμούς Ρομά, αλλά δεν είναι το σύννηθες. Τα κυκλώματα των επιτηδίων ενηλίκων τους χρησιμοποιούν, όπως χρησιμοποιούν και τα αλλοδαπά παιδιά, με την υπόμνηση ότι εσείς είστε ανήλικοι, δεν κινδυνεύετε να μπειτε μέσα, κ.λπ.

8^η Ερώτηση

Ποιοι θεωρείτε σύμφωνα με την εμπειρία σας ότι είναι οι προσδιοριστικοί παράγοντες που ευθύνονται για την εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς και την τέλεση παραβατικών πράξεων;

Θεωρώ ότι βασικό και κεντρικό ρόλο, παίζει η περιθωριοποίησή τους. Ο αποκλεισμός τους, βασική παράμετρος που σχετίζεται και με την απομάκρυνσή τους από το εκπαιδευτικό περιβάλλον. Ναι μεν είπαμε ότι δεν είναι ψηλά στην ατζέντα των προτεραιοτήτων της οικογένειας η εκπαίδευση, αλλά δεν είναι το μόνο που τους απομακρύνει από την εκπαίδευση. Η περιθωριοποίηση, ο αποκλεισμός, η δυσκολία ένταξης στο εκπαιδευτικό περιβάλλον που έχει κοινωνικούς προσδιοριστές κυρίως. Η απομάκρυνση από το εκπαιδευτικό περιβάλλον, ευνοεί την παρέκκλιση και την εκδήλωση παραβατικών συμπεριφορών. Θεωρώ ότι έχει να κάνει σε έναν μεγάλο βαθμό, το ότι είναι μια κοινωνικά αποκλεισμένη ομάδα. Εντάξει βέβαια, υπάρχουν και άλλοι παράμετροι, που έχουν να κάνουν και με το οικογενειακό περιβάλλον και με την παραβατικότητα στην οικογένεια. Συμπλέκονται και συλλειτουργούν αυτοί (οι παράγοντες) και της κουλτούρας της οικογένειας και του αποκλεισμού. Δεν μπορούμε όμως να πούμε ότι όλες οι οικογένειες Ρομά ενεργούν κατ' αυτόν τον τρόπο και να τους ταυτίσουμε, αλλά υπάρχει μια παράδοση και υπάρχουν τέτοια πρότυπα, τα οποία αναπαράγονται.

9^η + 10^η Ερώτηση

Καθοριστικός παράγοντας και προτάσεις για μείωση της παραβατικότητας (απαντήθηκαν μαζί)

Νομίζω ότι πρέπει να υπάρξουν πολιτικές στοχευμένες που να επιτρέπουν την ομαλή ένταξή τους στον κοινωνικό ιστό, με σεβασμό βέβαια πάντα, η ενσωμάτωση αυτή να μην έχει ως συνέπεια την αφομοίωση και εκμηδένιση των δικών τους αξιών και ιδιαιτεροτήτων, δηλαδή πολιτικές που θα τους επιτρέψουν να είναι περισσότερο ενταγμένοι.

10^η Συνέντευξη

- Ακαδημαϊκές σπουδές και επιστημονική ιδιότητα επιμελητή: Κοινωνιολόγος, με δεύτερο πτυχίο Κοινωνικής Λειτουργού και περαιτέρω ενασχόλησης στα πεδία της Εγκληματολογίας και των Παιδαγωγικών σπουδών.
- Φύλο: Γυναίκα
- Χρόνια προϋπηρεσίας στην εν λόγω Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων: περίπου 25 χρόνια

1^η Ερώτηση

Θεωρείτε ότι είναι υποστηρικτικό το οικογενειακό περιβάλλον στην ένταξη του ανηλίκου Ρομά στον κοινωνικό ιστό;

Στο μεγαλύτερο ποσοστό, δεν είναι υποστηρικτικό, τουλάχιστον για τους ανήλικους που βλέπουμε εδώ έως τα 18. Μετά δεν ξέρω τι γίνεται, γιατί εμείς στην ενήλικη ζωή τους δεν μπορούμε να ξέρουμε το μετά. Ως ανήλικος δεν είναι υποστηρικτικό σε πολλούς τομείς, όπως για παράδειγμα στην εκπαίδευση. Δεν είναι υποστηρικτικοί γιατί οι περισσότεροι γονείς που επειδή γυρνάνε από τη μια πόλη στην άλλη και δουλεύουν από το ένα χωριό στο άλλο όλη την Ελλάδα με το πρόσχημα που μπορεί να είναι και αλήθεια κιόλας ή να είναι ένα στερεότυπο κιόλας που το έχουν χρόνια, ότι δεν μπορούν να έχουν μια σταθερή κατοικία και γυρνάνε, γι' αυτό και δεν μπορούν να πάνε και στο σχολείο. Αυτές οι εναλλαγές κατοικίας που πάνε από το ένα μέρος στο άλλο, που δεν υπάρχει επαρκής ενημέρωση από την Πολιτεία ότι το παιδί σου πρέπει να τελειώσει το σχολείο γιατί θα έχει να αποκομίσει θετικά πράγματα. Το στερεότυπο επίσης που υπάρχει ότι όταν πάνε στο σχολείο τα παιδιά των Ρομά δέχονται bullying από τα άλλα παιδιά εκεί και γενικά ένας λόγος πολύ σημαντικός αυτός ότι εκεί τα έχουν στο περιθώριο και οι καθηγητές δεν ασχολούνται και οι δάσκαλοι μαζί τους, δηλαδή όταν πάει ένα πρώτο δημοτικού και έχει φτάσει στην έκτη δημοτικού και δεν ξέρει να διαβάσει ούτε το άλφα, περνάει από μια τάξη στην άλλη και δεν ξέρει τίποτα, γιατί ουσιαστικά δεν ασχολείται κανείς μαζί του, ούτε ο δάσκαλος αλλά και το περιβάλλον του που είναι αγράμματοι και οι γονείς, Οπότε πώς να υποστηρίξουν το παιδί, όσον αφορά την εκπαίδευση; Ή σε ένα άλλο επίπεδο, όπως στα κορίτσια ότι πρέπει να τελειώσουν το σχολείο, γιατί είναι το στερεότυπο ότι στα 14-15 θα

κλεφτείς με ένα αγόρι, θα παντρευτείς το αγόρι, θα μείνεις έγκυος, παρατάς και όποια τάξη πήγαινες στο σχολείο, δεν χρειάζεται και να δουλεύεις επειδή θα γίνεις μάνα και αυτό το κάνουνε το έχουν βρει και το διαιωνίζουν το στερεότυπο. Εντάξει, υπάρχουν κάποιες εξαιρέσεις, οι οποίοι είναι τελείως διαφορετικοί και είναι υποστηρικτικοί στα παιδιά τους και στην εκπαίδευση σε όλα τα θέματα αλλά είναι σπάνιοι αυτού. Απ' την άλλη είναι μερικές οικογένειες Ρομά που είναι στην ακραία κατάσταση φτώχειας, δηλαδή μένουν σε παράγκες δίχως νερό, δίχως φως, δίχως τίποτα, πολύ φτώχεια ακραία, οπότε εκεί, υποστηρικτική μπορεί να είναι μόνο η αγάπη που τους έχουν, γιατί πρακτικά δεν μπορείς να το υποστηρίξεις το παιδί σου για να μεγαλώσει και να ενταχθεί στο κοινωνικό περιβάλλον. Με λίγα λόγια, αν έχουν λύσει οι Ρομά τις ανάγκες τις οικονομικές της επιβίωσης και τις κοινωνικές, θα μπορούσαν να είναι ενταγμένα και τα παιδιά.

2^η Ερώτηση

Οι ανήλικοι Ρομά, σύμφωνα με την εμπειρία σας ακολουθούν τις βαθμίδες εκπαίδευσης; Και αν ναι ποιες;

Συμμετέχουν μέχρι το δημοτικό. Πολύ σπάνια πάνε στο γυμνάσιο και στο πανεπιστήμιο πάρα πολύ σπάνια. Στατιστικά δεν ξέρω πόσα είναι, αλλά από αυτά που ακούω, διαβάζω και βλέπω γύρω μου, σπάνια να είναι κάποιος που να έχει σπουδάσει Ρομά. Μπορεί να βρεθεί, αλλά θα είναι περίπτωση. Στο γυμνάσιο κάποιιοι προχωρούν, αλλά κυρίως στο δημοτικό και ύστερα σταματούν. Μέχρι έκτη δημοτικού, αυτό που σου είπα και πριν πάνε έκτη δημοτικού μέχρι πρώτη γυμνασίου, αλλά δεν ξέρουν να διαβάζουν. Δηλαδή προχωράνε, δίχως η πρόοδός τους να είναι πραγματική.

3^η Ερώτηση

Οι ανήλικοι Ρομά που βλέπετε στην υπηρεσία, εκδηλώνουν όνειρα ή φιλοδοξίες για το μέλλον, όπως για παράδειγμα για κάποια επαγγελματική σταδιοδρομία;

Όχι δεν υπάρχει αυτό δυστυχώς και αυτό είναι μεγάλη πληγή και πόνος και για εμάς εδώ πέρα που είμαστε, ότι δεν αλλάζουν, πολύ δύσκολο να αλλάξουν, να έχουν όνειρα. Εντάξει το πολύ-πολύ να σου πουν ότι οι περισσότεροι ακολουθούν τα χνάρια των γονιών και

δουλεύουν παλιατζήδες ή στις λαϊκές. Όνειρα δηλαδή αυτά που έχει το παιδί μη Ρομά, πάω στο σχολείο, να σπουδάσω να βρω μια καλή δουλειά ή το πιο απλό, το να πάω σε ένα σχολείο δεύτερης ευκαιρίας, σε ένα ΕΠΑΛ να μάθω μια τέχνη, ακόμη και την τέχνη δεν είναι κοινωνικοποιημένοι να τη μάθουν, ενώ ο μετανάστης που θα έρθει θα ενταχθεί, πως το λένε θα ενημερωθεί, μπορεί να είναι μες το μυαλό του να πάει να γίνει υδραυλικός, ηλεκτρολόγος, να μάθει μια δεξιότητα. Δεν είναι εύκολη η πρόσβαση στις δεξιότητες. Και εμείς προσπάθειες που έχουμε κάνει εδώ που τους έχω στείλει στην «Κλίμακα» να μάθουν δεξιότητες, συμβουλευτική και ελληνικά αλλά και δεν υπάρχει συνέπεια και γενικά το παιχνίδι είναι χαμένο. Κάποια παιδιά μπορεί να πάνε να μάθουν μια δεξιότητα.

4^η Ερώτηση

Συμμετέχουν σε προγράμματα του δήμου ή της περιοχής τους;

Η εικόνα που έχω είναι ότι δεν συμμετέχουν σε τίποτα. Παλιότερα και με την οικονομική κρίση, το 2014-2015 εγώ είχα επικοινωνία και έχω με τους δήμους (στο σημείο αυτό μου έδειξε πίσω από το γραφείο της μια αφίσα με κοινωνικά παντοπωλεία, φαρμακεία καθώς και άλλες υπηρεσίες και χρήσιμα τηλέφωνα για βοήθεια, ως προς τις ευπαθείς ομάδες). Όσες φορές έχω στείλει κάποιον από Ρομά, ο ένας στους δέκα. Πάει πιο πολύ για να δεχτεί τις υπηρεσίες του δήμου, για παροχή, για να πάρουν και οτιδήποτε άλλο, για παράδειγμα να μάθουν πως βγάζουν μια ταυτότητα, πώς να βγάλουν τα πιστοποιητικά, οικογενειακή κατάσταση. Έχουν μάθει να τους τα λες όλα εσύ. Δεν έχουν μάθει την πρωτοβουλία από μόνοι τους. Δεν έχουν την αυτονομία, δεν υπάρχει αυτό και δεν συμμετέχουν στα πολιτιστικά δρώμενα. Οι δήμοι βέβαια, επειδή έχω συνεργαστεί και με κάποιους δήμους, π.χ. τον δήμο Ασπροπύργου, μου είχαν πει ότι είχαν κάνει κάποιες ομάδες γονέων στο πώς να αντιμετωπίζουν την παραβατικότητα σε εκείνα τα μέρη και τους είχαν καλέσει. Δεν θυμάμαι, αλλά αυτό είχε γίνει ή στον Δήμο Ασπροπύργου ή στα Άνω Λιόσια. Είχα πάει και είχαμε κάνει μια ημερίδα, για να δούμε τι γίνεται με τους Ρομά. Η καραμέλα είναι ότι αυτοί δεν αλλάζουν με τίποτα, δεν κάνουν τίποτα. Αυτό ισχύει αλλά από την άλλη και η Πολιτεία ενώ έχει μέτρα και κάποιους νόμους στήριξης, δεν είναι καθημερινά στο πεδίο. Ας πούμε θα φέρω εδώ ως παράδειγμα τον Covid-19. Δεν πάνε κλιμάκια εκεί να ενημερώσουν, εδώ δεν ενημερώνεται ο άλλος πληθυσμός ή να πάει ο δάσκαλος, ο

κοινωνικός λειτουργός σπίτι-σπίτι, να μαζέψουν την κοινότητα, εγώ αυτό θα έκανα σαν δήμος στο δημαρχείο. Γι' αυτό και οι περισσότεροι Ρομά είναι αρνητές του κορονοϊού, γιατί είναι αγράμματοι, φόβος κ.λπ. Όχι βέβαια ότι ευθύνεται μόνο η μόρφωση σε αυτό γιατί το έχουν και οι μορφωμένοι. Αλλά θέλω να πω ότι πρέπει να υπάρξει περισσότερη ενημέρωση. Και κάποιοι έφηβοι που έρχονται εδώ και είναι γονείς σου λένε τώρα εγώ το παιδί μου το ξεκινάω από τον παιδικό σταθμό. Βλέπω ότι οι νέες γενιές αρχίζουν και διαφοροποιούνται. Και εκεί υπάρχει μια ελπίδα, αυτό να το σημειώσεις για τους νέους γονείς. Όσον αφορά τον ρόλο μας εδώ αυτό που μπορούμε να κάνουμε στην αντιμετώπιση είναι πρώτα απ' όλα η συμβουλευτική, παρότρυνση, κατεύθυνση, παραπομπές και ειδικά παραπομπές στο σχολείο, για την υγεία. Σε όλα τα επίπεδα είναι ο ρόλος σου. Δεν είναι μονάχα η συμβουλευτική.

5^η Ερώτηση

Θα λέγατε ότι οι ανήλικοι Ρομά, εμπλέκονται στο φαινόμενο της παραβατικότητας; Και αν σε ποιο βαθμό;

Εκδηλώνουν παραβατική συμπεριφορά όπως και οι άλλοι που δεν είναι Ρομά. Όλοι οι έφηβοι εκδηλώνουν, υπάρχει μια παραβατικότητα. Γενικά όμως εάν έρθεις εδώ καμιά μέρα στα δικαστήρια, θα δεις ας πούμε τον διάδρομο είναι γεμάτο Ρομά. Δηλαδή, ποσοτικά στα 10 τα 8 είναι περισσότεροι Ρομά, όσον αφορά στις κλοπές και ληστείες.

6^η Ερώτηση

Δηλαδή, παρατηρώντας ενδεικτικά την τελευταία πενταετία, έχετε παρατηρήσει κάποια αύξηση/μείωση ή σταθερότητα στην εκπροσώπηση παραβατικών πράξεων από την συγκεκριμένη πληθυσμιακή ομάδα;

Πιστεύω ότι πάντα είχανε το πρόβλημα οι Ρομά με τις ληστείες και τις κλοπές, αλλά νομίζω ότι έχουν αυξηθεί. Σε αυτό βέβαια, πέρα από τα στατιστικά δεδομένα έχει να κάνει και ο καθένας πως βλέπει τα περιστατικά του. Αν έχεις ένα δικαστήριο και οι 8 από τις 10 περιπτώσεις είναι Ρομά, υπάρχουν και οι Αλβανοί Ρομά, οι οποίοι κάνουν υποτροπές.

7^η Ερώτηση

Ποια είναι τα αδικήματα που διαπράττονται από τους ανηλίκους Ρομά;

Περισσότερο κλοπές και ληστείες. Αυτά είναι. Δεν έχουμε μεταξύ των Ρομά bullying, βία και τέτοια, όπως έχουμε στα άλλα συμπλοκές στα σχολεία, αυτά δεν έχουμε. Έχουμε ληστείες. Τώρα είναι το σύνηθες οι ληστείες. Κανένα εμπόριο ναρκωτικών αλλά δεν το έχουν τα παιδιά, το έχουν οι γονείς διακίνηση ναρκωτικών και τα βάζουν και αυτά μέσα. Συμμορίες γονιών και παππούδων. Χρησιμοποιούν τα παιδιά για να καλύψουν τα δικά τους, όσον αφορά στο εμπόριο ναρκωτικών.

8^η Ερώτηση

Ποιοι θεωρείτε σύμφωνα με την εμπειρία σας ότι είναι οι προσδιοριστικοί παράγοντες που ευθύνονται για την εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς και την τέλεση παραβατικών πράξεων;

Αυτά που είπαμε και πριν. Είναι κοινωνικοί, οικονομικοί παράγοντες και πολιτισμικοί. Πολυπαραγοντικό είναι το θέμα. Όταν ο άλλος γυρνάει μες τον δρόμο, δεν έχει προοπτικές κ.λπ. τι θα κάνει; Θα έχει παραβατική συμπεριφορά. Όταν δεν είναι ενταγμένος κοινωνικά, αυτό βοηθάει στην αύξηση της παραβατικότητας. Δηλαδή η ανεργία, η φτώχεια, όταν όλα αυτά φύγουν, δεν θα κλέψει το αυτοκίνητο. Είναι η ένταξή τους. Να διατηρείται η κουλτούρα τους, βέβαια, αλλά με μία ένταξη όμως.

9^η Ερώτηση

Αν μπορούσατε να κατονομάσετε έναν από όλους τους παράγοντες που προαναφέρατε, που ίσως είναι ο πιο καθοριστικός, ποιος θα ήταν;

Δεν κατονομάστηκε ένας μεμονωμένος παράγοντας που να ήταν καθοριστικός.

10^η Ερώτηση

Τι νομίζετε ότι θα μπορούσε να συντελέσει στη μείωση της παραβατικότητας; Πιθανές προτάσεις, δράσεις, πολιτικές.

Εμείς χρόνια τα λέγαμε. Αλλά αυτό δεν είναι στο χέρι το δικό μας, αλλά η ευθύνη της Πολιτείας. Πρέπει η Πολιτεία να τους εντάξει κοινωνικά. Δεν ξέρω εάν έχει συμμετάσχει σε ένα συνέδριο και να δει φρέσκιες νομοθεσίες που βγαίνουν, να τους καλέσει κάποιος να τους πει: ποια είναι η γνώμη σας και τι προτάσεις έχετε για να ενταχθούν κοινωνικά; Πρέπει η κοινότητα, ο δήμος, ο δήμαρχος να έχουν κάποιες ομάδες και μέσα να υπάρχει και ένας εκπρόσωπος των Ρομά στη λήψη αποφάσεων. Να μην τους αφήνουν απ' έξω. Όσον αφορά στην υγεία, όσον αφορά στην εκπαίδευση. Για παράδειγμα, ένα έργο αντιπλημμυρικό για να έχουν σπίτια ή τα αυθαίρετα που πολλοί ζουν στις παραγκουπόλεις, στους καταυλισμούς και αυτά. Δηλαδή μια ενημέρωση. Δεν ξέρω πως θα γίνει αυτό, γιατί αυτοί οι άνθρωποι μένουν εκεί και δεν ευαισθητοποιούνται να πάνε να δουλέψουν; Δεν είναι το θέμα ότι εντάξει θα πας στη λαϊκή, να πουλάς τα παλιοσίδερα και τέτοια, αλλά πως θα γίνει όμως να σε κινητοποιήσω εγώ εσένα να φύγεις από αυτό το κομμάτι και να πας να μάθεις και μια τέχνη. Ξανά καταλήγουμε στα ίδια, ότι το Α και το Ω είναι η εκπαίδευση. Αυτό είναι πολύ σημαντικό. Πρόταση να η πρόταση. Ένταξη στα σχολεία, να συνεχίσουν με το ζόρι. Δηλαδή να τελειώσεις να πάρεις το απολυτήριο αλλά δεν θα το πάρεις απ' την αρχή. Τους δίνουν κάτι επιδόματα στην αρχή και μετά εξαφανίζονται. Να τα πάρει στο τέλος αυτά. Είναι αντικίνητρο τα επιδόματα. Η πολιτική είναι να κάνεις εκπαίδευση σε πληθυσμιακές ομάδες, όπως είναι οι Ρομά, όπως είναι οι μετανάστες, όπως είναι οι μονογονεϊκές οικογένειες, να δεις τι μπορούν να κάνουν αυτοί οι άνθρωποι. Να ενταχθούν αλλά με μια εκπαίδευση για να μπουν στον χώρο εργασίας, να μπουν μες την κοινωνία γιατί κανένας δεν τους παίρνει στη δουλειά του. Γιατί δεν τους παίρνει; Γιατί φοβούνται μην τους κλέψουν τους ληστέψουν και αυτά και δεν ξέρουν κιόλας. Τους ρωτάω παιδιά γιατί δεν πάτε να μάθετε να βάφετε ένα σπίτι. Κάνουν αγροτικές δουλειές γι' αυτό φεύγουν και αλλάζουν συνέχεια περιοχές. Πρέπει να ρυθμιστούν όλα αυτά.